

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2016 - 2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: "ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ Ή
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΑΠΡΑΞΙΑΣ;"**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΕΡΡΑΟΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΟΥΡΛΙΩΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ	σελ. 3
---	--------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	σελ. 4
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	σελ. 4
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	σελ. 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	σελ. 6
ΟΙ ΜΙΝΩΙΤΕΣ	σελ. 9
ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΜΙΝΩΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ	σελ. 14
ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ	σελ. 15
Η ΠΡΩΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	σελ. 17
ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ	σελ. 19
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	σελ. 21
ΟΙ ΕΝΕΤΟΙ	σελ. 23
ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ	σελ. 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ	σελ. 31
Το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο το 1900	σελ. 33
Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΚΥΜΑ	σελ. 36
Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1936	σελ. 36
ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ	σελ. 40
Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1958	σελ. 40
Το όραμα του Α. Προβελέγγιου	σελ. 42
ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	σελ. 46
Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1979	σελ. 47
Μελέτη καταγραφής αυθαίρετων οικισμών το 1984	σελ. 48
Το Γ.Π.Σ. Ηρακλείου του 1988	σελ. 50
Το νέο Γ.Π.Σ. Ηρακλείου του 1993	σελ. 51

Η τροποποίηση του Γ.Π.Σ. Ηρακλείου το 2003	σελ. 52
Μελέτη για την προστασία και ανάδειξη της παλιάς πόλης	σελ. 53
Περιφερειακό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης Επισκόπηση	σελ. 56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

Ο ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΘΑΙΡΕΤΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ	σελ. 58
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	σελ. 65
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	σελ. 69
Κατευθύνσεις για το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο	σελ. 69
Ανάπλαση της παλιάς πόλης	σελ. 73

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ. 81
---------------------------	---------

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ. 83
-----------------------	---------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 84
---------------------------	---------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Κατά τον Aldo Rossi «η πόλη είναι ο τόπος συλλογικής μνήμης όπου κάποια στοιχεία της μένουν και παραμένουν, ενώ άλλα εξαφανίζονται και δίνουν τη θέση τους σε νέα». Η διατήρηση ή μη των στοιχείων αυτών είναι διαδικασία που υπαγορεύεται από την ιστορία, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της πόλης. Το Ηράκλειο, έχοντας περάσει από διαδοχικές ιστορικές φάσεις, αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας και μελέτης όσον αφορά στη διατήρηση, ανάδειξη του **παρελθόντος** του και την παράδοση του ακέραιου στο **μέλλον** ώστε να εξασφαλιστεί **η ιστορική του συνέχεια**.

*"Η ταυτότητα του τόπου διαμορφώνει την ταυτότητα του ανθρώπου. Μόνο όταν ο άνθρωπος ταυτίζεται με τον τόπο του συμμετέχει δημιουργικά και συμβάλλει στην ιστορία του."*¹



Εικ.1. Το λιμάνι του Ηρακλείου και τα ενετικά τείχη του Κούλε

¹ Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci, Το πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ηράκλειο Κρήτης, μία σύγχρονη Ελληνική μεγαλούπολη γεμάτη αντιθέσεις. Αλληλουχία και ισορροπία πραγμάτων που προέρχονται από τους αιώνες που πέρασαν και δημιουργούν μία πολύπλοκη αλλά μοναδική εικόνα.

Είναι τεράστιος ο πλούτος, η ποικιλία των ιχνών που άφησαν οι εναλλασσόμενοι πολιτισμοί των κατακτητών. Ίχνη άλλοτε ορατά που στέκονται αμήχανα, δίπλα στις σύγχρονες κατασκευές και άλλοτε κρυμμένα λες και ξεχάστηκαν.

Δύσκολα όμως μπορεί να διακρίνει κανείς στην εικόνα αυτή σήμερα την μακραίωνη ιστορία της. **Η σύγχρονη ανάπτυξη έχει ανταγωνιστεί και έχει έρθει σε ρήξη με αυτή και οι εκάστοτε πολεοδομικοί σχεδιασμοί λειτούργησαν περισσότερο αποσπασματικά και απρογραμμάτιστα παρά μακρόπνοα και καθολικά απέναντι στα καίρια ζητήματα της πόλης, στην ανάδειξη της πολιτισμικής της ταυτότητας και της σηματοδότησης του μέλλοντός της.**

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΜΕΛΕΤΗΣ

Αντικείμενο της διπλωματικής αυτής εργασίας αποτελεί η διερεύνηση όλων εκείνων των κρίσιμων στοιχείων, μεταβολών, συνθηκών που κλήθηκε η πόλη του Ηρακλείου να αντιμετωπίσει ή να υιοθετήσει σε καίριους σταθμούς στη σύγχρονη ιστορία της σε σχέση με τους πολεοδομικούς σχεδιασμούς που εφαρμόστηκαν στις κομβικές αυτές περιόδους που διαμόρφωσαν την εκάστοτε πορεία και φάση ανάπτυξής της και συντέλεσαν διαχρονικά στη σχέση της πόλης σήμερα με το παρελθόν της και την πολιτισμική της ταυτότητα προσπαθώντας να προσεγγίσουμε την απάντηση στο ερώτημα **"η φυσιογνωμία της πόλης του Ηρακλείου σήμερα και η ρήξη της με την πολιτισμική της ταυτότητα είναι αποτέλεσμα πολεοδομικής παρέμβασης ή πολεοδομικής απραξίας;"**

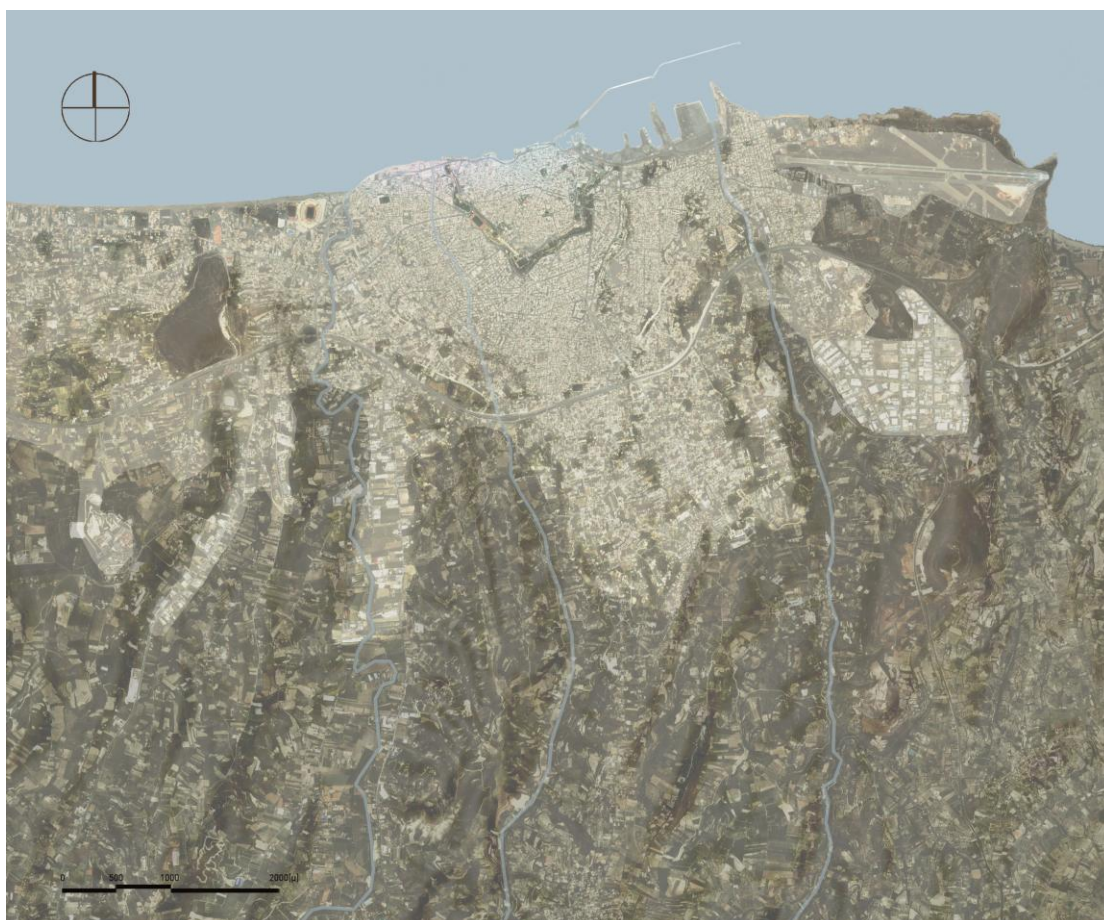
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Αρχικά προσεγγίζεται η πολιτισμική ταυτότητα της πόλης του Ηρακλείου που διαμορφώθηκε μέσα από το πέρασμα ποικίλων πολιτισμών μέσα από την ανάγνωση του παλίμψηστου της ιστορίας της, από τη Νεολιθική περίοδο μέχρι την Τουρκοκρατία.

Στη συνέχεια αναλύονται τα σημαντικότερα και κομβικότερα χρονικά σημεία της σύγχρονης ιστορίας της πόλης του Ηρακλείου και οι συνθήκες, από την αυτονομία της Κρήτης μέχρι σήμερα, που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στους εκάστοτε πολεοδομικούς μετασχηματισμούς της πόλης μέχρι την ολοκληρωμένη συγκρότησή της σήμερα.

Τέλος παρουσιάζεται η σημερινή εικόνα της πόλης του Ηρακλείου σε σχέση με τον πολεοδομικό της ιστό, τις αυθαίρετες επεκτάσεις, το ιστορικό και φυσικό της υπόβαθρο και τον στρατηγικό σχεδιασμό της περιφέρειας με τις κατευθύνσεις και τους στόχους που ακολουθεί για τη μελλοντική ανάπτυξη των λειτουργιών της και την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της ως σύγχρονο αστικό κέντρο.

Η διπλωματική αυτή εργασία ολοκληρώνεται μέσα από την κριτική των κρίσιμων χρονικών κόμβων της σύγχρονης ιστορίας της πόλης και με τον εντοπισμό των καθοριστικών παραγόντων, όπου υπό τις υφιστάμενες οικονομικοπολιτικές συνθήκες, συνέβαλαν σήμερα ολοκληρωμένα στην ανάπτυξη της φυσιογνωμίας της πόλης του Ηρακλείου και της ρήξης της με το παρελθόν προσπαθώντας να προσεγγίσουμε το ερώτημα που θέτει το αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας.



Εικ.2. Η πόλη του ηρακλείου, το δομημένο περιβάλλον, οι ελεύθεροι χώροι και το φυσικό περιβάλλον

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (7000-2600 π.Χ.)

Τα πρώτα ίχνη της νεολιθικής περιόδου στην Κρήτη προσδιορίζονται γύρω στο 7000 π.Χ. και εμφανίζονται στις περιοχές όπου αργότερα αναπτύχθηκαν τα μεγάλα κέντρα του μινωικού πολιτισμού (Κνωσός, Φαιστός, Σητεία).

Η περιοχή της Κνωσού θεωρείται από τις πρώτες τοποθεσίες στην Κρήτη που κατοικήθηκαν από νεολιθικές ομάδες στα τέλη της 7ης χιλιετίας π.Χ.² Σπουδαία νεολιθικά ευρήματα επίσης εντοπίζονται στο σημερινό Κατσαμπά ανατολικά του κέντρου της πόλης του Ηρακλείου, στο μετέπειτα επίγειο της Κνωσού.

Στην περιοχή της Κνωσού κάτω από την κύρια αυλή του μινωικού ανακτόρου, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 7 μέτρων, 10 επάλληλα στρώματα ανθρώπινης εγκατάστασης. Τα ίχνη των εγκαταστάσεων αυτών έχουν μέγεθος όσο περίπου το μινωικό ανάκτορο.³ Η συγκέντρωση επιφανειακών ευρημάτων κατά μήκος της βόρειας πλευράς του αρχικού, νεολιθικού λόφου της Κνωσού και η σπανιότητα του υλικού σε άλλα σημεία επιβεβαιώνουν ότι η πραγματική εγκατάσταση περιοριζόταν στο λόφο για περίπου 5000 χρόνια κατοίκησης.⁴



Εικ.3. Ο λόφος της Κνωσού πριν τις ανασκαφές του A.Evans, το 1900

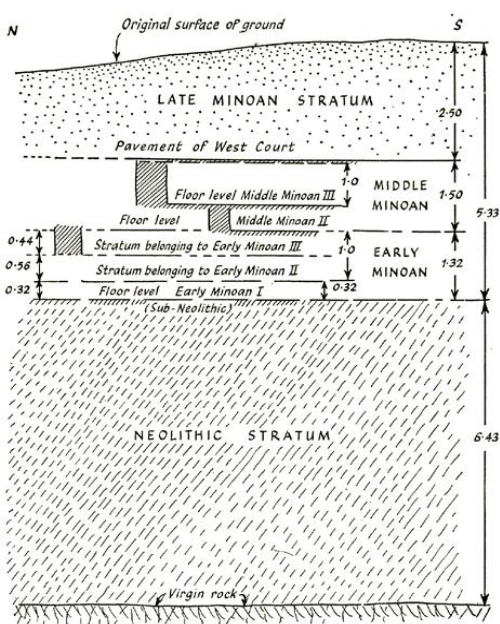
² Maria Emmanuel Koziraki, “6. Exploring the topography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape”, European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond , [2007]

³ Μιχαηλίδου, [2002]

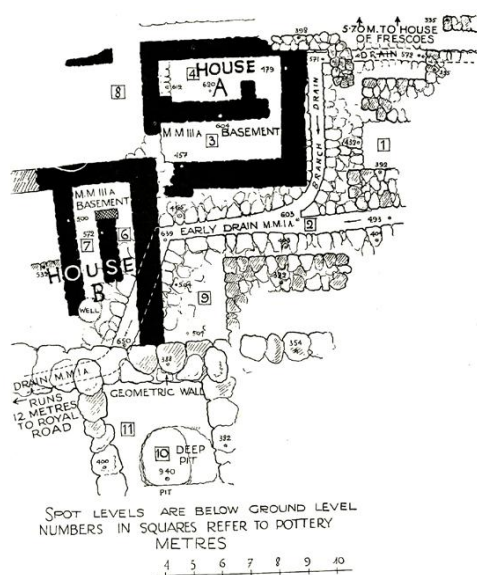
⁴ Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού.

Νεολιθικά ευρήματα εντοπίζονται ακόμη σε ένα βραχώδη λόφο δυτικά των όχθων του αρχαίου ποταμού Καίρατου στο σημερινό Κατσαμπά, κοντά στο μετέπειτα επίγειο της Κνωσού. Ύστερα από ανασκαφές στο φως ήρθαν υπολείμματα ενός κτηρίου που ονομάστηκε «το νεολιθικό σπίτι παρά τον ποταμόν Καίρατον» και ένα βραχώδες καταφύγιο με λίθινα εργαλεία, κεραμικά αγγεία, κομμάτια ανθρώπινων και ζωικών οστών.⁵ Τα πρώτα συμπεράσματα πιστοποίησαν τη σημασία της περιοχής για τη νεολιθική Κρήτη και διαφώτισαν την πολιτιστική αλληλεπίδρασή του με το Αιγαίο.⁶ Ο Κατσαμπάς ήταν μια από τις παλαιότερες και σημαντικότερες νεολιθικές παράκτιες περιοχές στην Κρήτη και έπαιξε το ρόλο του δορυφόρου της Κνωσού λόγω των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεών τους.

Στην ευρύτερη περιοχή κύρια δραστηριότητα ήταν η καλλιέργεια σιτηρών και η ενασχόληση με την κτηνοτροφία. Το φυσικό περιβάλλον, πλούσιο σε πεδινή μεσογειακή βλάστηση, λόγω της ύπαρξης του νερού, δέχθηκε την ανθρώπινη δράση. Έτσι η ανάπτυξη της κοιλάδας του Καίρατου οφείλεται σε 2 παράγοντες: στην εύφορη, για καλλιέργεια, περιοχή εξ' αιτίας των βαλτωδών εκτάσεων και στη γεωμορφολογία του εδάφους με το χαρακτηριστικό της εμφάνισης οικισμών στις υπώρειες λόφων για στρατηγικούς λόγους.



Εικ.4. Διαδοχικά στρώματα εγκατάστασης στο ανάκτορο της Κνωσού



Εικ.5. Νεολιθική κατοικία στην Κνωσό

⁵ Galanidou N. και K. Mandeli, [2008], "Neolithic Katsambas re-visited: the evidence from the House", Escaping the Labyrinth: the Cretan Neolithic in Context, V. Isaakidou και P. Tomkins (επιμ.), Sheffield Studies in Aegean Archaeology: Oxbow Books, σ. 172-183.

⁶ Αλεξίου Σ., [1956-57]

Η εμφάνιση των πρώτων νεολιθικών οικισμών στην περιοχή της Κνωσού και στο σημερινό Κατσαμπά μαρτυρούν την πρώτη εκμετάλλευση και ανάπτυξη της περιοχής. Στην διάρκεια της νεολιθικής εποχής η κοιλάδα του Καίρατου λόγω της γεωφυσικής διαμόρφωσης θα πρέπει να αποτελούσε μία ενιαία πολιτιστική περιφέρεια η οποία διέθετε φυσικές συνδέσεις στην ενδοχώρα και έξοδο προς τη θάλασσα. Η νεολιθική περίοδος τοποθετείται χρονολογικά μέχρι τα τέλη της τρίτης χιλιετίας π.Χ και τη διαδέχονται οι ανακτορικές περίοδοι.⁷



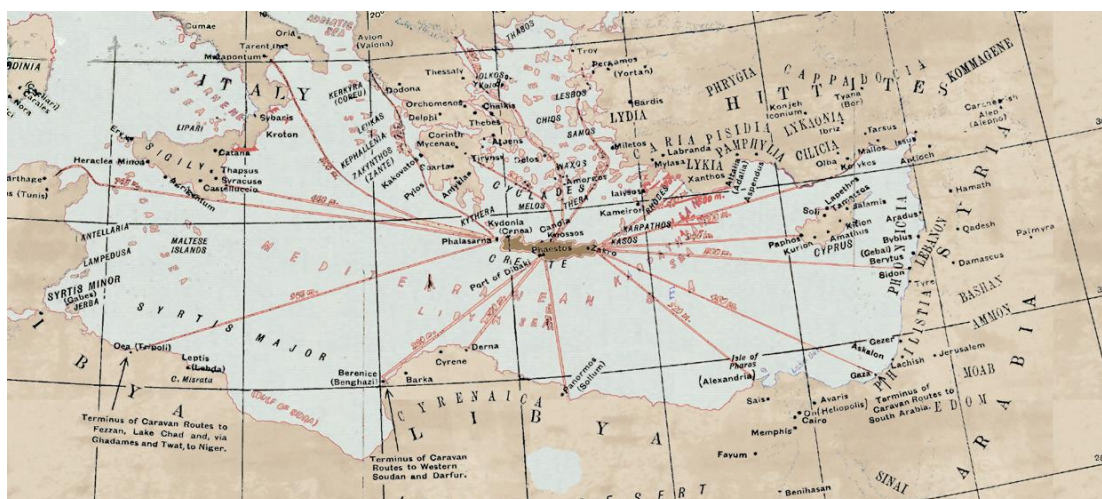
Εικ.6. Οι πρώτες τοποθεσίες νεολιθικών εγκαταστάσεων στην Κνωσό και στον Κατσαμπά

⁷ Προανακτορική από το 2600-2000 π.Χ.
Παλαιοανακτορική » » 2000-1700 π.Χ.
Νεοανακτορική » » 1700-1400 π.Χ.
Μετανακτορική » » 1400-1100 π.Χ.

ΟΙ ΜΙΝΩΙΤΕΣ (2600-1100 π.Χ.)

Γύρω στο 1900 π.Χ., αφετηρία της παλαιοανακτορικής περιόδου, άρχισαν να χτίζονται στην Κρήτη τα πρώτα ανάκτορα. Σύμφωνα με τις αρχαιολογικές ανασκαφές, την περίοδο αυτή χρονολογούνται το ανάκτορο της Κνωσού και τα υπόλοιπα γνωστά (της Φαιστού, των Μαλίων και της Κάτω Ζάκρου). Το τέλος της περιόδου αυτής θεωρείται γύρω στο 1700 π.Χ. με την καταστροφή των περισσότερων ανακτόρων.

Με την ανοικοδόμηση των ανακτόρων εγκαινιάζεται η Νεοανακτορική εποχή που θεωρείται η αφετηρία της μεγάλης ακμής του Μινωικού πολιτισμού. Κέντρο του ήταν χωρίς αμφιβολία η Κνωσός, 5 χλμ. νότια του σημερινού Ηρακλείου. Εκεί βρισκόταν το βασιλικό παλάτι από όπου ο Μίνωας ασκούσε όλη τη θρησκευτική, διοικητική και πολιτική εξουσία. Με την εισαγωγή του χαλκού και την ανάπτυξη της ναυτιλίας η Κνωσός έγινε κομβικό σημείο εμπορίου και συναλλαγών σε ολόκληρο το μεσογειακό χώρο με τη γεωργία και την κτηνοτροφία να έρχεται σε δεύτερη μοίρα.



Εικ.7. Η κομβική θέση της μινωικής Κρήτης στη λεκάνη της Μεσογείου

Καθοριστικό ρόλο στη ζωή της Κνωσού αποτέλεσε ο ποταμός Καίρατος⁸ με κατεύθυνση από Νότο προς Βορρά. Με τις πηγές του στο όρος Γιούχτα δίπλα στην μινωική πόλη Ακχάρνα⁹ διασχίζει ανατολικά την Κνωσό και καταλήγει στη θάλασσα. Ο ποταμός απέκτησε διττή σημασία για τους Μινωίτες. Αφενός αποτελούσε τον σύνδεσμο της Κνωσού με το επίγειό της στην περιοχή του Κατσαμπά ή Πόρου, ανατολικά του κέντρου του Ηρακλείου

⁸ “Εκαλείτο δ’ η Κνωσός Καίρατος πρότερον, ομώνυμος τω παραρρέοντι ποταμώ”, [1994], Στράβων Γεωγραφικά, Βιβλίο Δέκατο, Αθήνα, Εκδόσεις Κάκτος, σ.140

⁹ Γιάννης Σακελλαράκης, Έφη Σαπουνά-Σακελλαράκη: Κρήτη, Αρχάνες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994

και αφετέρου η λεκάνη του ποταμού οδηγούσε νότια στο Κνωσανό φαράγγι και στο όρος Γιούχτα, ιερή τοποθεσία κατά τις θρησκευτικές τους αντιλήψεις.

Στην εκβολή του ποταμού, στην σημερινή περιοχή Κατσαμπά, αναπτύχθηκε παραλιακός οικισμός-επίγειο¹⁰ της Κνωσού, κέντρο εμπορίου, βιοτεχνίας και εξωτερικών συναλλαγών.

Ο συνδυασμός γεωργικής νεολιθικής οικονομίας και της τεχνολογικής εξειδίκευσης που επήλθε από την εισαγωγή των μετάλλων κατά την εποχή του χαλκού¹¹ οδήγησε στη μεγάλη οικονομική και πολιτιστική πρόοδο στην αρχή της 2ης χιλιετίας π.Χ.¹² Περίπου το 1900 π.Χ. το πρώτο ή παλαιότερο παλάτι της Κνωσού χτίστηκε πάνω στην αρχική νεολιθική εγκατάσταση. Για την περίοδο αυτή οι ισχυρότερες ενδείξεις των σωστικών ανασκαφών επιβεβαιώνουν ότι η πόλη επεκτάθηκε πέρα από το λόφο της Κεφάλας σε μία έκταση περίπου 1/4 τ.χλμ. (250 στρμ.).¹³

Κατά τη διάρκεια της νεοανακτορικής περιόδου ο Μινωικός πολιτισμός γνώρισε μεγάλη ακμή. Η Μινωική πόλη της Κνωσού απλώνεται γύρω από το παλάτι με αγροτικές κατοικίες, ιερά και νεκροταφεία στην ευρύτερη περιοχή σε μια έκταση που έφτασε περίπου τα 3/4 του τ.χλμ. (750 στρμ.). Η έκταση επικράτειας του ανακτορικού κέντρου έφτανε στα νοτιοανατολικά μέχρι την Ακχάρνα (Αρχάνες), στους πρόποδες του ιερού βουνού Γιούχτα, και στα βορειοδυτικά μέχρι την Τύλισο, στις παρυφές της οροσειράς Ίδης (Ψηλορείτης). Επίσης ήλεγχε παράκτιους οικισμούς (όπως ο Πόρος, η Αμνισός και το Νίρου), αγροικίες, ιερά κορυφής, νεκροταφεία και σπήλαια λατρείας. Η Κνωσός συνδεόταν με όλες αυτές τις τοποθεσίες, καθώς και τα άλλα μινωικά ανάκτορα της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης μέσα από ένα οργανωμένο σύστημα οδικών και θαλάσσιων οδών.

Η μινωική πόλη της Κνωσού είναι κτισμένη σε μικρή απόσταση από την θάλασσα, απλώνεται χωρίς περιορισμούς από την μορφολογία του εδάφους. Τείχη δεν υπάρχουν, οπότε ούτε τέτοιος περιορισμός υφίσταται. Εν τούτοις, η δόμηση είναι πυκνή και οργανωμένη. Τα σπίτια είναι τετραγωνικά σε κάτοψη και διόροφα και σχηματίζουν οικοδομικά τετράγωνα με οδοντωτές προσόψεις.¹⁴ Τα κλιμακωτά περιγράμματα των μινωικών κτισμάτων, τόσο σε κάτοψη όσο και σε όψη, ακολουθούν το ανάγλυφο του

¹⁰ Ο Evans, που αποκάλυψε στο σύνολό του το ανάκτορο της Κνωσού θεώρησε τον οικισμό ως επίγειο της Κνωσού και τον αποκάλεσε «Harbor town».

¹¹ Για την ακριβή χρονολογία δεν υφίσταται απόλυτη συμφωνία μεταξύ των επιστημόνων. Πιθανότατα ο χαλκός εισήχθη από μεταναστεύσεις λαών από τη Μικρά Ασία και τις Κυκλάδες. Αλεξίου Στυλιανός, Μινωικός Πολιτισμός, Εκδόσεις Υιοί Σπ. Αλεξίου, Ηράκλειο 1964. σ.13

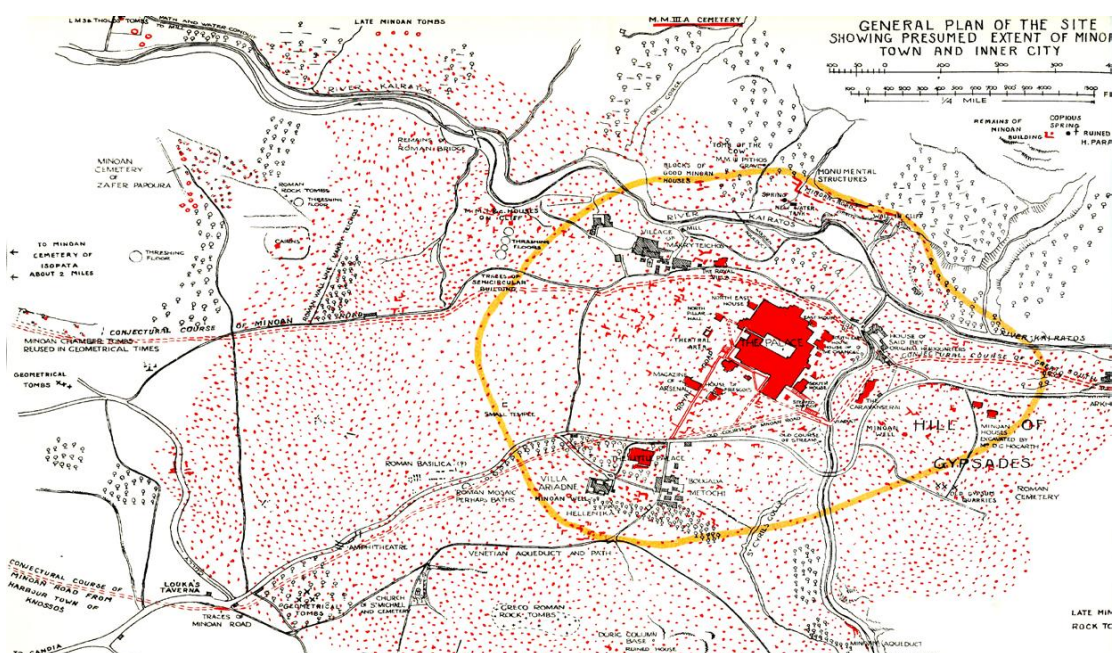
¹² Ίδρυμα του ελληνικού κόσμου, [1998-99]

¹³ Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού.

¹⁴ Οι κύριοι δρόμοι και οι σημαντικότεροι υπαίθριοι δημόσιοι χώροι χαρακτηρίζονται από τις οδοντωτές προσόψεις. Λειτουργούν δηλαδή και σημειολογικά ως διάκριση και διαβάθμιση της σπουδαιότητας ενός δημόσιου χώρου.

εδάφους και δεν αφήνουν περιθώρια να διακριθούν κάποιες μορφές εις βάρος άλλων. Το ανάγλυφο του τοπίου γίνεται και ανάγλυφο του κτίσματος και η πλούσια γκάμα εμπειριών του φυσικού κόσμου μεταφέρεται και στον τεχνητό.

Το οδικό δίκτυο είναι οργανωμένο, με κύριους και δευτερεύοντες δρόμους, αποχετευτικό σύστημα, ακόμη και πεζοδρόμια. Οι δρόμοι είναι από τα πρώτα στοιχεία οργάνωσης που εγγράφονται στο τοπίο: διαδρομές που καθιερώθηκαν μέσα από τα βάθη του χρόνου, σαν μονοπάτια της υπαίθρου έγιναν κάποτε δρόμοι της πόλης, χάρη στα κτήρια που τα πλαισιώναν.¹⁵



Εικ.8. Το οδικό δίκτυο και η έκταση της πόλης της Κνωσού κατά την νεοανακτορική περίοδο



Εικ.9. Πανοραμική άποψη της ευρύτερης περιοχής της Κνωσού. Στα αριστερά διακρίνεται το όρος Γιούχτα, στο κέντρο το ανάκτορο της Κνωσού και στα δεξιά η σημερινή πόλη του Ηρακλείου

¹⁵ Παλυβού Κλαίρη, "Η ποιητική δύναμη του τοπίου, μορφολογικές παρατηρήσεις πάνω στην Μινωική και Φαραωνική αρχιτεκτονική", Αρχαιολογία και τέχνες, Τευχ. 55.

Το ανακτορικό συγκρότημα συνδεόταν με την πόλη και το ευρύτερο φυσικό περιβάλλον, μέσα από διάφορες εισόδους.¹⁶ Η βορειοδυτική πύλη οδηγούσε στο βόρειο τμήμα της πόλης στο λόφο της Ακρόπολης και η νοτιοδυτική πύλη στο νότιο τμήμα της πόλης στο λόφο των Γυψάδων. Από Βορρά και Νότο οι εισοδοί (Προπύλαια), οδηγούσαν στην κεντρική αυλή του παλατιού. Εξωτερικά του ανακτόρου ο ποταμός Καίρατος και άλλες οδικές αρτηρίες κατέληγαν 5 χλμ. βορειότερα στο λιμενικό οικισμό της Κνωσού, στο σημερινό Πόρο-Κατσαμπά.

Ο μινωικός αυτός οικισμός έχει ταυτιστεί από τους εγκυρότερους μελετητές ως το κύριο επίνειο της Κνωσού. Η περιοχή όπου εκτεινόταν είναι η παραλιακή ζώνη αμέσως ανατολικά του Ηρακλείου περίπου 1.5 χλμ έξω από τα ενετικά τείχη. Προς νότο ο οικισμός εκτεινόταν περίπου 400 μέτρα από την παραλία δηλαδή τουλάχιστον 200 μέτρα πέραν της σημερινής λεωφόρου Ικάρου. Το ανατολικό τμήμα του οικισμού όμως απλωνόταν ακόμα νοτιότερα κατά μήκος της δυτικής όχθης του ποταμού Καίρατος. Πρόκειται λοιπόν για μια ευρύτατη έκταση εμβαδού τουλάχιστον 350 στρεμμάτων στην οποία περιλαμβάνονταν ο μινωικός οικισμός, τα εργαστήρια, οι λιμενικές εγκαταστάσεις και τα νεκροταφεία. Σημαντικά μινωικά ευρήματα κατά μήκος της κοιλάδας του Καίρατος ενοποιούν την Κνωσό με τις παραλιακές εγκαταστάσεις της.¹⁷

Η θέση υπήρξε προφανώς καθοριστική για την επιλογή της μινωικής εγκατάστασης, το χαρακτήρα της λειτουργίας και την ανάπτυξή της. Αποτελούσε βασικό σταυροδρόμι του δικτύου ενδοκρητικής χερσαίας και θαλάσσιας επικοινωνίας και παράλληλα κομβικό σημείο του πλέγματος οδικής και θαλάσσιας σύνδεσης της Κρήτης με τις Κυκλάδες και τον ευρύτερο αιγαιακό και μεσογειακό κόσμο.

Η καταστροφή του επινείου τοποθετείται περίπου το 1320-1250 π.Χ.¹⁸ Η χρονολογία αυτή συμπίπτει με την πρόσφατα προσδιορισμένη χρονολογία της οριστικής καταστροφής και του τελευταίου κνωσιακού ανακτόρου, για λόγους που ακόμα δεν έχουν αποσαφηνιστεί.¹⁹

Η εικόνα που εμφανίζεται σήμερα στην περιοχή του Κατσαμπά, δεν θυμίζει σε τίποτα το αρχαίο και πρόσφατο παρελθόν της. Πριν μερικές δεκαετίες, όπως περίπου και στα

¹⁶ Στις μεγάλες ανακτορικές πόλεις, την Κνωσό, τα Μάλια, την Φαιστό, οι υπερυψωμένοι διάδρομοι συγκλίνουν στην περιοχή όπου η πόλη συναντά το ανάκτορο, στην Δυτική Αυλή δηλαδή, και οδηγούν στις εισόδους και τα άλλα κύρια σημεία του ανακτόρου. Και δεν σταματούν εδώ, παρά εισβάλλουν και μέσα στο ανάκτορο, γεγονός που επιτείνει ακόμη περισσότερο την σημειολογική αξία τους ως στοιχείων δηλωτικών της στενής διαπλοκής ανακτόρου και πόλης. Οι διάδρομοι λειτουργούν ως ένας μίτος της Αριάδνης που συνδέει το ανάκτορο-το διοικητικό, οικονομικό και πνευματικό κέντρο της ευρύτερης περιφέρειας δηλαδή- με την πόλη και, δι' αυτής, με την ύπαιθρο.

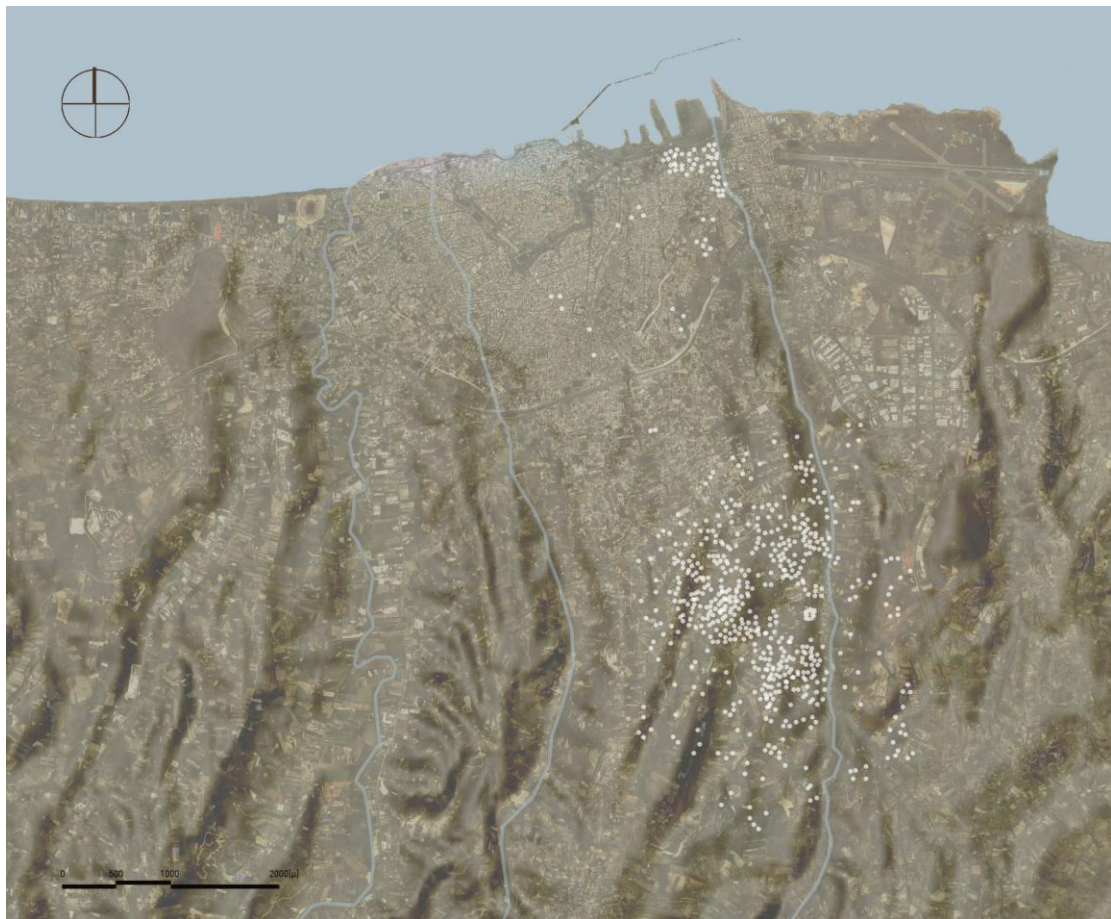
¹⁷ Nota Dimopoulou-Rethemiotaki, "Το επίνειο της Κνωσού στον Πόρο Κατσαμπά", σμ. 31, στο Gerald Cadogan, Eleni Hatzaki, Adonis Vasilakis, Knossos: Palace, City, State, British School At Athens, Studies 12, [2004]

¹⁸ Βασιλάκης Αντώνης, Υστερομινωικοί νεώσοικοι Κατσαμπά Ηρακλείου, Ηράκλειο [2005-2007]

¹⁹ Momigliano [2007]

μινωικά χρόνια, αποτελούσε μια εύφορη μικρή κοιλάδα με περιβόλια κηπευτικών που απέληγε σε μικρούς αμμώδεις όρμους. Σήμερα όμως, η περιοχή καλύπτεται από σύγχρονες λιμενικές εγκαταστάσεις, την παραλιακή λεωφόρο, πυκνοδομημένες συνοικίες και μέρος του αρχαίου ποταμού Καίρατου βρίσκεται εγκιβωτισμένο κάτω από της λεωφόρο Σ. Καζαντζίδη.²⁰

Μετά το 1450 π.Χ., κατά τη διάρκεια της μετανακτορικής περιόδου, το τοπίο της Κνωσού σταδιακά αλλάζει, καθώς έχασε τον αστικό μνημειώδη χαρακτήρα και τη δόξα του παρελθόντος της προηγούμενης περιόδου. Η πόλη μειώθηκε σε μέγεθος αλλά εξακολουθούσε να κατοικείται μετά την κατάκτησή της από τους Μυκηναίους, κάτι που επιβεβαιώνεται από την επιφανειακή έρευνα στα δυτικά στην Ακρόπολη και στα νότια στους Κάτω Γυψάδες, περιοχές όπου εναλλάσσονταν οι ταφές με την κατοίκηση.²¹



Εικ.10. Η έκταση της πόλης της Κνωσού και του επιπέδου της στον Κατσαμπά

²⁰ Nota Dimopoulou - Rethemniotaki, "Το επίνειο της Κνωσού στον Πόρο Κατσαμπά", σημ. 31, στο Gerald Cadogan, Eleni Hatzaki, Adonis Vasilakis, Knossos: Palace, City, State, British School At Athens, Studies 12, [2004]

²¹ Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού.

ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΜΙΝΩΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (1100-67 π.Χ.)

Μέχρι τον 9ο αιώνα π.Χ., τη περίοδο δηλαδή του Τρωικού πολέμου, η Κρήτη όπως και οι Μυκήνες και πολλές άλλες πόλεις των Αχαιών, είχαν καταστραφεί μετά την κάθοδο των Δωριαίων και ερειπώθηκαν, εκτός της Κνωσού και της Αμνισού.²² Κατά τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων η Κνωσός μειώθηκε σε μέγεθος. Στην Κλασική Εποχή η πόλη επεκτάθηκε προς τα βόρεια του ανακτορικού συγκροτήματος, ενώ κατά την επόμενη περίοδο, την Ελληνιστική, μετατράπηκε σε μία πόλη κράτος σύμφωνα με το νέο σύστημα διοίκησης και συμμετείχε στο ιστορικό Κοινό των Κρητών.²³

Όπως συμβαίνει με τις άλλες περιόδους, η διασπορά κεραμικής ελληνικών χρόνων (πρωτογεωμετρικά ως ελληνιστικά) ξεπερνά την εικόνα που δίνουν οι ανασκαφές. Τώρα είναι ξεκάθαρο ότι η μεγαλύτερη ανάπτυξη της πόλης είχε συντελεστεί πριν από την εγκατάσταση της «ρωμαϊκής αποικίας» και προφανώς πρέπει να συνδυαστεί με τη γρήγορη επέκταση της κνωσιακής, πολιτικής δύναμης στην Κρήτη τα ελληνιστικά χρόνια.²⁴



Εικ.11. Η έκταση της πόλης της Κνωσού μετά την μυκηναϊκή εγκατάσταση

²² Ο κατάλογος πλοίων της Ιλιάδας αναφέρει ότι η Κρήτη απέστειλε 80 πλοία υπό τις διαταγές του βασιλιά της Κνωσού, Ιδομενέα (Οδύσσεια, τ 178-9)

²³ Μιχαηλίδου, [2002]

²⁴ Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ (67 π.Χ.- 395 μ.Χ.)

Γύρω στο 67 π.Χ. και ενώ η Κρήτη αποτελούσε τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η Κνωσός μετατράπηκε σε ρωμαϊκή αποικία με το όνομα Colonia Julia Nobilis Cnossus. Για πρώτη φορά η πρωτεύουσα του νησιού μεταφέρθηκε στη Γόρτυνα, στις νότιες πεδιάδες της Μεσαράς. Κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας η Κνωσός παρέμενε ακόμα ένα εμπορικό κέντρο και ένας σημαντικός σταθμός διαμετακόμισης γεωργικών προϊόντων.

Η Ρωμαϊκή Κνωσός ήκμασε μέχρι τον 4ο αιώνα μ.Χ. και επεκτάθηκε προς τα βόρεια. Για την περίοδο αυτή έχουν πραγματοποιηθεί οι περισσότερες αρχαιολογικές ανασκαφές. Το ρωμαϊκό υλικό καλύπτει τον κεντρικό, βόρειο τομέα της πόλης και την περιοχή κατά μήκος της κεντρικής λεωφόρου (ταυτόσημη με τη σημερινή Λ.Κνωσού). Η ποικιλομορφία και η ομαδοποίηση των ευρημάτων ενισχύουν την εικόνα εσωτερικής οργάνωσης της ρωμαϊκής πόλης.²⁵

Ένας όμως οικισμός αναπτύσσεται 2 χλμ., δυτικότερα του παλαιότερου μινωικού επιπέδου στην εκβολή του Καίρατου.²⁶ Πιθανότατα, οι απειλές επιδρομών κάνουν επιτακτική την ανάγκη αναζήτησης ενός ασφαλούς χώρου μετεγκατάστασης. Κύρια κριτήρια της νέας χωροθέτησης μπορούν να θεωρηθούν η υψηλότερη θέση, που παρείχε περισσότερη προστασία από τους φυσικούς κινδύνους και τις επιδρομές, το βραχώδες μεν αλλά ομαλό ανηφορικό έδαφος και κυρίως τα άφθονα υπόγεια τρεχούμενα νερά.²⁷ Οι 5 ξέρες-ύφαλοι, επί των οποίων πολύ αργότερα κατασκευάστηκε ο Κούλες και οι άλλοι δύο ενδιάμεσοι, μέχρι την ακτή, παρείχαν προστασία του όρμου και αποτέλεσαν τη βάση για την κατασκευή μώλου κατά τους αρχαίους χρόνους.

Η πρόσβαση από την Κνωσό προς το νέο οικισμό ήταν ταυτόσημη σχεδόν με τη σημερινή λεωφόρο Κνωσού και την οδό 25ης Αυγούστου, που καταλήγει στην ακτή δυτικότερα του Καίρατου. Ρωμαϊκοί τάφοι, επιτύμβια και άλλα ευρήματα, από ανασκαφές εκατέρωθεν της σημερινής οδού 25ης Αυγούστου, αποδεικνύουν αφενός ότι ο όρμος στον

²⁵ Δυτικά της σημερινής λεωφόρου Κνωσού έχουν βρεθεί ίχνη ιδιωτικών και δημόσιων κτισμάτων, όπως η έπαυλη του Διονύσου. Ενώ στα ανατολικά, ευρήματα της Ρωμαϊκής Αγοράς, μία Βασιλική και ένα ρωμαϊκό αμφιθέατρο. Maria Emmanuel Koziraki, "6. Exploring the topography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape", *European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond*, [2007]

²⁶ Αρχαιολογικά ευρήματα και αναφορές της πόλης με το όνομα Ηράκλειο, προφανώς από την ύπαρξη ιερού του Ηρακλέους, μαρτυρούν την ύπαρξή της ήδη από την 1η χιλιετία π.Χ., Πετσελάκης Ιωάννης, [1997], "Ηράκλειο χάος με χάρη", *Ο Μίτος της Αριάδνης*, σ.251

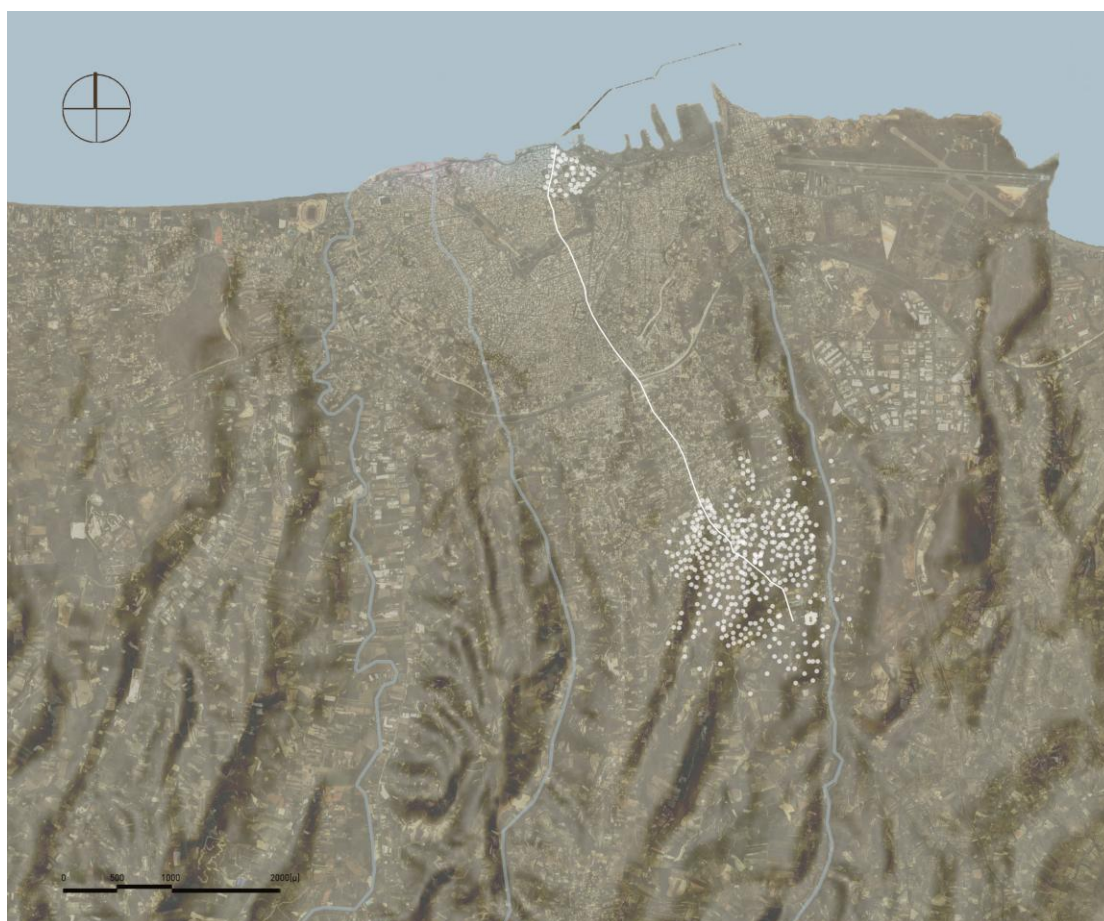
²⁷ Ο Αριστοτέλης, αναφέρει στα «Πολιτικά» ότι η πόλη πρέπει να κτίζεται σε καλή τοποθεσία, με άφθονο νερό και να έχει εύκολη επικοινωνία με τη θάλασσα και την ενδοχώρα. Πολιτικά VII.

Ο Βιτρούβιος μας εξηγεί τις αρχές για την επιλογή μιάς θέσης της πόλης. Πρέπει, κατ'αρχάς, να είναι μία «υγιής» θέση που να εξασφαλίζει στους κατοίκους της αποθέματα τροφής και νερού. Πρέπει να συνδέεται με ένα λιμάνι ή με κατάλληλους θαλάσσιους δρόμους. M.P.VITRUVIUS, "The ten books of architecture", εκδόσεις : M.H. MORGAN, New York, 1960.

οποίο αργότερα κτίστηκε το σημερινό λιμάνι της πόλης υπήρξε πράγματι το νεότερο επίγειο της Κνωσού, αφετέρου ότι ο δρόμος αυτός είναι ο αρχαιότερος της πόλης.

Παρατηρούμε λοιπόν μία αλλαγή στη σχέση ανθρώπου-φύσης, δομημένου-φυσικού περιβάλλοντος σε σχέση με την προηγούμενη Μινωική περίοδο. Εδώ, ο τόπος γίνεται κατάλληλος για εγκατάσταση όταν η μορφολογία του μπορεί να προστατέψει τον οικισμό από επιδρομές. Η σχέση του με τη φύση φαίνεται να έρχεται σε δεύτερη μοίρα αφού το ενδιαφέρον, ζωτικής σημασίας, έχει περιοριστεί στον οικισμό και την προστασία του.

Μπορούμε να πούμε ότι την περίοδο αυτή διαμορφώθηκε ο πρώτος πυρήνας, με ανάπτυξη οικιστικής και οικονομικής δραστηριότητας που αποτέλεσε τη σημερινή πόλη του Ηρακλείου.



Εικ.12. Η έκταση της πόλης της Κνωσού και του νέου οικισμού δυτικότερα της εκβολής του Καίρατου

Η ΠΡΩΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (395-814 μ.Χ.)

Οι πρώτοι αιώνες της βυζαντινής ιστορίας, η λεγόμενη «πρωτοβυζαντινή περίοδος» θεωρείται η τελευταία φάση της ρωμαϊκής ιστορίας και η περίοδος του σχηματισμού της νέας αυτοκρατορίας. Η βυζαντινή αυτοκρατορία ως συνέχεια της ρωμαϊκής ήταν φυσικό να κληρονομήσει το γεωγραφικό χώρο όπου έδρασε εκείνη. Κατά την περίοδο αυτή η Κρήτη ως τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπάγεται στην επαρχία της Ιταλίας. Ο προηγούμενος οικισμός που είχε εμφανιστεί στους ρωμαϊκούς χρόνους, εξακολουθεί να κατοικείται και εμφανίζεται τώρα με το όνομα «Κάστρο».²⁸ Την περίοδο αυτή η Κνωσός συνεχίζει να κατοικείται και μάλιστα έχει επισκοπική θέση.²⁹

Κατά την πρώτη βυζαντινή περίοδο η Κνωσός καταλαμβάνει την ίδια έκταση με τη Ρωμαϊκή πόλη και το τοπίο διατήρησε τον αγροτικό χαρακτήρα του. Η πόλη στη φάση αυτή φαίνεται ότι συνέχισε να εκτείνεται προς τα βόρεια, ακολουθώντας τους δρόμους επικοινωνίας με το λιμάνι στο Κάστρο που ήταν το σημείο εξωτερικής επικοινωνίας της.

Ο οικισμός του Κάστρου καταλαμβάνει έκταση 80-100 στρεμμάτων, εμφανίζεται πιο συγκροτημένος και αναπτύσσεται εντός ορίων. Την περίοδο αυτή γίνεται προσπάθεια δημιουργίας ενός υποτυπώδους οχυρού για τη στοιχειώδη προστασία του μικρού πολιτισματος από επιδρομές. Η σχέση δομημένου–φυσικού περιβάλλοντος διαχωρίστηκε για πρώτη φορά με σαφές τεχνητό όριο. Από δώ και στο εξής η νέα πόλη θα χαρακτηρίζεται από τον περιορισμό της εντός οχυρωματικού περιβόλου.



Εικ.13. Αναπάρσταση βυζαντινού στόλου στο Κάστρο

²⁸ Η εξάπλωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας αυτής της περιόδου, όπως είναι φυσικό, μεταγγίζει και μετουσιώνει τις καλές τέχνες στην Κρητική ιδιομορφία

²⁹ Maria Emmanuel Koziraki, "6. Exploring the topiography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape", *European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond*, [2007]



Εικ.14. Η έκταση της πόλης της Κνωσού και του οικισμού του Κάστρου

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ (814-961 μ.Χ.)

Το 814 μ.Χ. Άραβες επαναστάτες μετά την αποπομπή τους από την Κόρδοβα της Ισπανίας και κατόπιν από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, στην οποία κατέφυγαν, έφτασαν στην Κρήτη, την οποία και κατέλαβαν το 823 μ.Χ. Ως απόλυτοι κυρίαρχοι του νησιού εγκαθίστανται για διάστημα 140 χρόνων, επηρεάζοντας τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του. Οι νέοι κατακτητές ορίζουν νέα πρωτεύουσα στα παράλια, στη θέση του Κάστρου, που γίνεται ορμητήριο για τις μεγάλες τους θαλάσσιες, πειρατικές εξορμήσεις. Η πρωτεύουσα, ο Χάνδακας, θέλουν να βρίσκεται σε κεντροβαρική θέση σε σχέση με όσα διαδραματίζονται αυτή την εποχή, ανακτά κυρίαρχο ρόλο όχι μόνο για το νησί αλλά και για ολόκληρη τη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου.

Στον αντίποδα όμως ως προς την πόλη βρίσκεται η Κνωσός την περίοδο αυτή. Ο πληθυσμός της είναι διάσπαρτος χωρίς συνοχή και η περιοχή τελικά εγκαταλείφθηκε τον 9ο αιώνα, δίνοντας τέλος σε μια ιστορία αιώνων και σε έναν λαμπρό πολιτισμό.³⁰

Οι αρχαιολογικές έρευνες αποδεικνύουν αυτή τη συρρίκνωση της πόλης της Κνωσού σε μικρούς οικισμούς ή μετόχια στη Μεσαιωνική και στις νεότερες περιόδους. (8ος αιώνας μ.Χ. κ.ε.)³¹ Η Κνωσός με τις διαδοχικές φάσεις των προϊστορικών και ιστορικών χρόνων ερειπώθηκε και το φυσικό περιβάλλον λόγω της ανθρώπινης απουσίας αναγεννήθηκε και κατέλαβε το πρώην αστικό τοπίο.³²

Κατά την περίοδο της Αραβοκρατίας τέθηκαν για πρώτη φορά οι βάσεις σχεδιασμού και πολεοδομικής οργάνωσης της πόλης του Χάνδακα. Η επέκτασή της δεν μπορούσε να γίνει ούτε προς ανατολάς ούτε προς νότο, λόγω της έντονης κλίσεως του εδάφους, οπότε αναγκάστηκαν να διευρύνουν την αστική περιοχή προς δυσμάς.

Προκειμένου να προστατευτούν οι Άραβες περιτείχισαν την πόλη κτίζοντας τείχος από ωμές πλίνθους, θεμελιωμένο σε βραχώδες έδαφος με εξωτερική τάφρο από την οποία προήλθε το νέο όνομα, «Χάνδαξ» ή φρούριο της τάφρου, όπως μεταγλωτίστηκε στην Αραβική.

Η πόλη μεγάλωσε πλησιάζοντας τη θάλασσα και η τάφρος ήταν ένα νέο όριο της πόλης ως προς τη φύση. Η ζωή των κατοίκων οριοθετήθηκε στην εντός τειχών πόλη, ενώ η εκτός τειχών περιοχή συνδέθηκε περισσότερο με τις μάχες και τις επιδρομές. Μπορούμε να πούμε ότι για πρώτη φορά τέθηκαν οι βάσεις σχέσης πόλης-θάλασσας. Μία σχέση που

³⁰ Maria Emmanuel Koziraki, "6. Exploring the topiography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape", European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond, [2007]

³¹ Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού.

³² Maria Emmanuel Koziraki, "6. Exploring the topiography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape", European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond, [2007]

εξελίχθηκε μέσα στην ιστορία της πόλης και δίνει σήμερα απαντήσεις στο ερώτημα «γιατί η πόλη σήμερα έχει γυρίσει την πλάτη της ως προς την θάλασσα, αν και είναι μία παραθαλάσσια περιοχή».

Οι Άραβες, στο διάστημα κυριαρχίας τους, αξιοποίησαν τον παλιό κύριο άξονα (σημερινή Μαρτύρων 25ης Αυγούστου) που συνέδεε την ενδοχώρα με το λιμάνι, αναπτύσσοντας την οικονομική και οικιστική τους δραστηριότητα γύρω από αυτόν. Συγκεκριμένα, τοποθέτησαν σε αυτόν οι κύριες λειτουργίες, το εμπόριο, η διοίκηση και οι κατοικίες αξιωματούχων. Το λιμενικό εμπόριο και το παζάρι διεξαγόταν έξω από τη νότια πύλη σε υπαίθριες αγορές. Το κέντρο και οι κυριότερες λειτουργίες της πόλης (διοίκηση, εμπόριο κ.α.) καθώς και η αγορά της πόλης παραμένουν ακόμη και σήμερα αναπτυγμένες στον ίδιο χώρο.



Εικ.15. Η έκταση της πόλης της Κνωσού και του οικισμού του Χάνδακα

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (961-1204 μ.Χ.)

Στην πολυετή κυριαρχία των Αράβων πραγματοποιούνται σειρές επιδρομών από τη μεριά του Βυζαντίου που προσπαθεί να ανακτήσει το νησί και πάλι. Ο Νικηφόρος Φωκάς, αρχιστράτηγος του Βυζαντίου και μετέπειτα αυτοκράτορας, εκστρατεύει το 960 μ.Χ. εναντίον των Αράβων και ελευθερώνει ολόκληρη την Κρήτη (7 Μαρτίου 961 μ.Χ.), σηματοδοτώντας έτσι την έναρξη της δεύτερης Βυζαντινής περιόδου, κατά την οποία η Κρήτη αποτελεί ξεχωριστό θέμα της Αυτοκρατορίας με πρωτεύουσά της τον Χάνδακα. Η πόλη βιώνει μία νέα βυζαντινή πολιτισμική ανάπτυξη.³³

Μετά την επανάκτηση του νησιού από τον Νικηφόρο Φωκά, ο Χάνδακας πέρασε σε ένα νέο κεφάλαιο της ιστορίας του και μετονομάστηκε Μεγάλο Κάστρο από τους Βυζαντινούς.



Εικ.16. Βυζαντινοί χρησιμοποιούν το υγρό πυρ

Ο οχυρωματικός περίβολος της αραβικής περιόδου διατηρείται και ενισχύεται και διαφέρει μόνο ως προς τον τρόπο δόμησης και τις προσθήκες πύργων και πυλών.³⁴ Στην περίπτωση αυτή το τεχνητό όριο σημειακά διασπάται με τη διάνοιξη πυλών και έχει ως αποτέλεσμα την επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης πόλης-φύσης και την έξοδό της προς αυτή.

Η σημαντικότερη παρέμβαση που θα σημαδέψει την πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης για τα επόμενα χρόνια, είναι η διάνοιξη της Πύλης του Φόρου.³⁵ Η επικοινωνία της πόλης

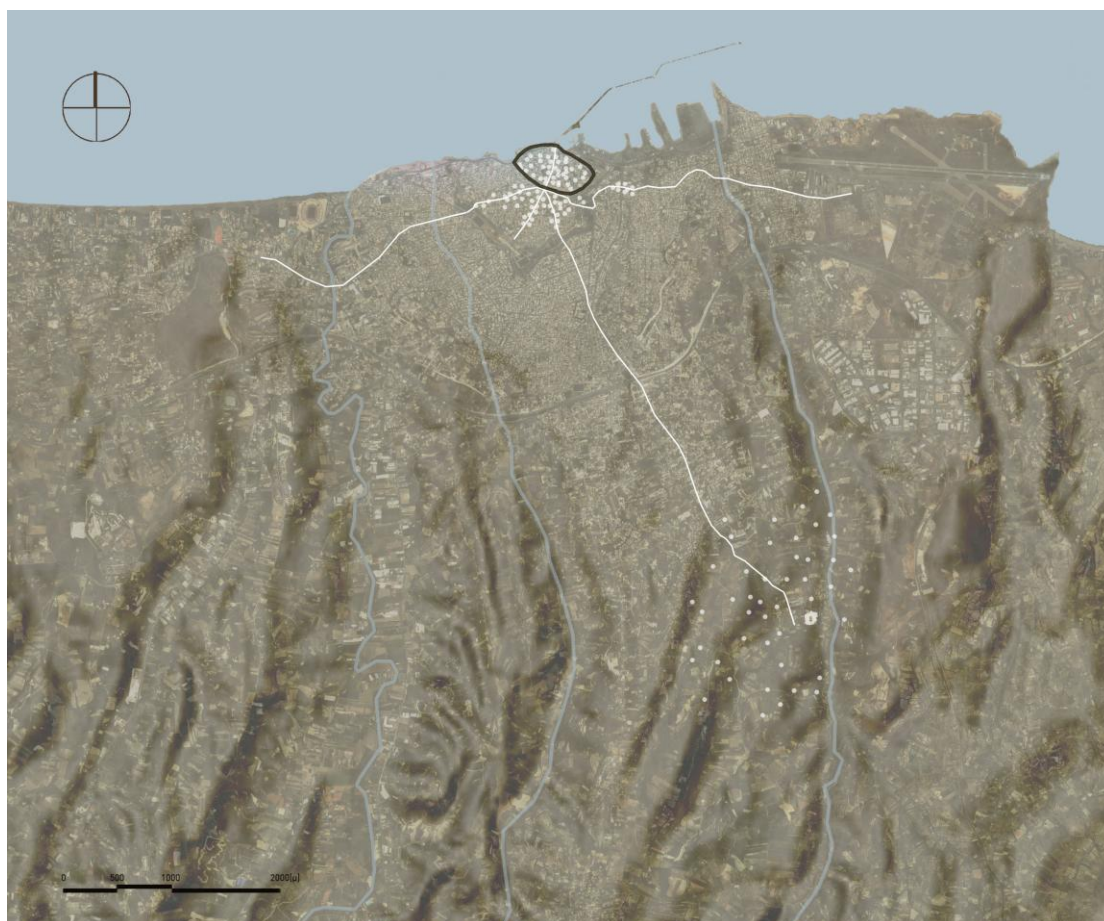
³³ Η πείροδος ύφεσης που παρατηρήθηκε στα χρόνια της οικονομικής κρίσης, που συντάραξε τη ζωή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και επέφερε θρησκευτικές και κοινωνικές διακρίσεις έρχεται να δώσει τη θέση της σε μία μεγάλη ακμή της Βυζαντινής τέχνης και της αρχιτεκτονικής.

³⁴ α) Η Ωραία Πύλη στην σημερινή αρχή της οδού Ιδομενέως, β) η Πύλη του Φόρου στην πλατεία Νικ. Φωκά, γ) η Πύλη της Εβραϊκής Συνοικίας και δ) η Πύλη του Μώλου στο λιμάνι.

³⁵ Οι κάτοικοι κατά την είσοδο τους στην πόλη πλήρωναν φόρο για την εισαγωγή της πραγμάτειας τους.

με την υπαίθρο γινόταν μέσω αυτής ακολουθώντας ακτινωτές διαδρομές. Προς ανατολάς (οδός Δικαιοσύνης), νότο (οδός Έβανς), δυσμάς (οδός Ίδης και λεωφόρος Καλοκαιρινού). Η ανάπτυξη των τριών αυτών αξόνων βοηθά στην αξιοποίηση της υπαίθρου και στη δημιουργία των πρώτων προαστίων προς νότο και δύση.

Την εποχή αυτή το Μεγάλο Κάστρο ήταν η μοναδική πολιτεία της Κρήτης με οργανωμένο λιμάνι, από όπου γινόταν η διακίνηση των εμπορευμάτων στις εκτός νησιού αγορές. Ο κεντρικός δρόμος της πόλης (Μαρτύρων 25ης Αυγούστου) παραμένει στην ίδια θέση διατηρώντας την ισχυρή εμπορική και διοικητική λειτουργία του. Στη συμβολή των τριών ακτινωτών διαδρομών βρίσκεται η κεντρική πλατεία, χώρος εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κατοίκων της πόλης και της υπαίθρου (παλαιότερου χώρου σκλαβοπάζαρου των αραβικών χρόνων). Το σημείο αυτό θα αποτελέσει το κέντρο της πόλης για τις επόμενες περιόδους μέχρι και σήμερα.³⁶



Εικ.17. Η έκταση της πόλης της Κνωσού και του Μεγάλου Κάστρου

³⁶ Μέχρι τη δεύτερη Βυζαντινή περίοδο οι αρχαιολογικές ανασκαφές βρίσκουν τη στάθμη του Ηρακλείου 4 έως 6 μέτρα χαμηλότερα από τη σημερινή. Αυτό προέκυψε από την αδυναμία αποκομιδής των υλικών των παλαιών κτισμάτων που καταρρέουν μετά από μεγάλες φυσικές καταστροφές, κυρίως από σεισμούς, και υποχρέωνε την ανέγερση των νέων κτισμάτων σε διαρκώς υψηλότερη στάθμη.

ΟΙ ΕΝΕΤΟΙ (1204-1669 μ.Χ.)

Από τις παραμονές ήδη της τέταρτης Σταυροφορίας η Κρήτη είχε πάψει να ανήκει στη Βυζαντινή επικράτεια. Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204), οι Σταυροφόροι αναγκάζονται να παραχωρήσουν την Κρήτη στους Ενετούς, για να επιτύχουν την υποστήριξή τους.³⁷ Από το σημείο αυτό ξεκινάει η περίοδος της ενετοκρατίας για την Κρήτη για περισσότερο από 4 αιώνες. Το Μεγάλο Κάστρο μετονομάζεται Candia και θα γίνει η πρωτεύουσα του νησιού. Αποτελεί ένα στρατηγικό πλεονέκτημα των Ενετών στη Μεσόγειο και το πολιτικό, εμπορικό και πνευματικό κέντρο όλης της Κρήτης.³⁸

Στα χρόνια της Βενετοκρατίας, η Κρήτη εξελίσσεται σε ένα από τα ιδιόμορφα και σημαντικά καλλιτεχνικά κέντρα ολόκληρης της επικράτειας. Στα πλαίσια αυτά αλλά και μέσα από το αναγεννησιακό πνεύμα που εξαπλώνεται στην Ευρώπη των καλών τεχνών, της ποίησης και της αρχιτεκτονικής, καλλιτέχνες βρίσκουν πρόσφορο έδαφος να καινοτομήσουν και τα έργα τους να διαδοθούν πολύ έξω από τα όρια του νησιού.³⁹

Την πρώτη γνωστή σκιαγράφιση του ιστού της πόλης μας άφησε ο Φλωρεντινός περιηγητής Buondelmondi, το 1429. Παρουσιάζει παραστατικά την πόλη όπως την παρέλαβαν οι Ενετοί. Την θέση και τη μορφή των Βυζαντινών τειχών⁴⁰, με τους πύργους και το οχυρό του λιμανιού, τον κεντρικό δρόμο τη Ruga Maistra⁴¹, που οδηγεί από το λιμάνι στην πλατεία του Αγ. Μάρκου και στην Πύλη του Φόρου, τις επιβλητικές οικοδομές της πόλης, το ανάκτορο του Δούκα, τις βασιλικές του Αγίου Μάρκου, Αγίου Τίτου, Αγίου Φραγκίσκου στα ανατολικά και Αγίου Πέτρου στο θαλάσσιο τείχος. Η υφιστάμενη αστική δομή, διαμορφωμένη ήδη από την 'Β Βυζαντινή περίοδο, παγιώνεται και ενισχύεται. Οι άξονες διατηρούνται και λόγω της συνεχόμενης αύξησης του πληθυσμού, νέα προάστια⁴² δημιουργούνται καθώς η πόλη επεκτείνεται στη νότια και δυτική περιοχή εκτός του οχυρωματικού περιβόλου.

³⁷ Η παραχώρηση της Κρήτης στη Δημοκρατία του Αγ. Μάρκου έγινε με τη συνθήκη γνωστή ως «Εκχώρηση της Κρήτης» έναντι ενός «ευτελούς ποσού».

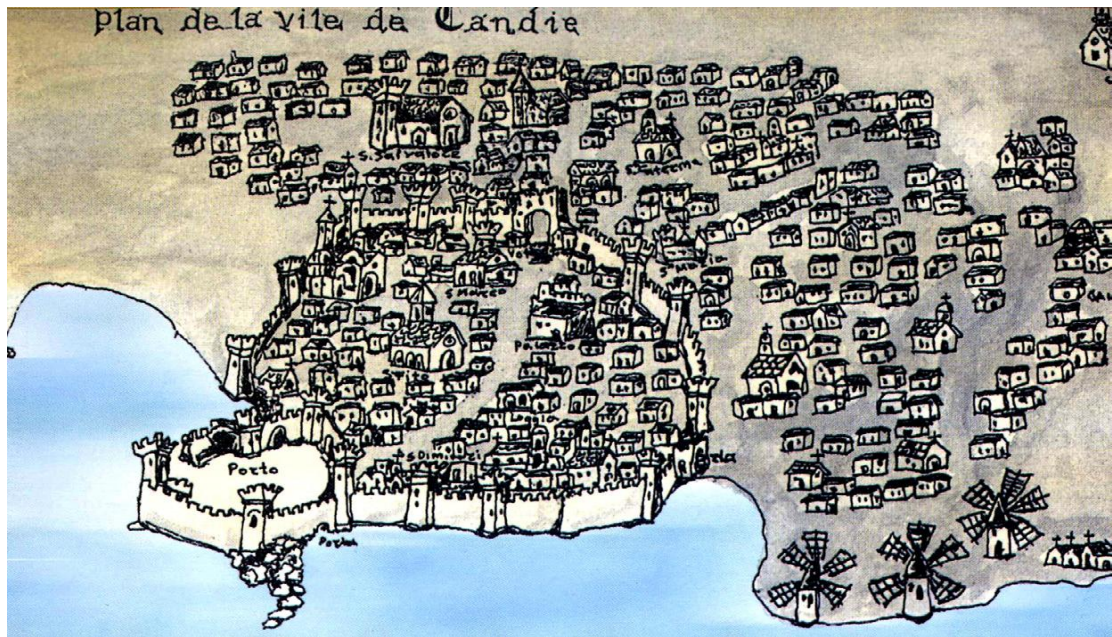
³⁸ Η σχέση Κρητών και Βενετών για την πρώτη τουλάχιστον περίοδο της κυριαρχίας τους ήταν έκρυθμη. Οι χωρικοί της Κρήτης διοικούνταν με σκληρότητα και τραχύτητα από τους φεουδάρχες Καστελλάνους και η πολιτική της Βενετίας απέναντι στα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού ήταν καταπιεστική.

³⁹ Σημαντικές οι προσωπικότητες της περιόδου αυτής. Από την πλευρά της ζωγραφικής διαμορφώνεται η «Κρητική Σχολή» με κύριους εκπροσώπους της τον Μ. Δαμασκηνό και τον Δ. Θεοτοκόπουλο (El Greco) ο οποίος γεννιέται στην ενετοκρατούμενη Candia και φεύγει για την Ιταλία και την Ισπανία. Από την Κρητική λογοτεχνία ξεχωρίζουν ο Βιτσέντζος Κορνάρος θέτοντας κοινωνικά ζητήματα μέσα από το έργο του Ερωτόκριτος και ο Γ. Χορτάσης με την Ερωφίλη.

⁴⁰ Τμήματα των Βυζαντινών τειχών σώζονται μέχρι και σήμερα επί των οδών Χάνδακος, Δαιδάλου, Δουκός Μποφώρ και στο λιμάνι της πόλης.

⁴¹ Ruga Maistra, που στα ιταλικά σημαίνει μεγάλος-κεντρικός δρόμος.

⁴² Προάστια όπως το Εξώπορτο και το Βούργο.



Εικ.18. Η πρώτη απεικόνιση της Candia, α' μισό του 15ου αιώνα, C.Buondelmondi, *Descriptio Insule Crete*, 1429, Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη, Φλωρεντία

Υπό τις συνθήκες αυτές και υπό την απειλή των Τούρκων οι ενετικές αρχές αναγκάστηκαν να κατασκευάσουν νέο οχυρωματικό τείχος⁴³ που θα περιέκλειε στον περίβολό του τη νέα επέκταση της πόλης, καθώς και τη φρουριακή οργάνωσή της. Ένα νέο τείχος με μεγάλη τάφρο, από επτά προμαχώνες⁴⁴ στις χερσαίες πλευρές του, που φέρει τέσσερις πύλες⁴⁵, καλύπτει περίβολο 4,5 περίπου χιλιομέτρων αποτελώντας ένα συμπαγή οχυρωματικό δακτύλιο. Ο νέος οχυρωματικός περίβολος καλύπτει μεγαλύτερη περιοχή από την κατοικημένη, περιλαμβάνοντας ελεύθερες εκτάσεις με περιβόλια και μύλους. Η σχέση δομημένου-φυσικού περιβάλλοντος μπορούμε να πούμε, ότι παραμένει η ίδια όπως στη Βυζαντινή περίοδο. Αν και υπάρχει ένας σαφής τεχνητό όριο, το τείχος, το οποίο ενισχύεται από την ύπαρξη βαθιάς τάφρου, η επικοινωνία με την ύπαιθρο γίνεται μέσα από μεγάλες, δευτερεύουσες όμως, μη στρατιωτικές πύλες οι οποίες θα καθορίσουν και την μετέπειτα εξέλιξη της πόλης.⁴⁶ Το έργο αυτό, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της ενετικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στο μεσογειακό χώρο, είναι ένα από τα σημαντικότερα

⁴³ Καθ' όλη τη μακρόχρονη ενετική περίοδο αρχαία μινωικά ερείπια χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των οχυρωματικών τειχών της πόλης, Σακελλαράκης, [1996]. Με τον ίδιο τρόπο δημιουργήθηκε και ο οικισμός Μακρύς Τοίχος στα βορειοανατολικά του ανακτόρου της Κνωσού. Maria Emmanuel Koziraki, "6. Exploring the topography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape", *European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond*, [2007]

⁴⁴ Της Αμμουδιάς (Sabbionera), του Βιτούρη (Vitturi), του Ιησού (καινούργια Πόρτα), του Martinengo, της Βηθλεέμ (Πανάειο), του Παντοκράτορα (Omnipotente) και του Αγ. Ανδρέας.

⁴⁵ Την πύλη του Μόλου προς βορρά, την πύλη του Λαζαρέτο προς ανατολή, η Χανιόπορτα προς τη δύση και την πύλη Ιησού ή Καινούργια Πόρτα προς νότο.

⁴⁶ Η πύλη του Παντοκράτορα ή Χανίων Πόρτα (Χανιόπορτα) και η πύλη του Ιησού, γνωστή σήμερα ως Καινούργια Πόρτα.

μνημεία του είδους, κυρίως λόγω του μεγέθους, αλλά και του βαθμού διατήρησής του. Σήμερα τα τείχη αυτά οριοθετούν την παλιά πόλη του Ηρακλείου.⁴⁷

Ακόμη, στα χρόνια αυτά είναι που θα κριθεί η τύχη του παλαιού Βυζαντινού περιβόλου που εμφανίζεται σαν ένας μικρότερος κλοιός που περιορίζει το Βενετοκρατούμενο Ηράκλειο. Τελικά, το 1556 αποφασίστηκε η ένταξή του στη ζωή της ευρύτερης πλέον πόλης με προσθήκες νέων εγκαταστάσεων, δημόσιων κτιρίων, αποθηκών, στρατώνων και φυλακών. Παρατηρούμε λοιπόν μία προσπάθεια των Ενετών διαχείρισης, επανάχρησης και ένταξης των Βυζαντινών τειχών, λειτουργικά, στο σώμα της πόλης. Μία πολιτική η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα για τη σημερινή σχέση του Ηρακλείου με τα ενετικά τείχη. Τα οποία σήμερα, περισσότερο φαντάζουν μόνα τους, παρά ενσωματωμένα στην πόλη.

Η πολεοδομική διάρθρωση της πόλης την περίοδο της ενετοκρατίας, λίγο πριν την άλωσή της από τους Οθωμανούς το 1669, απεικονίζεται στον ακριβέστατο χάρτη του στρατηγού Wertmuller.



Εικ.19. Χάρτης της Candia του Στρατηγού R.Wertmuller, 1667-68. Βιβλιοθήκη Ζυρίχης

⁴⁷ Την περίοδο αυτή πραγματοποιείται ακόμη μεγάλος αριθμός έργων. Κατασκευάζεται στα ανατολικά το επιβλητικό θαλάσσιο φρούριο Κούλε (Castello del Molo, 1523-1540) για την προστασία του λιμανιού. Στην κατάληξη της Ruga Maistra, στη θέση της παλαιότερης Πύλης του Φόρου, κτίζεται η νέα επιβλητική «Μεγάλη Πόρτα» Voltone, με χώρους που χρησιμοποιήθηκαν ως φυλακές ή σιταποθήκες αργότερα. Στα αναπτυξιακά έργα των Ενετών εντάσσεται και η κατασκευή υδραγωγείου (1625-1628), από τον Δούκα Μοροζίνι διοικητή της πόλης. Το υδραγωγείο μήκους 15.642 μέτρων ακολουθεί διαδρομή που ενώνει φυσικές πηγές με υδατογέφυρες και καταλήγει μέσω των τειχών, νέων και παλαιών, στο κέντρο της πόλης στην κρήνη Μοροζίνι (1628).

Η συμβολή των δρόμων από τις τέσσερις πύλες προς την πλατεία του Αγίου Μάρκου, όπου βρισκόταν η ομώνυμη βασιλική, το δουκικό ανάκτορο, η λέσχη των αξιωματικών (Loggia) και η κρήνη του Μοροζίνι, δημιούργησαν το κέντρο της Candia. Εδώ ήταν το πολιτικό, στρατιωτικό, θρησκευτικό, πνευματικό και εμπορικό κέντρο όλης της Κρήτης. Ακόμη, μπορεί κανείς εύκολα να αναγνωρίσει στο χάρτη τους περισσότερους δρόμους της σημερινής πόλης, πολλοί εκ των οποίων χαράσσονταν στη διεύθυνση βορρά-νότου για λόγους καλού αερισμού του εσωτερικού της από την θαλάσσια αύρα.⁴⁸

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το σχέδιο της παλιάς πόλης δεν έχει αλλάξει σε γενικές γραμμές. Υπήρξε και εξακολουθεί να είναι μία μεσαιωνική πόλη, με στενούς και τεθλασμένους δρόμους και αδιέξοδα.



Εικ.20. Η έκταση της πόλης της Candia

⁴⁸ Διακρίνονται οι οδοί Μαρτύρων, Χάνδακος, Θεοτοκόπουλου, Αλμυρού, Βύρωνος, Δαιδάλου, Ιδομενέως, Αγίου Τίτου, Κοραή στο παλαιό τμήμα της, και στο νέο, οι οδοί Καλοκαιρινού, 1821, 1866, Έβανς, Δικαιοσύνης, Αγίου Μηνά, Γιαμαλάκη και πολλοί άλλοι.

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ (1669-1898 μ.Χ.)

Ο 15ος αιώνας βρίσκει τη Βυζαντινή αυτοκρατορία ακόμα πιο εξασθενημένη καθώς ο ισχυρός Οθωμανικός στρατός και η κατακτητική του πολιτική στρέφεται προς την Πόλη. Η 29η Μαΐου 1453 έμελε να είναι η μέρα που η Κωνσταντινούπολη θα πέσει στα χέρια των Τούρκων. Μετά την άλωση της Βυζαντινής πρωτεύουσας, ένας ακόμη στόχος των Οθωμανών, είναι η κατάληψη της Κρήτης αφού αποτελούσε σημαντικό σημείο για τους νέους τους κατακτητικούς πολέμους.

Η Κρήτη στα μέσα του 17ου αιώνα είναι ανάμεσα στη Μουσουλμανική Τουρκία και στον Χριστιανικό κόσμο. Η σημασία της, έκανε τους Τούρκους να την βλέπουν σαν αγκάθι για την αυτοκρατορία τους και τη δίψα τους να την καταλάβουν μεγαλύτερη. Η πολιορκία του Χάνδακα, μία από τις μεγαλύτερες τις ευρωπαϊκής ιστορίας, ξεκίνησε το 1648 και κράτησε 21 ολόκληρα χρόνια μέχρι το 1669. Η Κρήτη, περνώντας σε μια νέα περίοδο της ιστορίας της, αποτέλεσε ένα νέο «εγιαλέτι»⁴⁹, με πρωτεύουσα την Kandiyе (Candia).⁵⁰

Οι νέοι εισβολείς, από τις πρώτες κιόλας μέρες παρουσιάστηκαν στον ντόπιο πληθυσμό ως ελευθερωτές τους από την ενετική κυριαρχία. Σύντομα όμως η αγριότητα των γενιτσάρων της Κρήτης υπήρξε παροιμιώδης και μοναδική, καμία τουρκοκρατούμενη περιοχή του ελληνισμού δεν αντιμετώπισε τόση ωμότητα.⁵¹

Μέσα στον πρώτο αιώνα της Οθωμανικής κυριαρχίας, η πολιτισμική ακμή της προηγούμενης περιόδου διακόπηκε, ενώ μεγάλη κάμψη χαρακτηρίζει την οικονομία και το εμπόριο. Από τις αρχές του 19ου αιώνα όμως, παρατηρείται μια σταδιακή ανάπτυξη και μια αλλαγή στην οικονομική ζωή της πόλης, γεγονός που πραγματοποιείται από τη συμμετοχή των χριστιανών σε διάφορες εμπορικές δραστηριότητες.⁵²

⁴⁹ Διοικητική περιφέρεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

⁵⁰ Οι Τούρκοι, αρχικά αποβιβάστηκαν στα δυτικά του νησιού και κατέλαβαν τα Χανιά και το Ρέθυμνο. Το μεγαλύτερο μέρος του νησιού ήταν υπό Τουρκική κατοχή ενώ το Μεγάλο Κάστρο παρέμεινε ακόμα ελεύθερο. Αρχικά οι Τούρκοι διαμόρφωσαν στρατόπεδα έξω από την πόλη και απέκλεισαν οποιαδήποτε επικοινωνία της με τη ξηρά. Οι μάχες ήταν σφοδρές και η στρατιωτική υπεροχή του αντιπάλου εξασθένιζε συνεχώς την άμυνα της πόλης. Έχοντας μείνει με ελάχιστους υπερασπιστές, χωρίς εφόδια σε μία πόλη ερειπίων, οι Ενετοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε συνθηκολόγηση. Ο απολογισμός του πολέμου βρίσκει την πόλη κατεστραμμένη, με ελάχιστα σπίτια να είναι κατοικήσιμα, τους δρόμους στρωμένους με οβίδες και πτώματα.

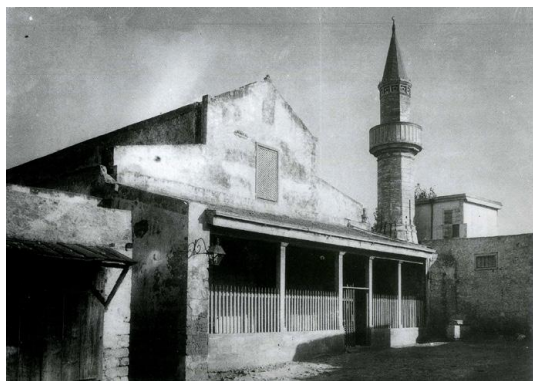
⁵¹ Οι πρώτες δραστικές ενέργειες των Τούρκων απέβλεπαν στον εξισλαμισμό του πληθυσμού τις περισσότερες φορές βίαια και άλλοτε οι ίδιοι οι κάτοικοι οικειοθελώς να σπεύσουν να αλλάξουν τη θρησκεία τους προκειμένου να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι εξισλαμισθέντες Κρητικοί δεν είχαν καμία τελετουργική σχέση με τη θρησκεία που εδέχοντο και περισσότερο θύμιζαν «μεταμφιεσμένους Έλληνες».

⁵² Παρόλες όμως τις πολιτισμικές, θρησκευτικές διαφορές των δύο λαών αλλά και τις υποδούλωση της πόλης και του πνεύματος, Τούρκοι και Κρήτες κατάφεραν να συμβιώσουν ομαλά. Οι Τουρκοκρητικοί μιλούσαν την Ελληνική τοπική διάλεκτο, τραγουδούσαν στα Ελληνικά, χόρευαν τους ίδιους χωρούς, γλεντούσαν μαζί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν γινόταν διάκριση σε Χριστιανούς και Τούρκους, τα μίση έσβηναν, σιγούσαν τα πάθη.

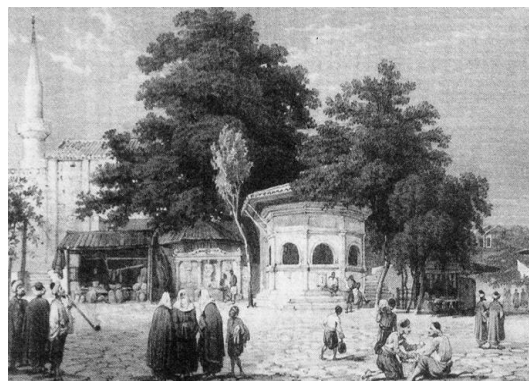
Το 1821 η ελληνική επανάσταση εξαπλώνεται και στην Κρήτη.⁵³ Ένα χρόνο αργότερα η πόλη μετονομάζεται ξανά σε Ηράκλειο, που έκτοτε επικρατεί και καθιερώνεται πλήρως. Η επιθυμία του κρητικού λαού για Ένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα εκφράζεται με τη μεγάλη κρητική επανάσταση 1866-69. Οι άγριες σφαγές όμως των χριστιανών στα Χανιά το 1898 οδηγούν τις Μ. Δυνάμεις να προβούν στη διεθνή κατοχή του νησιού και προτείνουν παράλληλα ως λύση την αυτονομία. Έτσι στις 2 Νοεμβρίου του 1898, η τουρκική κατοχή έμελλε να πάρει τέλος και Οι Μ. Δυνάμεις θέτουν το νησί υπό την προστασία τους.⁵⁴

Με την βασική πολεοδομική δομή να παραμένει ίδια, διακρίνεται ξανά ο υφιστάμενος αστικός ιστός που σε μερικές περιοχές αρχίζει να πυκνώνει, το διοικητικό κέντρο, το λιμάνι και οι εμπορικοί δρόμοι. Το σκελετό της πόλης διαμορφώνουν οι πέντε δρόμοι του παρελθόντος, που αποτελούν τις κύριες αγορές, το βεζίρ τσαρσί (Μαρτύρων 25ης Αυγούστου), το τσαρσί στο Καμαράκι, η πλατιά στράτα (οδός Καλοκαιρινού), το Αγά τσαρσί Μουτάφικα (οδός 1821).

Γίνονται εκτεταμένες επισκευές στον οχυρωματικό περίβολο και σε πολλά κτήρια, ενώ οι περισσότερες εκκλησίες μετατρέπονται σε τζαμιά. Η ανάμειξη των θρησκευτικών, κοσμικών διοικητικών λειτουργιών και της αγοράς στον ίδιο χώρο του κέντρου, ενώ γύρω από αυτό οργανώνονται οι συνοικίες,⁵⁵ χαρακτηριστικό στοιχείο των οθωμανικών πόλεων, βρίσκει άμεση εφαρμογή στην περίπτωση της Kandiye.



Εικ.21. Η Βασιλική του Αγίου Μάρκου επί τουρκοκρατίας, Δεφτερδάρ Τζαμισί



Εικ.22. Η πλατεία σε χαρακτηριστικό από το βιβλίο του Pashley, *Travels in Crete*, των οθωμανικών χρόνων. Πίσω από την κρήνη και τον σεμιπυχανέ διακρίνεται ο ναός του Σωτήρος

⁵³ Ο Κρητικός πόλεμος θα κρατήσει για 10 χρόνια και θα λήξει με την παραχώρηση του νησιού στην Αίγυπτο ως αντάλλαγμα της βοήθειας που προσέφερε στο Σουλτάνο. Το 1840 όμως οι Μ. Δυνάμεις, με τη Συνθήκη του Λονδίνου, επαναφέρουν και πάλι την Κρήτη στη σουλτανική κυριαρχία. Νέοι αγώνες ξεκινούν και νέες ελπίδες εναποθέτονται στο Ελληνικό κράτος.

⁵⁴ Έπειτα από τη σφαγή εκατοντάδων χριστιανών ντόπιων, 17 Άγγλων στρατιωτών και του Άγγλου πρόξενου, τη λεηλασία και πυρπόληση καταστημάτων και γραφείων που πραγματοποιήθηκε στη σημερινή οδό 25ης Αυγούστου. Οι επικεφαλές της κρητικής επανάστασης δέχονται τελικά τη λύση της αυτονομίας υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου, που προηγουμένως είχαν απορρίψει, αφού το όνειρο της Ένωσης αρχίζει να απομακρύνεται. Οι Ιταλοί τα Χανιά, οι Ρώσοι το Ρέθυμνο, οι Άγγλοι το Ηράκλειο και οι Γάλλοι το Λασιόθι.

⁵⁵ Τακτική που αποσκοπεί στη διευκόλυνση της οθωμανικής διοίκησης στην κατανομή φορολογικών και διοικητικών υποχρεώσεων.

Ένα σχέδιο του βρετανού Charman (1843), αλλά και περιγραφές περιηγητών δίνουν τα στοιχεία της πολιτείας εκείνης της περιόδου. Μικρότερες αγορές αποτελούν το Μικρό Τσαρσάκι (Καμαράκι) και η Εβραϊκή συνοικία (θέση του παλιού Ξενία). Στο ίδιο σχέδιο διακρίνονται ακόμη, έξω από τα τείχη οι σημερινές οδοί 62 Μαρτύρων, Θερίσσου, Μάχης Κρήτης, Κνωσού, Δημοκρατίας και Ικάρου.

Μετά την απελευθέρωση του αρχικού μέρους της ηπειρωτικής Ελλάδας και ενώ η ανασυγκρότηση των μεγάλων πόλεων είχε ήδη ξεκινήσει, το Ηράκλειο ακολουθούσε τους κανόνες της ανατολής με εξάρτηση από τα τέμνη. Χαρακτηριστικό της τουρκικής περιόδου της πόλης ήταν οι εκτεταμένες καταπατήσεις δημοσίων χώρων. Οι πρόχειρες εμπορικές κατασκευές στους δρόμους, μετατράπηκαν σταδιακά σε μόνιμες αποκτώντας δικαιώματα στη γη. Επίσης, στην περίπτωση που ένα κτίσμα είχε καταλάβει δημόσιο χώρο, μπορούσε να νομιμοποιηθεί αφιερωμένο στο τέμενος της περιοχής υπό την πληρωμή κάποιας εισφοράς. Αποτέλεσμα αυτής της αρχής είναι το στένεμα του πλάτους των κυρίων δρόμων που κληρονομήθηκε από τους ενετούς και η ανεξέλεγκτη πύκνωση του ιστού της πόλης, δημιουργώντας στενά σοκάκια με τη μετατροπή πολλών από αυτά σε αδιέξοδα.



Εικ.23. Το "Μεγάλο Κάστρο της Κρήτης", λιθογραφία, χάρτης Αγγλικού Ναυαρχείου, 1843

Το 1856, ένας τρομερός σεισμός, καταστρέφει την πόλη ολοσχερώς. Από τα 3.620 κτήρια έμειναν κατοικήσιμα μόλις τα 18. Μετά τούτο το Ηράκλειο ξανακτίζεται με το νέο «αυτοκρατορικό οικοδομικό κανονισμό» που επιβάλλει τις ξυλόπηκτες κατασκευές. Τώρα πιά δίνει την εντύπωση μιας μεγάλης τουρκόπολης με τζαμιά, μιναρέδες, σαχνισιά, μαγαζιά και καφενεία, κρήνες, λουτρά και λιθόστρωτους δρόμους. Το νέο Ελληνικό κράτος, ο

κλασικισμός στην Αθήνα και τις άλλες πόλεις, ελάχιστα επηρεάζουν τη μορφή των νέων κτηρίων της πόλης (μόνο σε κάποια μεμονωμένα διοικητικά κτήρια και σε μέγαρα εύπορων χριστιανών).

Αυτή την περίοδο το Ηράκλειο περιορίζεται ακόμη στην εντός τειχών περιοχή και ο ιστός της πόλης, σε σχέση με αυτόν της ενετικής περιόδου, φαίνεται να έχει πυκνώσει χωρίς όμως να έχει κορεστεί. Πάντως, η σημασία και η θέση των βασικών οδικών αξόνων της πόλης, (Καλοκαιρινού-εμπόριο, 25ης Αυγούστου και Δικαιοσύνης-διοίκηση) αλλά και αυτών που οδηγούσαν στην περιφέρεια (62 Μαρτύρων προς Χανιά, Κνωσού προς επαρχία Πεδιάδος και Τεμένους), παραμένει η ίδια. Η λειτουργική διάθρωση (αγορά-Μεϊντάνι, εμπόριο) της πόλης διατηρείται μέχρι και τις μέρες μας.



Εικ.24. Η έκταση της πόλης της Kandiyi

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ (1898-1913)

Με την απομάκρυνση του τουρκικού ζυγού και υπό την υψηλή προστασία του νησιού από τις Μ. Δυνάμεις σχηματίστηκε, στα τέλη του 19ου αιώνα, Κρητική κυβέρνηση με ανώτατο κυβερνήτη τον Πρίγκιπα Γεώργιο, γιο του βασιλιά των Ελλήνων, Γεωργίου του Α'. Το Ηράκλειο αυτής της περιόδου ήταν πλέον το κυριότερο αστικό και εμπορικό κέντρο όλης της Κρήτης. Στην περιφέρεια η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή είναι αυξημένη, στην πόλη συγκεντρώνονται βιομηχανικές μονάδες ενώ στο λιμάνι η κίνηση είναι έντονη.⁵⁶

Η ανακήρυξη της Αυτονομίας της νήσου, σήμανε για ολόκληρη την Κρήτη την απαρχή μιας τεράστιας προσπάθειας, μέσα σε ένα περιβάλλον πολύπλοκων εθνικών, πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων με παράλληλο αγώνα για την ένωση με τη «Μητέρα Ελλάδα». Στο ανεξάρτητο κράτος που ονομάστηκε Κρητική Πολιτεία, θεσπίστηκαν μέτρα και σχεδιάστηκαν προγράμματα δημοσίων έργων στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό των αστικών κέντρων και στην ανάπτυξη του τόπου.

Η ένωση της νησιού με την Ελλάδα και η οριστική λύση του Κρητικού ζητήματος δόθηκε, κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, με τη συνθήκη του Λονδίνου το Μάη του 1913.



Εικ.25. Πανοραμική άποψη της πόλης την περίοδο αυτή

⁵⁶ Η πόλη του Ηρακλείου έχει ήδη ξεπεράσει σε πληθυσμό τα Χανιά, καθώς οι κάτοικοί του είναι πάνω από 20.000, με τους Έλληνες να ξεπερνούν πια τους Τούρκους συμπολίτες τους κατά πολύ σε πνευματική και οικονομική ανάπτυξη.

Στην πόλη του Ηρακλείου πραγματοποιήθηκαν σημαντικές προσπάθειες ανάπτυξης και αποκοπής από το πρόσφατο ιστορικό της παρελθόν. Η στάση αυτή εξέφραζε την ανάγκη επαναπροσδιορισμού και διαμόρφωσης της ταυτότητας της.

Οι νέες τάσεις και αντιλήψεις συνοψίζονται στα εξής:

- Οικονομική ανάπτυξη και ανανέωση στα πλαίσια του εκκαπιταλισμού. Υιοθέτηση του νεοκλασικού ρυθμού.

- Αποβολή οποιουδήποτε στοιχείου του Τουρκικού πολιτισμού και καταστροφή βαλκανικών αρχιτεκτονικών μορφών όπως τζαμιών, σαχισιών, μιναρέδων και λουτρών. Απαξίωση της Ενετικής κτηριακής κληρονομιάς. Το ενετικό φρουριακό συγκρότημα καταγράφεται σαν ένας τεράστιος κλοιός που περιορίζει την εξέλιξη και επέκταση της πόλης. Σκέψεις που αφορούν την καταστροφή και την οικοπεδοποίησή του απορρίπτονται λόγω μεγάλου κόστους. Στα πλαίσια επέκτασης του λιμανιού και διάνοιξης της παραλιακής λεωφόρου καταστρέφεται μέρος των ενετικών νεωρίων, το παράλιο τείχος και ο ανατολικός λιμενοβραχίονας (Μικρός Κούλες). Παράλληλα η ανάγκη σύνδεσης με τις εκτός πόλης περιοχές και η εμφάνιση του αυτοκινήτου οδηγούν στη διάνοιξη πυλών στο ενετικό τείχος.⁵⁷ Η εξέλιξη αυτή θα σημαδέψει τη μετέπειτα επέκταση της πόλης, η οποία αρχικά θα ακολουθήσει τον άξονα ανατολής δύσης ενώ αργότερα θα συμπληρωθεί με την έξοδο της προς νότο. **Η ανάπτυξη αυτή θα παίξει σημαντικό ρόλο και θα καθορίσει μέχρι και σήμερα τον πολεοδομικό ιστό της πόλης.**

- Η έννοια του μνημείου και της αναζήτησης της ιστορίας περιορίζεται μόνο στο Μινωικό πολιτισμό, αφού δε φέρει την ταυτότητα του κατακτητή. Την περίοδο αυτή πραγματοποιούνται οι πρώτες ανασκαφές στην Κνωσό από τον Μίνωα Καλοκαιρινό και τον Arthur Evans ενώ παράλληλα ιδρύεται το πρώτο αρχαιολογικό μουσείο.

Η πρώτη προσπάθεια για ρύθμιση πολεοδομικών θεμάτων στην περιοχή του Ηρακλείου πραγματοποιείται τον Απρίλιο του 1901, όταν δημοσιεύεται ο νόμος 332 «Περί σχεδίου των πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων» στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας. Με τον νόμο αυτό καθορίζονται οι βασικές αρχές οργάνωσης και ανάπτυξης των πόλεων, ο τρόπος έκδοσης των οικοδομικών αδειών και ο τρόπος κατασκευής των κτιρίων. Όμως στις 2 Αυγούστου του ίδιου έτους δημοσιεύεται ο νόμος 395 «Περί του σχεδίου της πόλεως Ηρακλείου», σύμφωνα με τον οποίο «Η εφαρμογή του εκπονηθέντος σχεδίου της

⁵⁷ Αυτό θα σημαδέψει τη μετέπειτα επέκταση της πόλης, η οποία αρχικά θα ακολουθήσει τον άξονα ανατολής δύσης ενώ αργότερα θα συμπληρωθεί με την έξοδο της προς νότο. Η ανάπτυξη αυτή θα καθορίσει μέχρι και σήμερα τον πολεοδομικό ιστό της πόλης.

πόλεως Ηρακλείου αναβάλλεται επ' αόριστον δια τας νυν υφισταμένας οικοδομάς» αλλά στη συνέχεια συμπληρώνει την πρόταση «Δια τας εκ θεμελίων οικοδομάς θα εφαρμόζηται το νέον σχέδιο εφόσον τούτο δυνατόν...», γεγονός που καθιστά το νόμο σχεδόν ανενεργό. Παράλληλα επιβάλλεται η εφαρμογή του πρώτου ρυμοτομικού σχεδίου.

Το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο το 1900

Το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο συντάχθηκε από τον μηχανικό Δημοσθένη Πρωτοπαπαδάκη⁵⁸, κατά την περίοδο της Αγγλικής κατοχής και επιβάλλει την εφαρμογή του σε τρία σημεία:

- Στην αγορά Βεζίρ από το λιμάνι μέχρι το αντίθετο άκρο (οδός 25ης Αυγούστου)
- Στην κεντρική αγορά Μειντάνι από όπου θα αφαιρεθούν τα δύο τετράγωνα που βρίσκονται στη μέση της αγοράς
- Στην πλατεία πρίγκηπος Γεωργίου (σημερινή πλατεία Ελευθερίας)



Εικ.26. Τα ενετικά νεώρια πριν την καταστροφή τους

⁵⁸ «Το 1900 ο 27χρονος Μηχανικός των Αθηνών Δημοσθένης Πρωτοπαπαδάκης συνέταξε το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο, που το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου απεδέχθη με 48 μόνο τροποποιήσεις και η Κρητική Βουλή το επικύρωσε, βάσει του νέου οικιστικού της Νόμου, το 1901. Με περισσή σοφία μάλιστα ο Δήμος διαχώρισε το θέμα της αποδοχής ενός μακροπρόθεσμου πολεοδομικού σχεδιασμού από εκείνο της άμεσης εφαρμογής του, δίδοντας 10ετή περίοδο χάριτος, αλλά μόνο στις περιπτώσεις ιδιόχρησης του κτίσματος κι όχι ενοικιάσεως προς τρίτους! Καθιερώθηκε επίσης ολιγόμηρη διαδικασία έκδοσης οικοδομικών αδειών από τον Δήμαρχο, που εφαρμόζοταν πιστά απ' όλους" ακόμα και για αντικατάσταση μιας πόρτας. Ο ίδιος ο Νόμος επέβαλλε εξάλλου αρκετούς περιορισμούς στη δόμηση, με διατάξεις που μας βοηθάνε σήμερα να ερμηνεύσουμε το τότε οικιστικό περιβάλλον.» Περτσελάκης Γιάννης, «Ηράκλειο: Χάος με χάρη. Σκιαγράφιση όσων έγιναν, όσων γίνονται και όσων μέλει να γενούν στο Λαβύρινθο ενός πολεοδομικού οράματος», Ηράκλειο, Δημοτική Αίθουσα Ανδρόγεω, 12 Απριλίου 1997

Η Κνωσός ως αρχαιολογικός χώρος

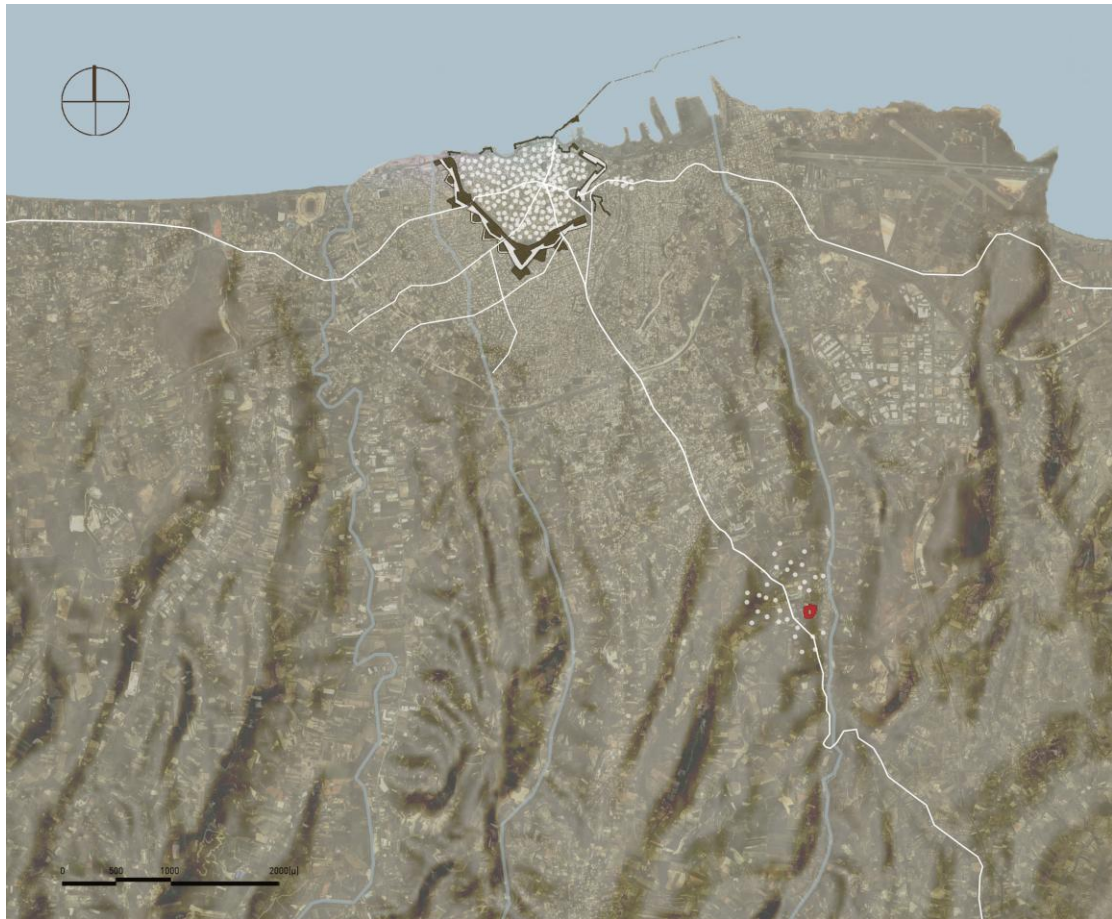
Οι αρχαιολογικές ανασκαφές αρχικά από τον Μίνωα Καλοκαιρινό και στη συνέχεια από τον Arthur Evans, στις αρχές του 19ου αιώνα, απεκάλυψαν το σύνολο του μινωικού ανακτόρου στην Κνωσό καθώς και άλλα σπουδαία ευρήματα. Έτσι γεννήθηκε ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού, ο οποίος καταλαμβάνει την κορυφή του λόφου της Κεφάλας. Ολόκληρη η περιοχή της Κνωσού είναι πλούσια σε αρχαία ευρήματα και απομεινάρια ιστορικών περιόδων μπορούν να βρεθούν σε οποιαδήποτε θέση. Ακόμη θραύσματα κεραμικών αγγείων βρίσκονται διασκορπισμένα στην περιοχή, στους ελαιώνες ή έχουν τοποθετηθεί στα κελύφη νέων κατασκευών. Οι ιστορικές γεωργικές καλλιέργειες της Κνωσού οριοθετούν την περιοχή του ανακτόρου. Οι μικρές κατοικίες των χωριών χαρακτηρίζονται από την παραδοσιακή κρητική αρχιτεκτονική. Τα χριστιανικά παρεκκλήσια στην περιοχή βρίσκονται έξω από τις κατοικημένες περιοχές στις πλαγιές των λόφων. Προς το νότο το τουρκοαιγυπτιακό υδραγωγείο δεσπόζει δίπλα στη βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Ειρήνης σε ένα περιβάλλον με πυκνή δασόβια και υδρόφιλη βλάστηση.

Η ιστορική πόλη της Κνωσού και η πόλη του Ηρακλείου, (Χάνδακας, Κάντια, Κάστρο) παρουσιάζουν αντίστροφη πορεία στο χρόνο. Η ίδρυση και η ανάπτυξη της πόλης του Ηρακλείου σηματοδότησε την παρακμή, την ερήμωση και την επανεμφάνιση της Κνωσού, πλέον ως ένα ίχνος της μακρινής ιστορίας. Το τοπίο της Κνωσού με τους λιγιστούς κατοίκους του να ασχολούνται με τη γεωργία, δεν παρουσίασε κανένα στοιχείο δόξας, αλλά είχε μάλλον μία ταπεινή ταυτότητα, χαρακτηριστικό του κρητικού περιβάλλοντος. Οι άνθρωποι καλλιεργούσαν μικρά οικόπεδα για να ζήσουν τις οικογένειές τους μέχρι και σήμερα.

Η ευρύτερη περιοχή της Κνωσού, στην κοιλάδα του Καίρατου, συλλέγει με θαυμαστό τρόπο τα συστατικά στοιχεία του Ηρακλείου και προσφέρει ένα ευρύ φάσμα ιστορικού κάλλους και φυσικού τοπίου. Το τοπίο της περιοχής αυτής, αναλλοίωτο μέχρι σήμερα, έχει μια μοναδική ιστορία 8000 χρόνων τουλάχιστον, και φιλοξενεί το μεγαλύτερο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κρήτης.



Εικ.27. Το δυτικό τμήμα του ανακτόρου κατά τη διάρκεια των ανασκαφών



Εικ.28. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου και η εμφάνιση του ανακτόρου ως αρχαιολογικός χώρος

Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΚΥΜΑ

Χαρακτηρισμένη ως η μεγαλύτερη μετακίνηση πληθυσμών στην ιστορία, το μεταναστευτικό κύμα της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922, προκαλεί μια σειρά ανακατατάξεων σε δημογραφικό και οικονομικό επίπεδο τα οποία η Ελλάδα κλήθηκε να αντιμετωπίσει.

Με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης το 1923, μεγάλος αριθμός προσφύγων έφτασε στο Ηράκλειο, αφού όπως είδαμε η πόλη αποτελούσε ισχυρό αστικό και οικονομικό κέντρο της χώρας.⁵⁹ Έτσι ο πληθυσμός του Ηρακλείου το 1924 έφτανε τους 40.000 κατοίκους από 25.000 του 1913.⁶⁰

Στην προσπάθεια αντιμετώπισης του στεγαστικού προβλήματος που δημιουργήθηκε, το κράτος παραχώρησε εκτάσεις έξω από την πόλη και σε απόσταση από αυτήν. Συγκεκριμένα, δημιουργήκαν τα νέα προάστια Αλικαρνασός, Καμίνια, Ατσαλένιο, Πατέλλες, Βρύουλα κ.α. Στις νέες αυτές εκτάσεις οργανώνονται προσφυγικοί οικισμοί, ακόμη πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν και στην παλιά πόλη σε σπίτια που άνηκαν σε Τουρκοκρητικούς, που είτε κατέλαβαν, είτε αγόρασαν έναντι χαμηλού αντιτίμου, στις γειτονιές Αγ. Τριάδα, Πεδιάδος και στο φρούριο του Αγ. Δημητρίου. Οι νέες πάντως προσφυγικές περιοχές θεωρήθηκαν περιθωριοποιημένοι οικισμοί, καθώς αναπτύχθηκαν στην περιφέρεια της «κανονικής» εντός τειχών πόλης της παραγωγής, της κατανάλωσης και των υπηρεσιών. Παρά τις όποιες προσπάθειες, οι στεγαστικές ανάγκες των προσφύγων δεν καλύφθηκαν με αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός που δεν είχε δυνατότητα προσέγγισης στην αγορά κατοικίας, αναγκάστηκε να αυτοστεγαστεί σε δημόσιες εκτάσεις.

Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1936

Το πρώτο ουσιαστικά σχέδιο πόλης που εφαρμόζεται για το Ηράκλειο συντάσσεται το 1936 και χρησιμοποιεί στοιχεία από το σχέδιο του 1900. Το σχέδιο αυτό είναι ρυμοτομικό και συνοψίζει τα εξής σημεία:

⁵⁹ Τούτα τα χρόνια αρχίζει η επέκταση του λιμανιού, αφού οι ανάγκες είναι μεγάλες. Μεγάλος αριθμός ατμόπλοιων και ιστιοφόρων καταπλέουν ετησίως καθώς επίσης υπάρχουν συνδέσεις με Αλεξάνδρεια, Βηρυττό, Σμύρνη, Τεργέστη, Βενετία, Μασσαλία, Λονδίνο και Αμβούργο. Η πόλη διαθέτει βιομηχανίες που παράγουν λάδι, σταφίδα, σαπούνι, οινόπνευμα και κίτρα. Επίσης υπάρχουν θέατρα, σχολεία διαφόρων βαθμίδων, βρεφοκομεία, ωδείο, βιβλιοθήκη και 100 σύλλογοι.

⁶⁰ Το 1928 έφτασαν στην πόλη του Ηρακλείου 14.069 πρόσφυγες από τη Μικρασία και άλλοι 9.741 από την υπόλοιπη Ελλάδα και χτίζεται το πρώτο οργανωμένο προάστιο έξω από τα τείχη και ανατολικά της πόλης, η Αλικαρνασός. ΤΕΕ – ΤΑΚ, Ομάδα Αρχιτεκτόνων – Τοπογράφων για τα αυθαίρετα, «Προκαταρκτική Μελέτη για τα Αυθαίρετα του Δήμου Ηρακλείου», Ηράκλειο, Ιούλιος 1976, σελ. 25

- Βάσει του σχεδίου, το κέντρο της πόλης ισχυροποιείται με κεντρικές λειτουργίες (εμπόριο, διοίκηση) ενώ οι εκτός τειχών περιοχές απευθύνονται για κατοικία λαϊκών στρωμάτων.

- Αύξηση της χωρητικότητας της εντός τειχών πόλης μέσα στην οποία πρέπει να αναπτυχθούν όλες οι κεντρικές λειτουργίες.

- Τα ήδη υπάρχοντα οικοδομικά τετράγωνα στο κέντρο επανασχεδιάζονται για να είναι δυνατή η διέλευση αυτοκινήτων. Επίσης, οικοπεδοποιούνται περιοχές στην περιφέρεια των τειχών που αποτελούσαν τμήματα αντιστήριξης του φρουριακού συγκροτήματος.

- Χάραξη λεωφόρων εντός και εκτός τειχών. Βάσει του σχεδίου ανοίγεται ο περιφερειακός των τειχών, λεωφόρος Πλαστήρα, ο παραλιακός δρόμος και ακτινωτά λεωφόροι που οδηγούν στις πύλες της πόλης.

- Τα όρια της πόλης επεκτείνονται γύρω από τα τείχη με αποτέλεσμα να οικοπεδοποιηθούν οι περιοχές αμέσως μετά την τάφρο.

- Αλλάζουν τα όρια αρτιότητας για τα νέα οικοδομικά τετράγωνα εκτός τειχών.⁶¹



Εικ.29. Άποψη του λιμανιού στην κατάληξη της οδού 25ης Αυγούστου



Εικ.30. Εργασίες επέκτασης λιμανιού

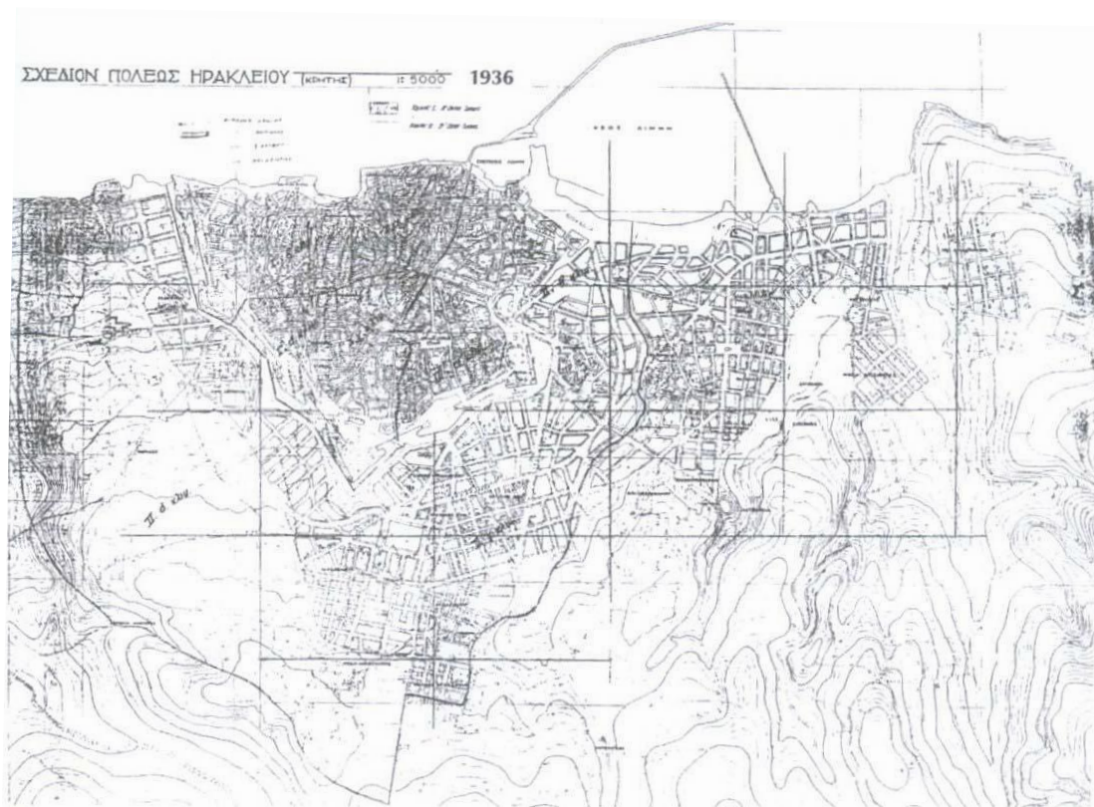
Το σχέδιο εφαρμόζεται εντός των τειχών κυρίως μετά τον πόλεμο (αφού οι βομβαρδισμοί είχαν καταστρέψει το 30% των οικοδομών) ενώ στις εκτός των τειχών περιοχές δεν υλοποιήθηκε και εφαρμόστηκε αποσπασματικά στις αδόμητες περιοχές.

Το νέο ρυμοτομικό σχέδιο σε συνδυασμό με τη διάδοση του μοντέρνου κινήματος και το νόμο 3741/1929 περί οριζοντίου ιδιοκτησίας θα συμπληρώσουν τις προϋποθέσεις για μία πλατιά διάδοση της μοντέρνας πολυκατοικίας. Έτσι οι πολυκατοικίες αντικατέστησαν σε κάποιο βαθμό παλαιότερα κτίσματα αλλοιώνοντας το χαρακτήρα της πόλης, παράλληλα όμως δεν σταμάτησαν να παράγονται και παλαιότεροι τύποι κατοικίας (λαϊκά, αρχοντικά).

⁶¹ Τα όρια αρτιότητας είναι συγκεκριμένα: 11μ. βάθος, 200τ.μ. εμβαδόν ή 7μ. πρόσωπο, 10μ. βάθος και 100τ.μ. εμβαδόν. Για την παλιά πόλη καθορίζονται όρια αρτιότητας 4μ. πρόσωπο, 6μ. βάθος και 50τ.μ. εμβαδόν. Κατά παρέκκλιση ισχύουν για συγκεκριμένες κεντρικές οδούς όρια αρτιότητας που έφταναν τα 4μ. πρόσωπο, 3μ. βάθος και 15τ.μ. εμβαδόν.

Στο εσωτερικό της πόλης τα οικοδομικά τετράγωνα τεμαχίζονται και αλλοιώνονται, αφού δεν ελήφθη υπόψη, ο τουρκικός ιστός (σοκάκια, αδιέξοδα) καταστρέφοντας την οικιστική δομή της παλιάς πόλης. Αγνοείται η έννοια του νεώτερου μνημείου, καθώς νέες είσοδοι ανοίγονται στο ενετικό τείχος (Κομμένο Μπεντένι, Καινούργια Πόρτα), ενώ ενετικά και τούρκικα μνημεία αγνοούνται στο σχεδιασμό.

Στην εκτός των τειχών περιοχή⁶² το σχέδιο «αγνοεί» τους προσφυγικούς οικισμούς που είχαν ήδη αναπτυχθεί και σχεδιάζει πάνω σε αυτούς μεγαλοπρεπείς δρόμους χωρίς να προτείνει λύση στο πρόβλημα.

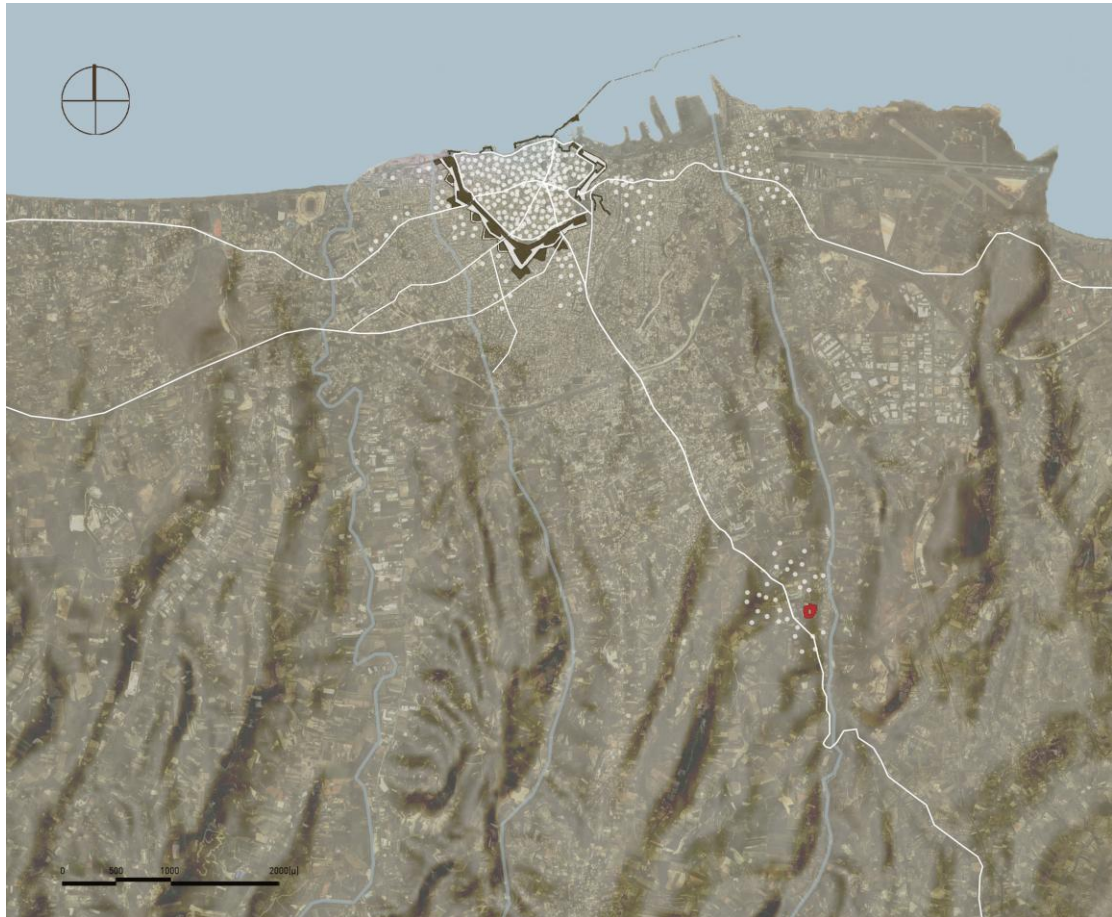


Εικ.31. Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1936

Την περίοδο αυτή μπορούμε να πούμε ότι για πρώτη φορά λαμβάνεται υπόψη η εκτός τειχών περιοχή για εγκατάσταση. Ο πληθυσμός έχει σχεδόν διπλασιαστεί και **το στεγαστικό πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί είναι έντονο**. Η στάση που κρατάει η πολιτεία απέναντι στους πρόσφυγες και την προσπάθεια κάλυψης των στεγαστικών τους αναγκών, χαρακτηρίζει και τη σχέση της με την εκτός τειχών περιοχή. Η περιτειχισμένη πόλη εξακολουθεί να αντιλαμβάνεται ως ένας αυτοτελής οργανισμός, ενισχύεται με κεντρικές λειτουργίες και δε γίνεται καμία προσπάθεια σύνδεσης με τα νέα προάστια έξω

⁶² Το 1939 εγκαινιάζεται το αεροδρόμιο του Ηρακλείου, που θα αλλάξει το ρόλο της πόλης τουλάχιστον μέχρι τον πόλεμο, όπου η επικοινωνία της με την Ευρώπη διακόπτεται.

από τα τείχη τα οποία θεωρούνται περιθωριοποιημένες και υποβαθμισμένες εκτάσεις που απευθύνονται σε πρόσφυγες και λαϊκά στρώματα. Το σχέδιο του 1936 αν και επεκτείνει την πόλη έξω και γύρω από τα τείχη, παρόλα αυτά η έκτασή της φαίνεται διαιρεμένη σε 2 σύνολα, στην εντός και στην εκτός τειχών περιοχή. Δύο περιοχές που εμφανίζονται διαχωρισμένες όχι μόνο στην αντίληψη των κατοίκων, αλλά και τεχνητά, με σαφές όριο τα τείχη.



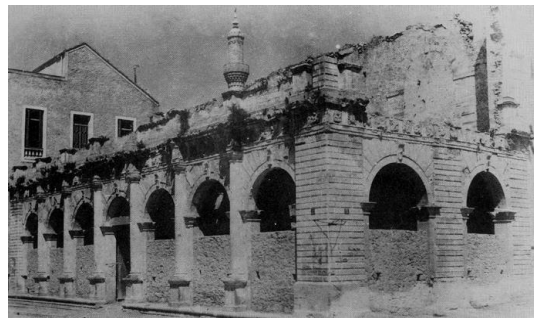
Εικ.32. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου και η εμφάνιση των πρώτων προαστίων εκτός των τειχών

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου βρίσκει την πόλη με εκτεταμένες καταστροφές μνημείων από τους βομβαρδισμούς.⁶³ Η δεκαετία του '50 είναι η περίοδος ανασυγκρότησης της πόλης. Εκτός από την αποκατάσταση των βλαβών του πολέμου, βελτιώνονται οι τεχνικές υποδομές, ευπρεπίζεται η πόλη, στηριζόμενη κυρίως στα ανερχόμενα αγροτικά εισοδήματα και αρχίζει σιγά σιγά να ορθοποδεί. Την περίοδο αυτή κατασκευάζεται η νέα λαχαναγορά, το πάρκο Θεοδοκοπούλου, εκπαιδευτήρια, γήπεδα και ιδρύεται από τον Ανδρέα Καλοκαιρινό το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης αλλά και οικοπεδοποιούνται οι εξωτερικές οχυρώσεις του φρουρίου κάτι το οποίο έχει ως αποτέλεσμα να χάνεται η μοναδική ευκαιρία για το Ηράκλειο να αποκτήσει μια εκτεταμένη ζώνη πρασίνου, ανάμεσα στην εντός και την εκτός τειχών πόλη.



Εικ.33. Μεγάλες καταστροφές στην οδό 25ης Αυγούστου



Εικ.34. Η καταστροφή της Λότζια

Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1958

Το 1958, έπειτα από μακροχρόνιες αντεγκλήσεις και διαμάχες, συντάσσεται νέο ρυμοτομικό σχέδιο πόλης εξαιτίας των νέων αναγκών (στεγαστικό πρόβλημα, ρυθμοί ανάπτυξης, κάλυψη προηγούμενου σχεδίου πόλεως). Το νέο σχέδιο:⁶⁴

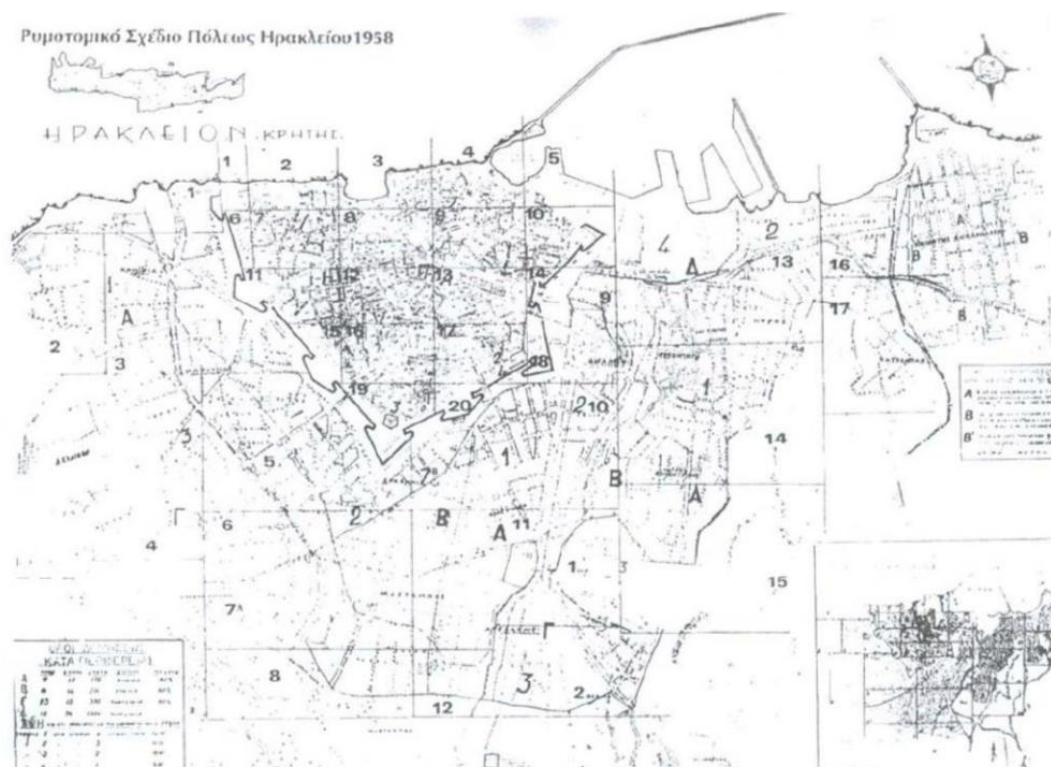
- Επαναπροσδιορίζει το προηγούμενο, αποτυπώνοντας την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση στις περιοχές που αναπτύχθηκαν αυθαίρετα προσφυγικοί οικισμοί.⁶⁵
- Διευρύνει τα όρια της πόλης προς το νότο, τα δυτικά και τα ανατολικά.
- Αυξάνει το επιτρεπόμενο ύψος των κτιρίων για τις περιοχές που περιελάμβανε το σχέδιο του 1936, 14μ. ύψος εντός των τειχών και γύρω από αυτό, ύψος το οποίο συναγωνίζεται αυτό των τειχών.
- Αυξάνει τις αρτιότητες στο κέντρο και στις νεοαναπτυσσόμενες περιοχές.

⁶³ Αναφέρεται ότι οι βομβαρδισμοί είχαν καταστρέψει το 30% των οικοδομών, 1500 εντελώς κατεστραμμένες οικοδομές και άλλες 900 με εκτεταμένες φθορές στην πόλη του Ηρακλείου των 42.000 κατοίκων.

⁶⁴ Το σχέδιο του 1958 ήταν αυτό που ίσχυσε τα περισσότερα χρόνια από κάθε άλλο για το Ηράκλειο.

⁶⁵ Χρυσοπηγή, όρια Πόρου, Ανάληψη, Αλικαρνασσός, νοτίως της λεωφόρου Ικάρου κ.α. και στις περιοχές που το σχέδιο του 1936 εφαρμόστηκε αποσπασματικά (Ακαδημία, Μασταμπάς, Ατσαλένιο).

Το ΡΥΣ του 1958, το οποίο ισχύει εως σήμερα με ελάχιστες προσθήκες, περιελάμβανε μέρος των αδόμητων περιοχών έξω από τα τείχη και τα ήδη δομημένα προσφυγικά προάστια διαχειρίζοντας τη δόμησή τους χωρίς προγραμματισμό, αναπαρήγαγε τα προβλήματα του παλαιότερου, υστερούσε σε ελεύθερους χώρους για κοινόχρηστες λειτουργίες και οι προβλεπόμενες ρυμοτομίες του αγνοούσαν σημαντικά μνημεία.



Εικ.35. Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1958

Αυτή την περίοδο ο χαρακτήρας της πόλης σαν ισχυρό **οικονομικό και διοικητικό κέντρο της Κρήτης** ενδυναμώνεται και παράλληλα αποτυπώνονται οι τάσεις του Ελλαδικού χώρου. Ο πληθυσμός αυξάνεται με νέους κατοίκους προερχόμενους από την επαρχία του νησιού (αστικοποίηση).⁶⁶ Η πόλη του Ηρακλείου θα αρχίσει να αναπτύσσεται ραγδαία με την αγροτική περιφέρεια να παραμένει ακόμα ενεργή. Το σχέδιο του '58 δεν είχε προβλέψει την ανάπτυξή της, με αποτέλεσμα μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60, η «οριακή συγκεντρωτική γραμμή του σχεδίου» να έχει συμπληρωθεί. **Η πολιτεία δεν μπορεί να προλάβει την ανάπτυξη του Ηρακλείου**, καθώς η πόλη επεκτείνεται αυθαίρετα πλέον,

⁶⁶ Ο πληθυσμός του Π.Σ. Ηρακλείου κατά την απογραφή του 1971 ανέρχεται σε 84.710 κατοίκους. Κατέχει την πέμπτη πληθυσμιακή θέση στη χώρα και παρουσίασε αύξηση 21% κατά τη δεκαετία 1961-71, ανώτερη της οποίας παρουσίασαν μόνο τα Π.Σ. Θεσσαλονίκης (46,7%), Αθήνας (37,1%) και Αγρινίου (25,6%). Σημειώνεται επίσης ότι παρατηρείται αύξηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που δείχνει τη δυναμικότητα της πόλης, ως Οικονομικού και Εμπορικού Κέντρου (αύξηση οικονομικά ενεργών 25,7%). ΤΕΕ – ΤΑΚ, Ομάδα Αρχιτεκτόνων – Τοπογράφων για τα αυθαίρετα, «Προκαταρκτική Μελέτη για τα Αυθαίρετα του Δήμου Ηρακλείου», Ηράκλειο, Ιούλιος 1976, σελ. 27

κυρίως πάνω στους κεντρικούς οδικούς άξονες προς Κνωσό και Χανιά. Οι αυθαίρετοι οικισμοί αναπτύσσονται περιαστικά, συνήθως σε συνεχές σύστημα πάνω στον οριακό δρόμο του σχεδίου και πίσω από αυτόν, βάσει αγροτικού δικτύου.

Η «απρογραμματίστη», **χωρίς κεντρικό σχεδιασμό**, εξέλιξη του Ηρακλείου, είχε ως αποτέλεσμα, όπως είναι λογικό, την ανεξέλεγκτη δόμηση εις βάρος του ευρύτερου αγροτικού περιβάλλοντος και μαζί με μια σειρά νομοθετημάτων που θεσμοθετούνται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο τον καθορισμό σε μέγιστο βαθμό της εικόνα και της φυσιογνωμίας της πόλης σήμερα. Οι μελέτες που πραγματοποιήθηκαν ήταν αποσπασματικές και κάθε φορά στόχευαν στη μεμονωμένη επίλυση των προβλημάτων και όχι στην καθολική αντιμετώπισή τους.



Εικ.36. Η κεντρική αγορά του Ηρακλείου



Εικ.37. Αποψη της πόλης, στο βάθος ξεχωρίζει ο ναός του Αγ. Μηνά, πολυούχου του Ηρακλείου

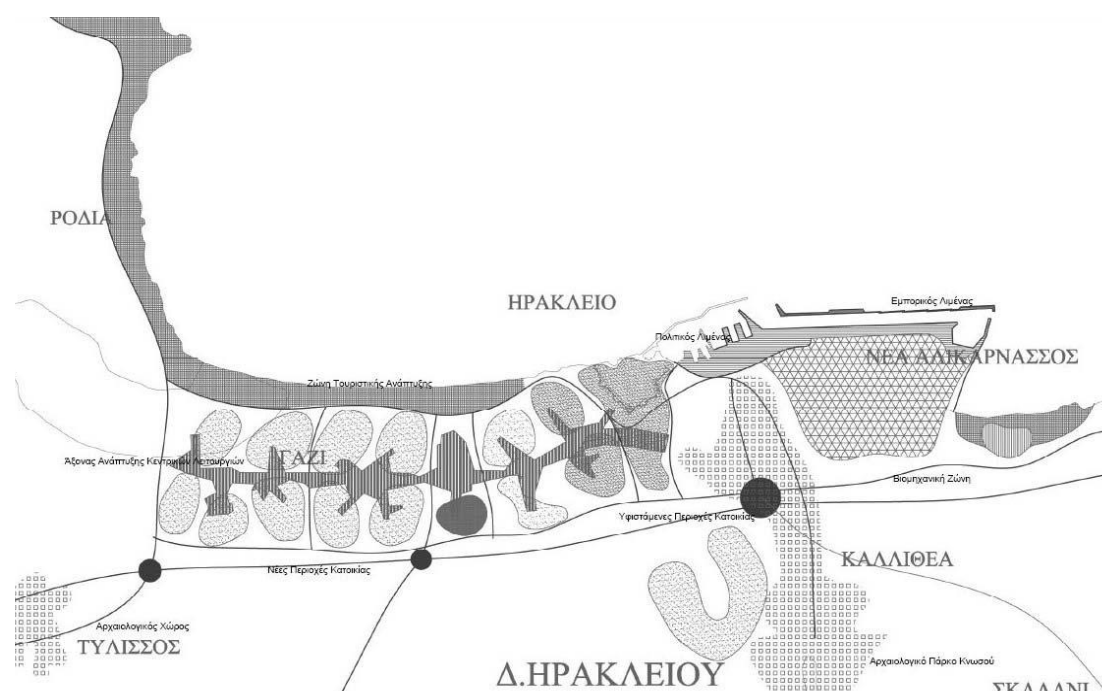
Το όραμα του Προβελέγγιου

Παράλληλα, στην Ευρώπη οι πολεοδόμοι έχουν κατανοήσει ότι τα ρυμοτομικά σχέδια δεν επιλύουν, αλλά αναπαράγουν τα προβλήματα του αστικού χώρου. Αναζητούν διεξόδους στην καλύτερη οργάνωση και ρύθμιση των λειτουργιών της πόλης. Στα πλαίσια αυτής της λογικής το 1963, η Ελλάδα με τον Α. Παπανδρέου διευθυντή στο ΚΕΠΕ, πρωτοπορεί στη σύνταξη ρυθμιστικών σχεδίων για πολλές πόλεις. Το ρυθμιστικό σχέδιο του Ηρακλείου ανατίθεται στον Α. Προβελέγγιο, ο οποίος το 1968 συνέταξε ένα μακρόπνοο ρυθμιστικό σχέδιο για το Ηράκλειο προδιαγράφοντας ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης για **μια μελλοντική πόλη 250.000 κατοίκων**. Κατανοεί τις ανάγκες της πόλης και τα προβλήματα που θα προέκυπταν τις επόμενες δεκαετίες εξαιτίας της απρογραμματίστης χωροθέτησης λειτουργιών και θεωρεί την πόλη του Ηρακλείου ως μεσογειακό κέντρο διεθνούς ακτινοβολίας. Το ΡΥΣ του '68 εκφράζει μία πρώτη προσπάθεια να ενταχθούν στην πόλη και την κλίμακά της όλα τα δεδομένα της τότε αναπτυξιακής πολιτικής. Στο ρυθμιστικό προτείνεται γενικά προγραμματισμένη αναπτυξιακή πολιτική βάσει σχεδίου, ελέγχου χρήσεων γης και επίλυσης των συγκρούσεων χρήσεων γης. Χωρίς το αναγκαίο θεσμικό

πλαίσιο, η μελέτη δυστυχώς δε θεσμοθετείται και επομένως δεν εφαρμόζεται.⁶⁷ Αντίθετα λαμβάνονται από τους αρμοδίους αποφάσεις και εκτελούνται έργα, τα οποία ουσιαστικά το ακυρώνουν.

Από τις πιο σημαντικές προτάσεις του ρυθμιστικού αυτού σχεδίου ήταν:

- Εξαιτίας της πυκνότητας της πόλης και της έλλειψης ελεύθερων χώρων (0.52% επί της συνολικής επιφάνειας της πόλης), προτείνεται η αξιοποίηση και ανάδειξη του ιστορικού συνόλου, τείχη και τάφρος καθώς και εκτάσεων πρασίνου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (κουλάδα Καίρατου στον Κατσαμπά).
- Για το οδικό δίκτυο προτείνει τη δημιουργία του βόρειου οδικού άξονα και τη δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου πεζοδρόμων.



Εικ.38. Προμελέτη ρυθμιστικού σχεδίου από τον Α. Προβελέγγιο το 1965

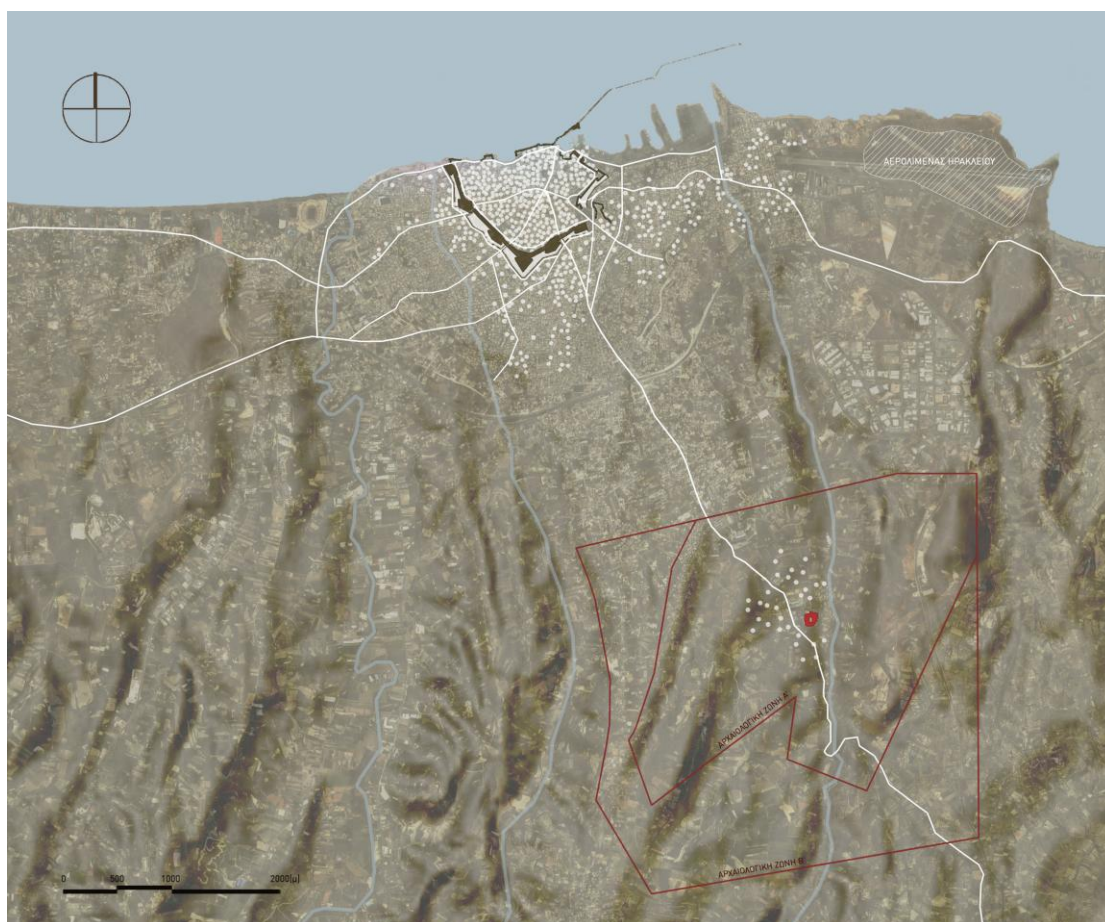
Προσπαθώντας να σκιαγραφήσει την εικόνα του Ηρακλείου στα τέλη της δεκαετίας του '60 και να αναλύσει τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η πόλη, γράφει:

«Ένα εμπορικό και διοικητικό κέντρο που διογκώνεται σε βάρος των παλαιών οικιστικών μονάδων του κέντρου με διαφυγές και εντοπισμό προς τους κύριους οδικούς άξονες και μία βιοτεχνία σκορπισμένη μέσα στην παλαιά πόλη και αναποφάσιστα απλωμένη μέχρι πριν λίγα χρόνια πάνω στον δυτικό και ανατολικό άξονα. Σήμερα όμως, που υπάρχει επίγνωση της σοβαρότητας των προβλημάτων, χρήσεις εδάφους ή διασπορά

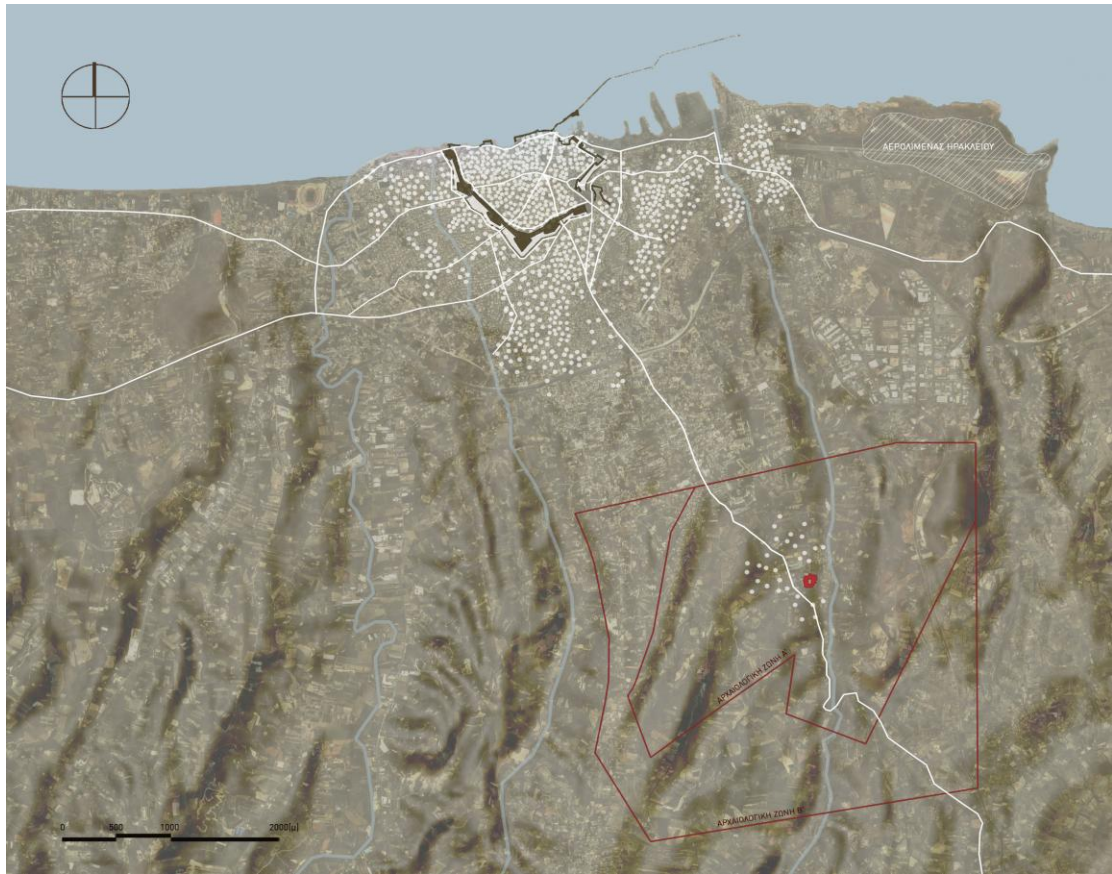
⁶⁷ Ο Α. Προβελέγγιος έφυγε από την Ελλάδα λόγω της δικτατορίας.

των βιομηχανιών σύμφωνα με τις αντιλήψεις και τα συμφέροντα, αποτελεί απαράδεκτη καταστροφή του μέλλοντος της πόλης. Έτσι, οι εγκαταστάσεις των πετρελαιοειδών στη δυτική άκρη της πόλης, η ίδρυση του εργοστασίου της ΔΕΗ στις εκβολές του Αλμυρού και η συσσώρευση μικρών και μεγάλων βιομηχανικών εγκαταστάσεων στη δυτική παρυφή της πόλης αποτελεί «Ηρακλειοκτονία».

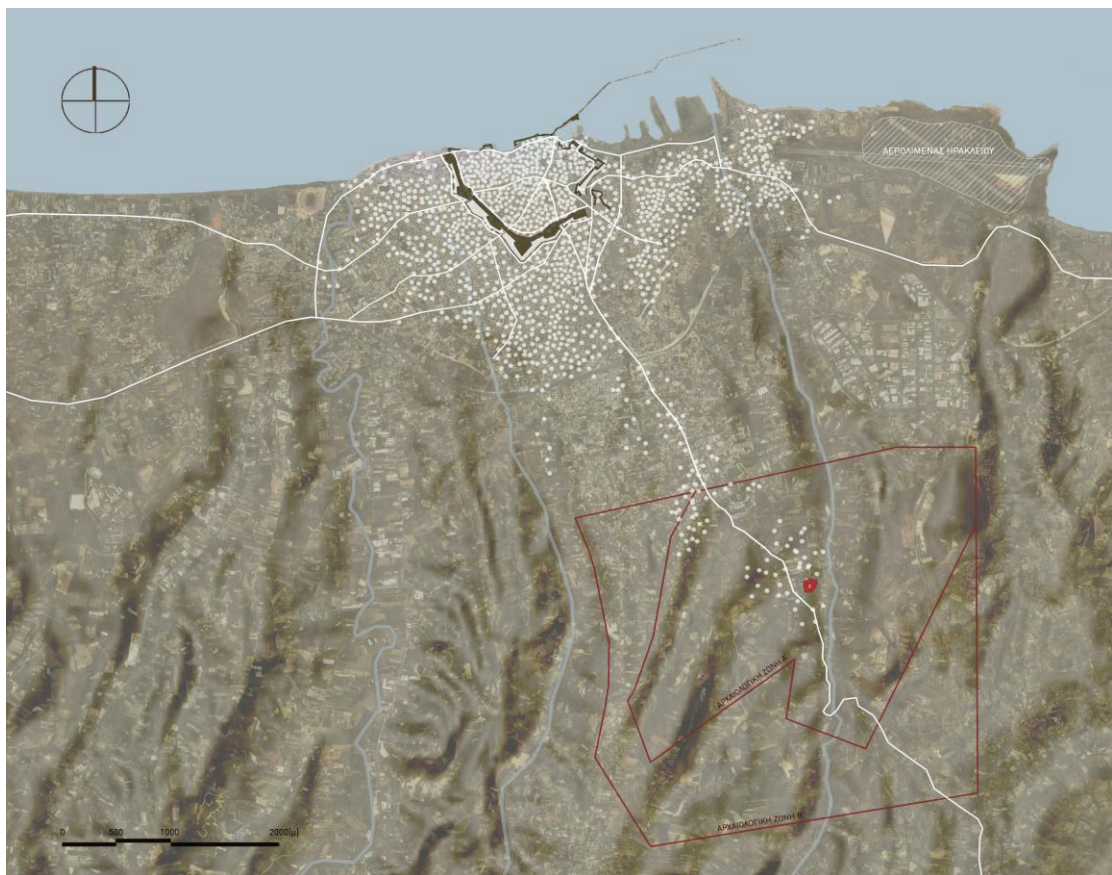
Το αεροδρόμιο και οι στρατώνες μπλοκάρουν την πόλη από τα ανατολικά και το λιμάνι στο μεγαλύτερο τμήμα του αγκαλιάζεται από μονάδες κατοικίας και εργοστάσια. Οι κοινότητες κοντά στο εμπορικό κέντρο καταστρέφονται από την απρογραμματίστη αύξηση της πόλης. Συγχρόνως η αύξηση της πόλης προσάρτησε στο δήμο χωριά που ήταν πριν από μερικά χρόνια, κέντρα αγροτικών περιοχών και τα οποία σήμερα περνούν μία μεταβατική φάση προσπαθώντας να ανταποκριθούν στις ολοένα αυξανόμενες αστικές λειτουργίες».



Εικ.39. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1947 και η οριοθέτηση των αρχαιολογικών ζωνών της Κνωσού



Εικ.40. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1961



Εικ.41. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1965

ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Το 1974 αποτελεί ένα σημείο αναφοράς, με την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος στη χώρα. Αυτό σήμαινε ότι εκτός του εκσυγχρονισμού των πολιτικών θεσμών, την απελευθέρωση του πνεύματος και του λόγου που για 7 χρόνια βρισκόταν κάτω από την καταπίεση και την τρομοκρατία που ασκούσε η Χούντα. Σημαντικά έργα για την περαιτέρω ανάπτυξη της πόλης και όλης της Κρήτης, πραγματοποιήθηκαν την περίοδο της επταετίας.⁶⁸

Η οικοδομική δραστηριότητα αποτέλεσε έναν από τους ισχυρότερους κλάδους ανάπτυξης. Η έλλειψη όμως άσκησης όποιας πολεοδομικής πολιτικής οδήγησε στα γνωστά πλέον προβλήματα του ελληνικού αστικού χώρου. Την περίοδο αυτή, έχουμε ευρείας κλίμακας κατεδαφίσεις νεοκλασικών και λαϊκών κτισμάτων και εμφάνιση πολυκατοικιών με συμπιεσμένο κόστος παραγωγής, χωρίς αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, αφού η λογική του εκσυγχρονισμού αυτήν την εποχή δε συμβάδιζε με την προστασία και διατήρηση αξιόλογων αρχιτεκτονικών μορφών. Η αυξημένη ζήτηση για κατοικία και η αύξηση του επιτρεπόμενου ύψους καθώς και η έλλειψη ελεύθερων οικοπέδων εντός σχεδίου πόλεως, ευνόησε την εφαρμογή της αντιπαροχής.⁶⁹



Εικ.42. Καταστροφή του Ναού του Σωτήρος



Εικ.43. Αποψη της πόλης τη δεκαετία του '70 από τον προμαχώνα Μαρτινέγκο

Ο χαρακτήρας της παλιάς πόλης ουσιαστικά χάθηκε. Κόμβοι και συνοικίες εκφυλίστηκαν, δρόμοι και πλατείες με την παραδοσιακή έννοια χάθηκαν, νέες πολυκατοικίες χτίστηκαν σε ιδιαίτερα μικρά οικοπέδα (100 έως 150 τμ) και σε συνδυασμό με τα στενά σοκάκια έκαναν την κατάσταση του κέντρου ασφυκτική. Το κέντρο της πόλης μετατράπηκε σε ένα συνοθήλευμα διάσπαρτων μονάδων χωρίς συνοχή, υποβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων.

⁶⁸ Τότε ξεκινά η κατασκευή του Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης (ΒΟΑΚ), επεκτείνεται το αεροδρόμιο και το λιμάνι, θεσμοθετείται η Βιομηχανική Περιοχή Ηρακλείου (ΒΙΟΠΗ).

⁶⁹ Ο ΓΟΚ /73 καθιερώνει το συντελεστή δόμησης, αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του επιτρεπόμενου ύψους των κτιρίων κατά ένα όροφο στο σύνολο της χώρας. (καπέλο Πατακού).

Μελέτη καταγραφής αυθαίρετων οικισμών το 1984

Τη δεκαετία του 1970, όπως αναφέρθηκε, η οικοδομική δραστηριότητα σημείωσε εκρηκτική άνοδο αποτελώντας τον κύριο τομέα επενδύσεων των ιδιωτικών κεφαλαίων, που εξ' αιτίας της έλλειψης αστικής γης βρήκε διέξοδο στην αυθαίρετη δόμηση. Η ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση της πόλης, σε συνδυασμό με την αδυναμία του κράτους για κάλυψη των στεγαστικών αναγκών αλλά και την απουσία καθολικού σχεδιασμού είχαν ως αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη εξάπλωση αυθαίρετων οικιστικών περιοχών εκτός του εγκριμένου πολεοδομικού σχεδίου. Η άστοχη χρήση της γης, η κερδοσκοπική ανατίμηση της αξίας της έλαβαν τρομακτικές διαστάσεις που οδήγησαν στην **πολεοδομική αναρχία** της πόλης του Ηρακλείου, στοιχεία της οποίας είναι η λανθασμένη δομή, η σπατάλη και καταστροφή κάθε χώρου τόσο εντός όσο και εκτός των τειχών, η ευτελής οικιστική υφή, η καταπάτηση και καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων, η συνέχιση των λειτουργιών, η κυκλοφοριακή υπερφόρτωση των αρτηριών. Την περίοδο αυτή είναι που ψηφίζεται ο νόμος 1337/83 ο οποίος έδωσε την δυνατότητα να νομιμοποιηθούν όσα αυθαίρετα είχαν χτιστεί μέχρι και το 1983. Στο Ηράκλειο **νομιμοποιήθηκαν 5.000 αυθαίρετα** που βρίσκονταν στην περιοχή Αϊ Γιάννης Χωστός, Καμίνια, Γιόφυρος, Αϊ Γιάννης, Μεσαμπελιές, Κατσαμπάς.

Την περίοδο αυτή και δεδομένων των συνθηκών πραγματοποιείται το 1984 η μελέτη καταγραφής των αυθαίρετων οικισμών θέλοντας να εντοπίσει τις ενότητες που ανήκουν αλλά και να καταγράψει τον ακριβή αριθμό τους. Η μελέτη αναφέρεται στους μέχρι τότε αυθαίρετους οικισμούς που είχαν ήδη αναπτυχθεί και συγκεκριμένα κατά τις δεκαετίες 1951-81 όπου ο Δήμος Ηρακλείου δέχτηκε το μεγαλύτερο ποσοστό της εσωτερικής μετανάστευσης με αποτέλεσμα την αύξηση του αστικού του πληθυσμού. Σύμφωνα με μελέτη της ΕΣΥΕ για τα χρόνια από το 1951 έως το 1981, ο αστικός πληθυσμός του Ν. Ηρακλείου υπολογίζεται ότι αυξήθηκε κατά 16%.

Σύμφωνα με μελέτη του 1984, εντοπίστηκαν εννέα (9) ενότητες αυθαίρετων οικισμών και καταγράφησαν συνολικά περίπου 3000 αυθαίρετα κτίσματα, ενώ παρατηρήθηκε ότι η πλειοψηφία των κτισμάτων αποτελούνταν από κατοικίες και αποθήκες, ενώ υπήρχαν και επαγγελματικές στέγες, μικρές βιομηχανίες, πολλές από τις οποίες ενσωμάτωναν τις κατοικίες των ιδιοκτητών στον όροφο.

Ενότητα 1: περιοχή εκτός διοικητικών ορίων Δ. Ηρακλείου, αλλά εφαιπτόμενη σε αυτόν δυτικά. Αμμουδάρα – Βαγιά - Λίντο, με 152 αυθαίρετα κτίσματα (5%).

Ενότητα 2. Περιοχή δυτικό όριο του Δ. Ηρακλείου. Ξερόκαμπος – Εσταυρωμένος – ΚΑΤΕΕ, με 302 αυθαίρετα κτίσματα (9,90%).

Ενότητα 3. Περιοχή δυτικό όριο Δ. Ηρακλείου. Γλόφυρος – Μεσσαμπελίες – Δειλινά – Λεωφόρος 62 Μαρτύρων – Τέρμα Θερίσου – Υποσταθμός ΔΕΗ, με 441 αυθαίρετα κτίσματα (14,40 %).

Ενότητα 4. Περιοχή νοτιοδυτικά του Δ. Ηρακλείου. Αγ. Ιωάννης Χωστός – Κορώνη Μεγάρων με 101 αυθαίρετα κτίσματα (3,30 %).

Ενότητα 5. Περιοχή στο νότιο άκρο του Δ. Ηρακλείου. Φοινικιά – Μαλάδες.

Ενότητα 6. Περιοχή στο νότιο άκρο του Δ. Ηρακλείου. Μασταμπάς – Ν. Κλαζομενές – Ατσαλένιο – γήπεδο ΠΟΑ (γερμανικό νεκροταφείο) – Πλατεία Σινάνη – Τσιρίτ Μείντανι – Βαθύπετρα – Χρυσοβαλάντου – Κορακοβούνι, με 550 αυθαίρετα κτίσματα (18%).

Ενότητα 7. Νοτιοανατολικό όριο του οικισμού. Μεσσαμπελίες – Σώπατα – Εργοστάσιο Σαριδάκη - Αριφάκη μετόχι - Αμπελόκηποι – Αγ. Ιωάννης, με 773 αυθαίρετα κτίσματα (25,30%).

Ενότητα 8. Νότια του Δ. Ηρακλείου. Νοσοκομείο – Φορτέτσα – Καλοψούζι – Κνωσός με 125 αυθαίρετα κτίσματα (4.10%).

Ενότητα 9. Περιοχή στο νοτιοανατολικό άκρο του ορίου του Δ. Ηρακλείου. Μπεντεβή – Πιτσουλάκειο – Καμπουροσάλη μετόχι – Δεξαμενή – Ξανθουλίδη – Πατέλλες – Νταμάρια – Κατσαμπάς, με 360 αυθαίρετα κτίσματα (11.70%).

χρονη διόγκωση των προβλημάτων του παρελθόντος. Τότε είναι που το φαινόμενο της αυθαιρεσίας πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις.

Τα βασικά σημεία του Γ.Π.Σ. είναι :

- Ένταξη στο σχέδιο πόλης πυκνοδομημένων και αδόμητων περιοχών.
- Χωροθέτηση νέων περιφερειακών κέντρων δυτικά και ανατολικά νότια του εμπορικού λιμανιού.
- Χωροθέτηση τοπικών κέντρων σε κάθε πολεοδομική ενότητα.
- Επίσης προτείνονται σειρά αναπτυξιακών έργων και διορθωτικών κινήσεων.



Εικ.46. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του Ηρακλείου το 1983

Νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Ηρακλείου

Καθώς το πολεοδομικό συγκρότημα του Ηρακλείου μεγαλώνει με ταχείς ρυθμούς, τόσο σε έκταση όσο και σε πληθυσμό και μετά τη θεσμοθέτηση του Ν. 2508/97 «Βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις» προκύπτει η ανάγκη επικαιροποίησης, συμπλήρωσης και αναθεώρησης ορισμένων διατάξεων του Γ.Π.Σ. Ηρακλείου.

Στο πλαίσιο αυτό, το 1993 συντάσσεται το νέο Γ.Π.Σ. του Ηρακλείου το οποίο:⁷¹

⁷¹ Η μελέτη ορίζει χαμηλότερους όρους δόμησης και προστατεύει όσα αξιολογικά αρχιτεκτονικά κτίσματα έχουν απομείνει. Τα παραπάνω γίνονται σε συνδυασμό με μία εκτεταμένη κυκλοφοριακή μελέτη η οποία προσπαθεί να περιορίσει την κυκλοφορία του αυτοκινήτου, με πεζοδρομήσεις, δακτυλίους και χρήσεις των μέσων μαζικής μεταφοράς.

- Έρχεται να εντάξει στο σχέδιο πόλης ήδη οργανωμένους οικισμούς (Γούρνες, Βασιλειές) και να προλάβει την αυθαίρετη οικιστική ανάπτυξη που ήδη εμφανίζεται αποσπασματικά στις δυτικές περιοχές.

- Υιοθετεί το αναπτυσσόμενο νέο ανατολικό κέντρο και ακόμη προτείνει τη δημιουργία ενός δεύτερου στο δυτικό άκρο της πόλης.

- Προτείνει ρυθμιστικά μέτρα για τον έλεγχο των χρήσεων και επίλυσης των κυκλοφοριακών προβλημάτων.

- Οριοθετεί τα ρέματα που διέρχονται μέσα από την πόλη και ορίζει ζώνες προστασίας γύρω από αυτά. Ειδικότερα στα όρια της πόλης οριοθετούνται ζώνες προστασίας των οικοσυστημάτων του Καρτερού ανατολικά, του Αλμυρού δυτικά και του αρχαιολογικού χώρου της Κνωσού νότια.

Τροποποίηση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Ηρακλείου 2003

Το νέο Γ.Π.Σ. έρχεται να συμπληρώσει και να εκσυγχρονίσει το προηγούμενο. Κύριοι στόχοι είναι ο έλεγχος της ανάπτυξης και η καλύτερη οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων του Ηρακλείου αλλά και η επίλυση των προβλημάτων από την έλλειψη οργανωμένης ανάπτυξης. Επιδιώκεται η ορθολογική πολεοδομική οργάνωση του πολεοδομικού συγκροτήματος για την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της πόλης ως ενιαίο οικιστικό σύνολο, της βιώσιμης ανάπτυξης και της αναβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Ο χρονικός ορίζοντας της μελέτης είναι το έτος 2013 και ο εκτιμώμενος πληθυσμός κορεσμού για το χρονικό αυτό ορίζοντα είναι οι 200.000 κάτοικοι.

Συγκεκριμένα:

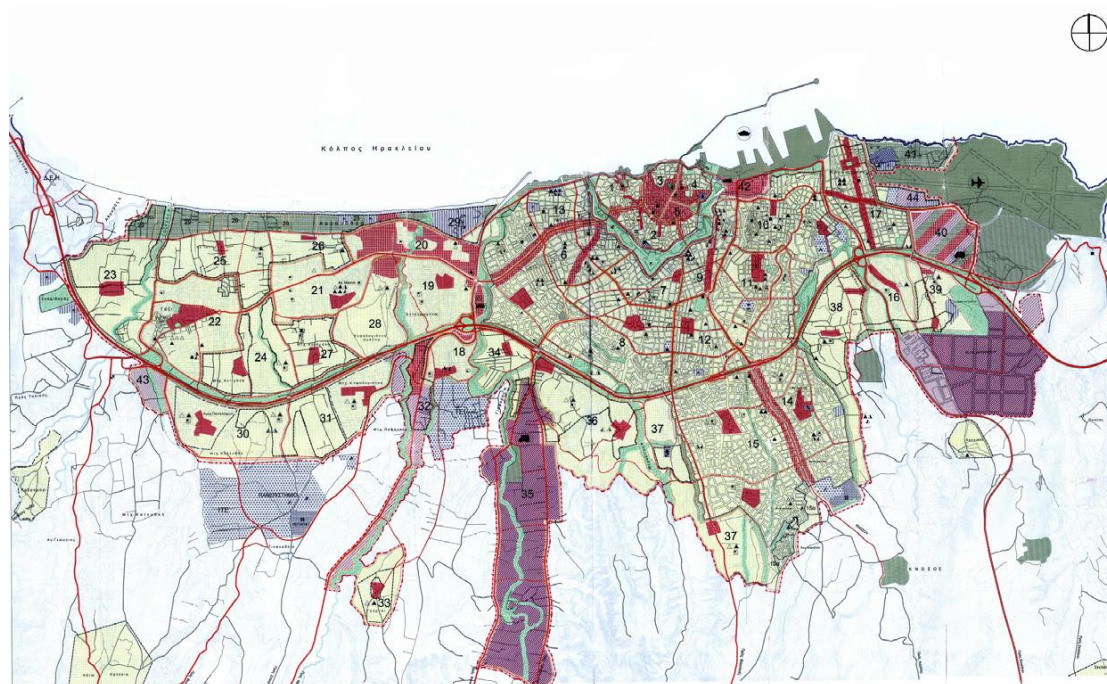
- Προτείνει την ένταξη 12 οικιστικών περιοχών στα νότια και δυτικά όρια της πόλης που έχει ήδη αναπτυχθεί αυθαίρετη οικιστική ανάπτυξη την οποία το σχέδιο έρχεται να προλάβει.

- Αντιλαμβανόμενο την υπερσυγκέντρωση και το λειτουργικό κορεσμό του κέντρου, προτείνει τη δημιουργία κέντρου στο δυτικό άκρο της πόλης εκτός του ήδη προτεινόμενου στα ανατολικά.

- Χωροθετεί κέντρα γειτονιάς στις νέες αλλά και στις παλαιότερες οικιστικές περιοχές.

- Προτείνει κυκλοφοριακή μελέτη και παράλληλη επίλυση του ζητήματος της εθνικής οδού.

- Προτείνει την οριοθέτηση των ρεμάτων που διέρχονται μέσα από την πόλη και τον ορισμό ζωνών προστασίας γύρω από αυτά. Οριοθετεί τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού.



Εικ.47. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του Ηρακλείου το 2003

Μελέτη για την προστασία και ανάδειξη της παλιάς πόλης

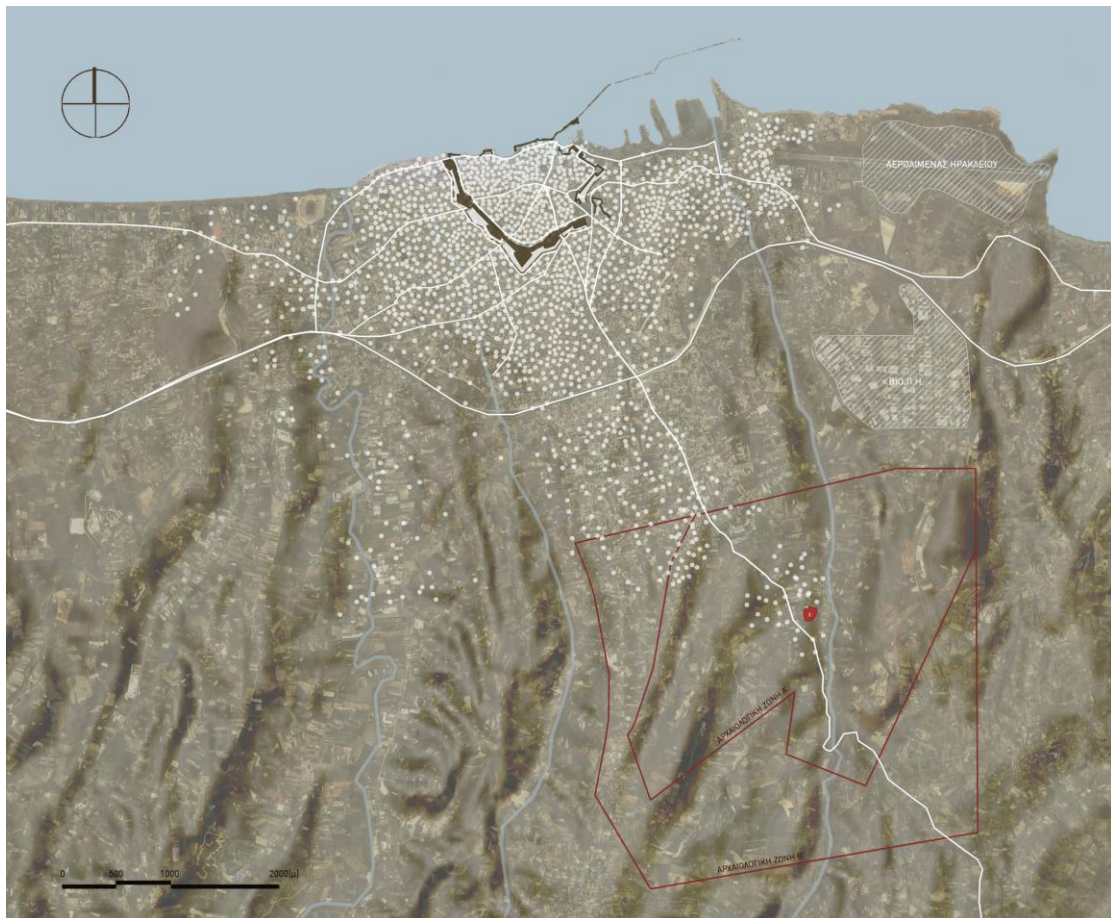
Παράλληλα, το 1998 ο Δήμος Ηρακλείου αναθέτει σε τέσσερα γραφεία τη σύνταξη της Μελέτης για την Προστασία και Ανάδειξη της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου.⁷² Η προκαταρκτική πρόταση της μελέτης αυτής συντάσσεται το Φεβρουάριο του 1999, ενώ η δεύτερη και τελική φάση κατατίθεται στο τέλος του 2003. Στόχος της μελέτης αυτής είναι η ανάδειξη και διατήρηση της πολιτιστικής συνέχειας της παλιάς πόλης. Αυτό επιτυγχάνεται με:

- την ανάδειξή της σε εστία πολιτισμού και ελεύθερης σκέψης.
- την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού, εμπορικού και επιχειρηματικού ρόλου.
- την περιβαλλοντική ανασυγκρότησή της.
- την ανάδειξη των κύριων χαρακτηριστικών της.
- τη διατήρηση της χρήσης της κατοικίας και την ποιοτική αναβάθμιση των εξυπηρετήσεων της.

⁷² Τα γραφεία αυτά είναι: 1. Α. Πανταζής – Π. Κυριακοπούλου και συνεργάτες Ο.Ε., 2. Α. Δημήκας – Δ. Δούμας Ο.Ε., Ευάγγελος Αδαμογιάννης, 3. Παπάνης και συνεργάτες Ε.Ε., 4. Ανδρεαδάκης – Α. Μπάκα Ο.Ε., Γεωτόπος Ε.Π.Ε.

Περιφερειακό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης

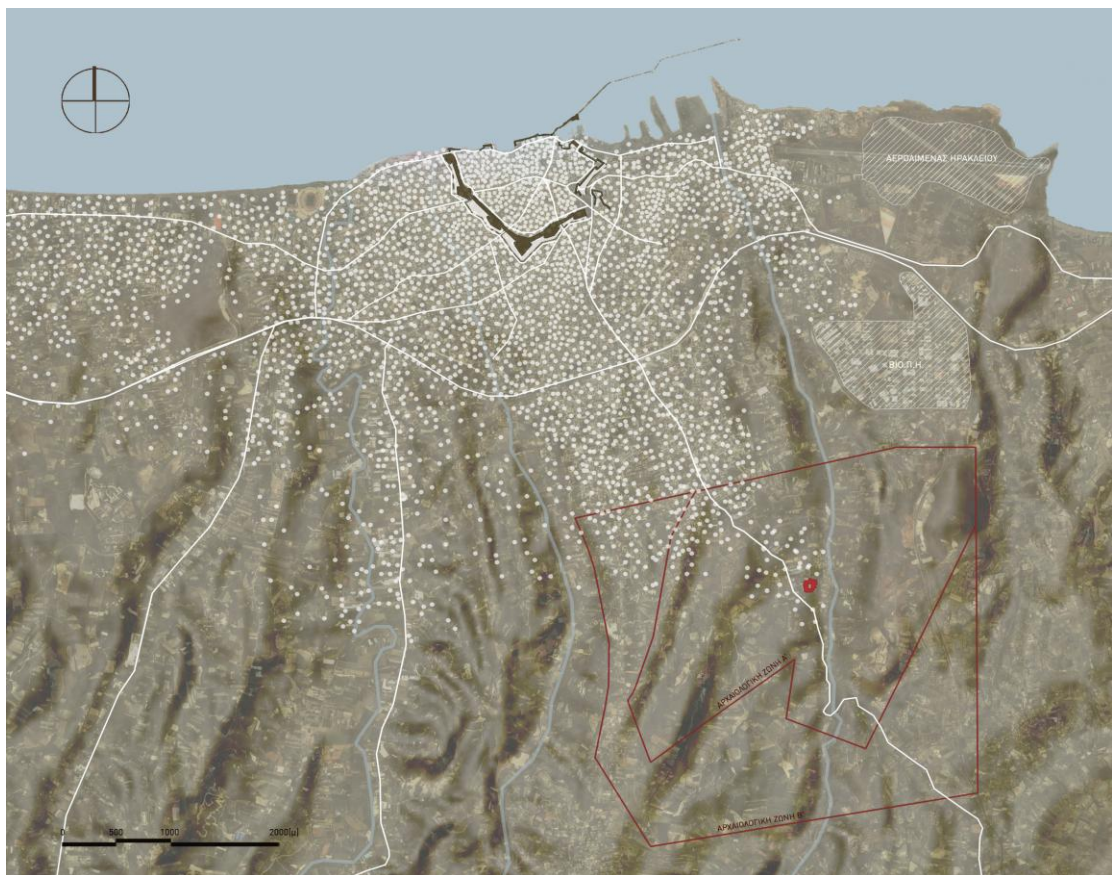
Πέρα από τις παραπάνω ρυθμίσεις, το 2003 θεσμοθετείται το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης (ΦΕΚ 1486/τ.Β'/10.10.2003). Στόχος του είναι η εξασφάλιση κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του αστικού συγκροτήματος του Ηρακλείου, αφού κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη ρυθμιστικού σχεδίου για την οικιστική του οργάνωση και την προστασία του περιβάλλοντος.



Εικ.48. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1978



Εικ.49. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1988



Εικ.50. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου το 1998

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Ο ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΘΑΙΡΕΤΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

Μέσα από την επισκόπηση της σύγχρονης ιστορίας της πόλης του Ηρακλείου, από την Αυτονομία της Κρήτης μέχρι και σήμερα, διαφαίνεται ότι ο πολεοδομικός ιστός του πολεοδομικού συγκροτήματος του Ηρακλείου είναι αφενώς, στην εντός των τειχών περιοχή, αποτέλεσμα των ιχνών της μακραίωνης πολυπολιτισμικής ιστορίας της πόλης αλλά και αφετέρου, στην εκτός των τειχών περιοχή, αποτέλεσμα της αυθαίρετης οικιστικής ανάπτυξης λόγω της έντονης ζήτησης και κάλυψης των στεγαστικών της αναγκών (προσφυγικό κύμα, αστικοποίηση). Οι ελλιπείς πολεοδομικοί σχεδιασμοί, χωρίς όραμα και προοπτική τις καίριες χρονικές αυτές περιόδους σε συνδυασμό με τις πολιτικοοικονομικές αποφάσεις, λειτούργησαν περισσότερο αποσπασματικά και ανεπίκαιρα, παρά καθολικά και μακρόπνοα, συμβάλλοντας καθοριστικά στη συγκρότηση της πόλης σήμερα. Οι τεράστιες στεγαστικές ανάγκες της πόλης, εξαντλώντας τα συγκεντρωτικά όρια του εκάστοτε σχεδιασμού, οδήγησαν στην ανεξέλεγκτη αυθαίρετη δόμηση και στη συνέχεια μέσω των πολεοδομικών σχεδιασμών που εφαρμόστηκαν, στην ενσωμάτωση των αυθαίρετων αυτών περιοχών στον πολεοδομικό ιστό της πόλης.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Κατά τη διάρκεια αυτή σπουδαία ιστορικά μνημεία κατεδαφίζονται που φέρουν την ταυτότητα του κατακτητή, μεγάλο μέρος της πόλης καταστρέφεται σχεδόν ολοσχερώς με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ με την απουσία πολεοδομικού σχεδιασμού σημαντικός αριθμός λαϊκών και νεοκλασικών κτιρίων κατεδαφίζονται και δίνουν τη θέση τους σε νέες πολυώροφες πολυκατοικίες με την εξάπλωση της μοντέρνας πολυκατοικίας και της αντιπαροχής στα πλαίσια ανάπτυξης της πόλης ως σύγχρονο αστικό κέντρο. Η ιστορική μνήμη της πόλης περιορίζεται στη Μινωική και Ενετική περίοδο, απεμπολώντας τη μακραίωνη, παλίμψηστη ιστορία της, συγχρόνως πραγματοποιούνται σειρά αναπτυξιακών σχεδιασμών στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού καταστρέφοντας ανεπανόρθωτα ιστορικά μνημεία και σύνολα ή ενσωματώνοντάς τα στον ιστό της πόλης αποδίδοντάς τους διακοσμητικό, εμπορικό, τουριστικό χαρακτήρα.

Όσον αφορά στο φυσικό υπόβαθρο, η αυθαίρετη επέκταση της πόλης μετέθετε συνεχώς το όριο του δομημένου περιβάλλοντός της με το φυσικό της τοπίο μέχρι και

σήμερα, ενσωματώνοντας αγροτικούς οικισμούς στον πολεοδομικό της ιστό που προσπαθούσαν να ανταπεξέλθουν στις αστικές ανάγκες της πόλης. Η έλλειψη ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου δεν αποτέλεσε ποτέ ζήτημα για τους εκάστοτε πολεοδομικούς σχεδιασμούς που εφαρμόστηκαν πλὴν του Γ.Π.Σ. το 2003 με την οριοθέτηση των ρεμάτων και των ζωνών προστασίας, διαμορφώνοντας τη σημερινή σχέση της πόλης με το φυσικό της υπόβαθρο. Η ανάγκη για επίλυση του έντονου στεγαστικού προβλήματος μονοπώλησε το ενδιαφέρον των σχεδιασμών, παραμερίζοντας και επισκιάζοντας αλλά σημαντικά εξίσου ζητήματα της πόλης.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μείζον ζήτημα που απασχόλησε τους πολεοδομικούς σχεδιασμούς την περίοδο αυτή αποτέλεσε η επίλυση του οικιστικού ζητήματος και η ανάπτυξη των υποδομών της πόλης του Ηρακλείου ως σύγχρονο αστικό κέντρο. Μέσα από την ανάγνωση των πολεοδομικών μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα, οι σχεδιασμοί που εφαρμόστηκαν λειτούργησαν περισσότερο απρογραμμάτιστα, χωρίς όραμα και προοπτική, έρχοντας σε ρήξη με την πολιτισμική ταυτότητα του τόπου, δίχως να έχουν αναγνωρίσει την μακραίωνη πολυπολιτισμική του ιστορία, επιδιδόμενοι σε επιμέρους παρεμβάσεις, περιορίζοντας το ιστορικό του υπόβαθρο στη Μινωική και Ενετική περίοδο και αντιμετωπίζοντάς το ως σύγχρονο τουριστικό έκθεμα.



Εικ.51. Η πόλη και το λιμάνι του Ηρακλείου με το ενετικό φρούριο του Κούλε

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

Ο ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΘΑΙΡΕΤΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

Το Ηράκλειο είναι το σημαντικότερο από κάθε άποψη οικιστικό κέντρο της Κρήτης και ανήκει στα πιο σημαντικά αστικά κέντρα της χώρας, όπως αυτά προσδιορίζονται στο άρθρο 2 του Ν. 2508/97 «*Βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις*». Βρίσκεται στη βόρεια παραλιακή ζώνη του νησιού και περίπου στο κέντρο του. Αναπτύσσεται κατά μήκος του Ανατολικο - Δυτικού οδικού άξονα της Κρήτης, ο οποίος το συνδέει με τις μεγαλύτερες πόλεις, Χανιά, Ρέθυμνο, Άγιο Νικόλαο – Σητεία, ενώ διαμήκεις άξονες εξασφαλίζουν τις συνδέσεις με τις νότιες περιοχές του νησιού.

Στις μέρες μας, η πόλη παρουσιάζει σημαντική εμπορική, τουριστική, πολιτιστική και πνευματική κίνηση. Το αεροδρόμιο ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ και το λιμάνι αποτελούν τις δύο κύριες εισόδους των επισκεπτών του νομού, αλλά και του μεγαλύτερου μέρους της Κρήτης, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού.

Το πολεοδομικό συγκρότημά του Ηρακλείου με πληθυσμό 140.730 (απογραφή 2011) αναπτύσσεται σε έκταση που διοικητικά ανήκει στους δήμους Γαζίου, Ηρακλείου και Νέας Αλικαρνασσού.⁷³ Η οικιστική ανάπτυξη του πολεοδομικού συγκροτήματος εμποδίζεται και οριοθετείται λειτουργικά κατά τον άξονα ανατολής – δύσης, από τις χρήσεις του Αεροδρομίου και της Βιομηχανικής Περιοχής ανατολικά, και από τη Βιομηχανική Περιοχή Λινοπεραμάτων δυτικά. Κατά την κατεύθυνση βορρά – νότου, το θαλάσσιο μέτωπο αποτελεί το φυσικό προς βορρά όριο του Π.Σ. Ηρακλείου. Αντιθέτως, η Νέα Εθνική οδός Ε90, δεν αποτέλεσε το προς νότο όριο της πόλης, δεδομένου ότι σημαντικές λειτουργίες του πολεοδομικού συγκροτήματος καθώς και η οικιστική εξάπλωσή του πραγματοποιήθηκε νότια του άξονα αυτού.

Ο πολεοδομικός ιστός είναι αποτέλεσμα των διαδοχικών φάσεων ανάπτυξης. Διαμορφώθηκε πάνω στις βασικές χαράξεις που ορίστηκαν επί αραβοκρατίας, όταν η πόλη περιορίστηκε για πρώτη φορά σε σαφές όριο, τα τείχη, και στη συνέχεια επεκτάθηκε ακτινωτά έξω από αυτά με βάση τους κύριους δρόμους που καθορίστηκαν από τις πύλες. Αυτό το δίκτυο αποτέλεσε το βασικό σκελετό πάνω στον οποίο αναπτύχθηκε η οικιστική, διοικητική, και οικονομική δραστηριότητα της πόλης. Το σύστημα αυτό δε διαταράχθηκε

⁷³ Το πολεοδομικό συγκρότημα Ηρακλείου αναπτύσσεται σε έκταση που διοικητικά ανήκει στους δήμους Ηρακλείου, Γαζίου, Νέας Αλικαρνασσού και αποτελείται από 45 πολεοδομικές ενότητες.

από τις μεταβολές που προέκυψαν από ρυμοτομήσεις, διαπλατύνσεις ή πεζοδρομήσεις, αλλά ούτε και από τον εκσυγχρονισμό του κτιριακού αποθέματος που υλοποιήθηκε πάνω στα ίδια όρια με τις παλιές ιδιοκτησίες.

Η έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού σε συνάρτηση με την πληθυσμιακή αύξηση αλλά και τη δυναμική της πόλης σε όλα τα επίπεδα, βρήκαν διέξοδο και λύση για το έντονο οικιστικό πρόβλημα, την αυθαίρετη δόμηση. Σήμερα, υπολογίζεται ότι στο Ηράκλειο Κρήτης υπάρχουν περί τις 35.000 αυθαίρετες οικοδομές σε ιδιόκτητα οικοπέδα. Τα αυθαίρετα κτίσματα κυρίως μετά την μεταπολίτευση είναι στις περισσότερες περιπτώσεις τριώροφα με χρήση κύριας κατοικίας, με μελλοντική πρόβλεψη για έναν ακόμη όροφο. Ο επιπλέον όροφος προορίζεται συνήθως για τη στέγαση των παιδιών. Αρκετά συχνά στεγάζεται η οικογενειακή επιχείρηση στο ισόγειο του οικοδομήματος, ενώ μικρότερος, αλλά σημαντικός, είναι ο αριθμός των αυθαιρέτων κτισμάτων, που ανοικοδομήθηκαν για παραθεριστική κατοικία, όχι τόσο κοντά στο Ηράκλειο, όσο σε κοντινές παραθαλάσσιες περιοχές.



Εικ.52. Αεροφωτογραφία της πόλης, όπου διακρίνονται τα ενετικά τείχη

Η διαφορά των περιοχών αυθαίρετης δόμησης, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε σχέση με αυτές που δομούνται με όρους και κανονισμούς, εντοπίζεται στην ανυπαρξία πολεοδομικού σχεδιασμού. Συνέπεια αυτού είναι η απουσία οποιασδήποτε οργάνωσης του αστικού ιστού, η έλλειψη δικτύων, κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων και εγκαταστάσεων. Η έκταση και το πλήθος τους καθιστά, το Ηράκλειο ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο για την παρατήρηση των πολιτικών μεθόδων τακτοποίησης των αυθαιρέτων αλλά και των αποτελεσμάτων τους. Ο κρατικός μηχανισμός όλα αυτά τα χρόνια στάθηκε ανίκανος όχι μόνο να βρει λύσεις αλλά κυρίως να εφαρμόσει τους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου, με τους νομικούς κανόνες που κάθε τόσο θεσμοθετούσε.

Σε πολιτικό επίπεδο, φορείς της εξουσίας αναλαμβάνουν ανεπίσημα προστατευτικό ρόλο απέναντι στον απρόσωπο κρατικό μηχανισμό. Είναι συχνό το φαινόμενο, αν όχι ο κανόνας, μέσα από το καθεστώς της «χάρης» και του «ανταλλάγματος», η εκμετάλλευση της ψήφου των οικιστών με βάση το βραχυπρόθεσμο συμφέρον τους, που εξυπηρετείται από συγκεκριμένα πολιτικά πρόσωπα. Βάσει της μελέτης του ΤΕΕ-TAK το 1976, η οικοδόμηση αυθαιρέτων ήταν και εξακολουθεί να είναι πιο έντονη κατά τις περιόδους που προηγούνται εκλογών. Με τον ίδιο τρόπο δημοτικές αποφάσεις που έδιναν νερό και ρεύμα σε αυθαίρετα, αύξησαν την εκλογική πελατεία των εκάστοτε δημάρχων.

Σήμερα, ο ρυθμός αύξησης των αυθαιρέτων οικοδομών στην πόλη του Ηρακλείου και τα περίχωρά της έχει μειωθεί σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες, αφού και ο ρυθμός συσσώρευσης πληθυσμού έχει μειωθεί αντίστοιχα, ενώ το σχέδιο πόλης έχει επεκταθεί με τις νέες Πράξεις Εφαρμογής που έχουν κυρωθεί μετά το 1996. Το στεγαστικό πρόβλημα όμως, παραμένει οξύ και είναι απαραίτητο να ληφθούν άμεσα αποτελεσματικά μέτρα.

Η αυθαίρετη δόμηση είναι κυρίως συνέπεια του οξύτατου άλυτου στεγαστικού προβλήματος που αντιμετωπίζει ο λαός μας και ιδιαίτερα τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα.

Δημιουργήθηκε από:

- Τη γενική οικονομική κατάσταση υπανάπτυξης του τόπου.
- Την έλλειψη χωροταξικού και πολεοδομικού προγραμματισμού.
- Την αύξηση του πληθυσμού και τη μετακίνησή του από περιοχή, σε αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων εργασίας και καλύτερης ποιότητας ζωής.
- Την ενθάρρυνση που συχνά παρέχει η πολιτεία: ανεκτικότητα, ελάχιστες συνέπειες, επανειλημμένες νομιμοποιήσεις για λόγους δημαγωγικούς και για την προσωρινή τουλάχιστον απαλλαγή του κράτους από την ευθύνη επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος.

Η πόλη σήμερα δίνει την εικόνα ενός ενιαία πυκνά δομημένου συνόλου. Η παλιά πόλη δε διαχωρίζεται από τη νέα, αφού ακολουθεί το ίδιο αναπτυξιακό πνεύμα κατακόρυφης επέκτασης. Η μεγαλύτερη αίσθηση πυκνότητας γίνεται αισθητή στην εντός τειχών πόλη όπου οι δρόμοι είναι στενότεροι. Εκεί που παλιότερα υπήρχαν μονοκατοικίες με αυλές οικοδομούνται νέα πολυώροφα κτίρια, αλλοιώνοντας το χαρακτήρα του ιστορικού κέντρου. Η γενικότερη στάση απέναντι στα εναπομείναντα αρχιτεκτονικά στοιχεία των προηγούμενων αιώνων καταδεικνύει συνειδητή αποστασιοποίηση από την ιστορία και το παρελθόν, καθώς αυτά χαρακτηρίζονται ως «μνημεία» και τους αποδίδεται ένας διακοσμητικός ρόλος μέσα στον ιστό της πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολιτικής είναι τα ενετικά τείχη που πλέον αποτελούν ένα περιθωριοποιημένο ιστορικό μνημείο καθώς η ταχύτατη χωρική ανάπτυξη του Ηρακλείου, χωρίς σαφείς στόχους και προγραμματισμό, δεν τα έλαβε καθόλου υπόψη της.



Εικ.53. Σχέση ενετικών τειχών και δομημένου περιβάλλοντος

Συγκεκριμένα όσον αφορά στους όρους δόμησης που ισχύουν στην εντός των τειχών πόλη παρατηρούνται διαφορές από περιοχή σε περιοχή ως προς τον συντελεστή δόμησης, ενώ το ποσοστό κάλυψης παραμένει το ίδιο (70%). Η εντός των τειχών περιοχή ταξινομείται σε τρεις τομείς: Τομέας 1, Τομέας 2, Τομέας 3 και ο συντελεστής δόμησης ποικίλει από 0,50 έως 2,40 ανάλογα με τον τομέα. Ωστόσο, στους δύο πρώτους τομείς θεωρείται αρκετά αυξημένος, που σε συνδυασμό με τις αυθαιρέσιες οδηγούν στην υπερκάλυψη των οικοπέδων.

Ο Τομέας 1 περιλαμβάνει την περιοχή που αποτελεί το εμπορικό κέντρο της πόλης σήμερα και οι ισχύοντες όροι δόμησης είναι:

Τομέας 1

Αρτιότητα: 16μ. πρόσωπο - 200τ.μ. εμβαδόν

Παρεκκλίσεις: 7μ. πρόσωπο - 100τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα της 09/06/1973)

4μ. πρόσωπο - 50τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα του 1936)

Συντελεστής Δομής: 2,80

Ποσοστό Κάλυψης: 70%

Ύψος: κατά Γ.Ο.Κ. 1985 (ιδεατό στερεό)

Ο Τομέας 2 περιλαμβάνει την υπόλοιπη περιοχή εντός των τειχών μέχρι τα ενετικά τείχη και οι ισχύοντες όροι δόμησης είναι:

Τομέας 2

Αρτιότητα: 16μ. πρόσωπο - 200τ.μ. εμβαδόν

Παρεκκλίσεις: 7μ. πρόσωπο - 100τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα της 09/06/1973)

4μ. πρόσωπο - 50τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα του 1936)

Συντελεστής Δομής: 1,80

Ποσοστό Κάλυψης: 70%

Ύψος: κατά Γ.Ο.Κ. 1985 (ιδεατό στερεό)

Ο Τομέας 3 περιλαμβάνει τμήματα περιοχών που βρίσκονται πλησίον και πάνω στα ενετικά τείχη και οι ισχύοντες όροι δόμησης είναι:

Τομέας 3

Αρτιότητα: 16μ. πρόσωπο - 200τ.μ. εμβαδόν

Παρεκκλίσεις: 7μ. πρόσωπο - 100τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα της 09/06/1973)

4μ. πρόσωπο - 50τ.μ. εμβαδόν (προϋφιστάμενα του 1936)

Συντελεστής Δομής: 0,50

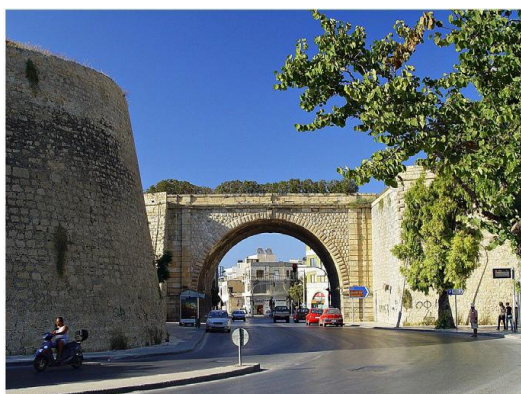
Ποσοστό Κάλυψης: 70%

Ύψος: κατά Γ.Ο.Κ. 1985 (ιδεατό στερεό)

Τα ύψη των κτιρίων ποικίλουν από μονώροφα έως και πολυώροφα κτίσματα. Μεγάλα ύψη κτιρίων εντοπίζονται κυρίως στη βόρεια και κεντρική περιοχή, ενώ νότια και δυτικά τα ύψη παραμένουν χαμηλότερα από 2 μέχρι 3 ορόφους. Τα πολυώροφα κτίρια αποτελούν κυρίως νεόδμητες κατασκευές που οικοδομήθηκαν σε οικοπέδα που προέκυψαν από τη συνένωση μικρότερων ιδιοκτησιών. Το φαινόμενο αυτό σε συνδυασμό με τον υψηλό συντελεστή δόμησης έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μεγάλων οικοδομικών συγκροτημάτων.

Από άποψη λειτουργιών και χρήσεων υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα σε παλιά και νέα πόλη. Στην εντός των τειχών πόλη συγκεντρώνονται όλες οι υπηρεσίες, το εμπόριο, η αναψυχή και η πρόνοια, ενώ στην εκτός των τειχών περιοχή κυριαρχούν χρήσεις γενικής κατοικίας με τοπικά κέντρα εξυπηρέτησης γειτονιάς. Η θέση του σημερινού κέντρου ταυτίζεται με τον πρωταρχικό πυρήνα σύστασης της πόλης, καθώς η αυθαίρετη επέκταση εκτός των τειχών δε συνδυάστηκε με την ανάπτυξη νέου κέντρου.

Ως προς τις κυκλοφοριακές συνθήκες, το Ηράκλειο στηρίζει τη λειτουργία του στο αυτοκίνητο χωρίς όμως να έχει προβλεφθεί η κατάλληλη οδική υποδομή. Μόλις το 12% των μετακινήσεων καλύπτεται από τη δημόσια συγκοινωνία. Οι σημαντικότεροι δρόμοι εντός των τειχών, με ακτίνα περίπου 750μ. από το κέντρο της πόλης, δεν επιτρέπουν μεγάλου μήκους διαδρομές και κυρίως διαπερνούν τον ιστορικό πυρήνα επιβαρύνοντάς τον. Το δίκτυο πεζοδρόμων περιορίζεται στο κέντρο της πόλης και γύρω από την ευρύτερη περιοχή της πλατείας των Λιονταριών (κρήνη Μοροζίνι), ενώ τα πεζοδρόμια έχουν το ελάχιστο δυνατό πλάτος και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που και αυτά απουσιάζουν.



Εικ.54. Η Χανιόπορτα στα δυτικά της παλιάς πόλης



Εικ.55. Ο σημερινός πεζόδρομος της 25ης Αυγούστου

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για την πόλη είναι η έλλειψη ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου, γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί αφού το ζήτημα τέθηκε για πρώτη φορά στο Γ.Π.Σ. του 1993 ενώ η πόλη είχε ήδη διαμορφωθεί. Οι ελεύθεροι χώροι περιορίζονται στην περιοχή του ιστορικού κέντρου μόνο στα τείχη, την τάφρο, και τη ζώνη της παραλιακής

λεωφόρου, ενώ στο εσωτερικό του πυκνοδομημένου ιστού, εντός και εκτός των τειχών, ο αριθμός των ελεύθερων εκτάσεων είναι περιορισμένος, αδυνατώντας να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού. Αποτέλεσμα αυτών είναι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής στο κέντρο της πόλης αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.



Εικ.56. Η έκταση της πόλης του Ηρακλείου σήμερα

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Η πόλη του Ηρακλείου με την ευρύτερη περιοχή της καταλαμβάνει τη βόρεια παραθαλάσσια πεδιάδα στο φυσικό κόλπο του Ηρακλείου. Ορεινά είναι τα δύο άκρα του, ανατολικά οι παρυφές της Δίκτης και δυτικά οι προεκτάσεις της Ίδης. Οι οροσειρές αυτές περικλείουν πεδινές και ημιορεινές εκτάσεις με κορυφές χαμηλότερες από 1.000 μέτρα. Βόρεια και νότια οριοθετείται από το Αιγαίο-Κρητικό και το Λιβυκό πέλαγος αντίστοιχα. Το εύφορο έδαφος για καλλιέργειες, οι ρέοντες ποταμοί (Αλμυρός, Γιόφυρος, Σιλαμιανός, Καίρατος) σε συνδυασμό με τη γεωμορφολογία του εδάφους έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση, στην ανάπτυξη και την έκταση της πόλης στο πέρασμα των αιώνων μέχρι και σήμερα.



Εικ.57. Πανοραμική άποψη της πεδιάδας του Ηρακλείου από το όρος Γιούχτα

Το τοπίο του Ηρακλείου συντίθεται από περιοχές φυσικού κάλλους (Αλμυρός, Γιούχτας) και αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (Κνωσός), από γη υψηλής παραγωγικότητας (αμπελώνες, ελαιώνες) και αξιόλογα οικιστικά σύνολα. Η αυξημένη όμως οικοδομική δραστηριότητα κυρίως στις εκτός σχεδίου περιοχές και η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής, έχουν επιφέρει αλλοιώσεις στην μορφή και χρήση του φυσικού τοπίου, διακυβεύοντας την αρμονική συνύπαρξη του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Έτσι, η ανθρωπογενής επέμβαση στο άκρως ευαίσθητο φυσικό τοπίο τείνει να πάρει καταστροφικό και μη αναστρέψιμο χαρακτήρα, και η συνεχής επιτάχυνση της απειλεί να το μεταμορφώσει ανεπανόρθωτα.

Το Ηράκλειο είχε θησαυρίσει μέχρι πριν σαράντα χρόνια περίπου, από αλλαγές στις οποίες η συμμετοχή του ανθρώπου τα τελευταία χιλιάδες χρόνια, ήταν ήπια και μέσα στα όρια αυτού που σήμερα ονομάζεται αειφορία. Σήμερα όμως αν ρίξει κανείς μια ματιά στον χάρτη, θα δει την πόλη με τα ταχύτατα πολλαπλασιαζόμενα αυθαίρετα προάστια της να καταλαμβάνουν ήδη ένα τεράστιο ποσοστό γης, που αναμένεται να αυξηθεί, καθώς οι

κάτοικοι της μολυσμένης και αγχώδους πόλης θα αναζητούν καθαρό αέρα και «αναψυχή» μακριά από το κορεσμένο κέντρο.

Παρ'όλα αυτά η ιστορία, φυσική και ανθρώπινη είναι ασφυκτικά παρούσα στον κρητικό αυτό τόπο. Η ποικιλία και οι εναλλαγές στα στοιχεία που το αποτελούν έχουν μοναδικό πλούτο. Οι προϊστορικοί μας πρόγονοι, ήταν ένας λαός του οποίου οι εικόνες που έφτασαν ως εμάς δείχνουν, πως λάτρεψαν την γη τους που δεν πρέπει να 'ταν πολύ διαφορετική από την δική μας. Το φυσικό περιβάλλον δεν έχει αλλάξει από την αρχαιότητα ως σήμερα, τουλάχιστον στα βασικά του στοιχεία, όπως ούτε και το μεσογειακό κλίμα. Έτσι, το φυσικό ερέθισμα που προσφέρουν σε μας σήμερα είναι εν πολλοίς το ίδιο με εκείνο που θα προσλάμβαναν και οι άνθρωποι της 7ης χιλιετίας π.Χ.

Η περιοχή της Κνωσού με την ευρύτερη περιοχή της καθώς και η κοιλάδα του ποταμού Καίρατου, που πηγάζει από το όρος Γιούχτα, απαρτίζουν ένα τοπίο με αισθητή την ιστορία της εξέλιξης του και με την παρουσία του ανθρώπου και των έργων του να εντάσσονται αρμονικά σ' αυτό. Σίγουρα υπάρχει κάτι πιο ισχυρό πέραν του μνημείου και της ιστορίας του. Υπάρχει η γη, ο άνθρωπος, η φύση και το μεταβαλλόμενο στοιχείο της εξέλιξης. Το ποσοστό της φυσικής βλάστησης και το ποσοστό βιοποικιλότητας των ειδών και των οικοτόπων στην περιοχή παραμένει σε αρκετά υψηλά επίπεδα λόγω της γονιμότητας του εδάφους και του καθεστώτος προστασίας (αρχαιολογικές ζώνες Α, Β, NATURA 2000, Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους). Θα πρέπει να αναγνωριστεί στο τοπίο ο αγροτικός και γεωργικός χαρακτήρας αφού η ανάπτυξη στο ευρύτερο περιβάλλον απαγορεύεται ή περιορίζεται για χάρη της προστασίας των μνημείων.



Εικ.58. Η ευρύτερη εξωαστική περιοχή της πόλης του Ηρακλείου

Η ζωή στην περιοχή ακολουθεί ακόμη το διαρκή κύκλο της φύσης που στο μεσογειακό πλαίσιο αποτελείται από τους εποχιακούς κύκλους της ελιάς και του αμπέλου, εικόνα αντίστοιχη κατά τους αρχαίους χρόνους. Η ποικιλία των καλλιεργειών και η εναλλαγή της με τμήματα της φύσης, συνθέτουν ένα πολύχρωμο τοπίο με έντονη την ανθρώπινη

κλίμακα. Η γη, στις διάφορες εκφάνσεις της, γίνεται αντιληπτή ως η πρωταρχική πραγματικότητα, και ζητά από τον άνθρωπο να ταυτιστεί μαζί της.

Η σχέση που είχε η πόλη του Ηρακλείου με το ευρύτερο φυσικό περιβάλλον, ήταν ανέκαθεν προσδιορισμένη με το σαφές όριο που έθεταν τα τείχη κάθε χρονικής περιόδου. Η πεδιάδα της πόλης, γεωργικού χαρακτήρα από τότε που συστάθηκε ο πρώτος πυρήνας, σε μεγάλο βαθμό σήμερα έχει αντικατασταθεί από τη δόμηση η οποία συνεχίζει να αναπτύσσεται ραγδαία. Μεγάλες εκτάσεις ελαιώνων και καλλιεργειών καταλήφθηκαν από κτίρια αλλοιώνοντας ανεπανόρθωτα το τοπίο. Τα «τείχη» της πόλης έχουν μεταφερθεί πλέον εκεί όπου το δομημένο συναντάει το φυσικό περιβάλλον· ένα νοητό αυστηρό όριο που αλλάζει κάθε φορά που η πόλη επεκτείνεται.

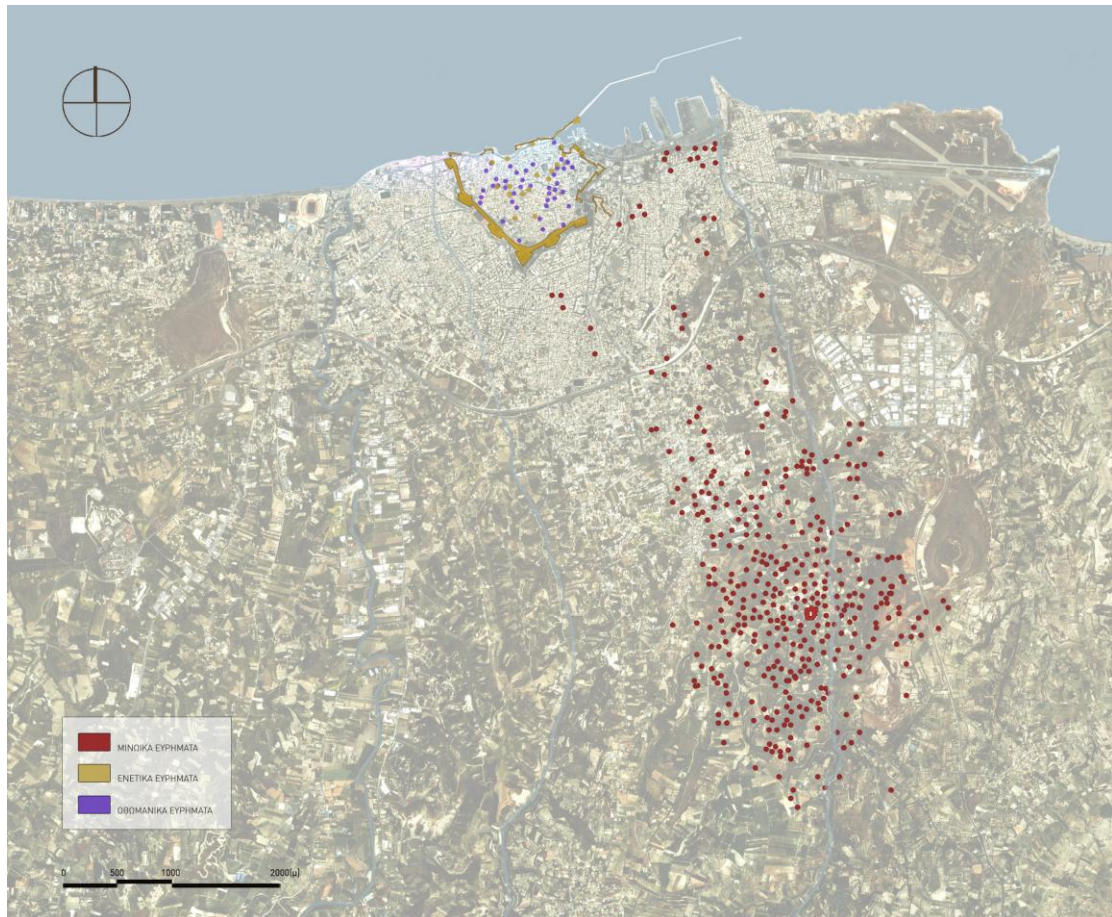


Εικ.59. Το ευρύτερο φυσικό περιβάλλον του Ηρακλείου από το λόφο της Αιλίας, ανατολικά του ανακτόρου της Κνωσού

Αυτή η συνεχής επέκταση σταματάει στα νοτιοανατολικά και αγγίζει πια τα όρια της αρχαιολογικής περιοχής της Κνωσού που προστατεύεται από τις απαγορευτικές διατάξεις της αρχαιολογικής ζώνης 'Α και 'Β. Παρά τις σημαντικές πιέσεις για ανάπτυξη, η οικιστική περιοχή της Κνωσού (Φορτέτσα, Μπουγάδα-Μετόχι, Μακρύς Τοίχος) λόγω της ζώνης 'Α, διατηρεί καθαρά τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Έχει αγροτικό χαρακτήρα, με στοιχεία παραδοσιακού μεσογειακού τοπίου όπου η πόλη θέλει να την αγνοεί και ο χρόνος φαίνεται να κυλά σε διαφορετικούς ρυθμούς.

Το έντονο τουριστικό ενδιαφέρον για τον αρχαιολογικό χώρο, περιορίζεται ανάμεσα στο Αρχαιολογικό μουσείο, στο κέντρο της παλιάς πόλης και το ανάκτορο της Κνωσού, αγνοώντας το ευρύτερο περιβάλλον τους. Ο πολυσύχναστος αρχαιολογικός χώρος με τα τουριστικά καταστήματα που διαμορφώνουν την είσοδο σ' αυτόν και οι τεράστιες άστοχες σύγχρονες εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης που προσβάλλουν το τοπίο, έρχονται σε αντίθεση

με τους ήσυχους οικισμούς που διακρίνονται ανάμεσα σε διάσπαρτα ερείπια ιστορικών περιόδων, παραδοσιακές καλλιέργειες από ελιές και αμπέλια, χαράδρες, ρέματα και μικρά χριστιανικά παρεκκλήσια. Ένας ζωντανός κόσμος, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος, ανακαλεί ποιότητες που πλέον έχουν χαθεί.



Εικ.60. Αρχαιολογικά ευρήματα στην πόλη του Ηρακλείου και στην ευρύτερη περιοχή της Κνωσού

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Κατευθύνσεις για το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Βασική κατεύθυνση του ΠΠΧΣΑΑ αλλά και του Τομεακού Χωροταξικού για τον τουρισμό, για την περιοχή του Ηρακλείου είναι η ανάδειξή της σε **μητροπολιτικό κέντρο διαπεριφερειακής εμβέλειας για τον Μινωικό Πολιτισμό με άξονα την έρευνα – τεχνολογία και τον πολιτισμό, καθώς και ισχυρό κέντρο κρουαζιέρας στην περιοχή της Μεσογείου.**

Για την ενίσχυση αυτού του ρόλου, σημαντική είναι η πρόκληση :

- για αναβάθμιση και ανάπτυξη του κεντρικού αστικού πυρήνα, όπως αυτός προσδιορίζεται από το παράκτιο μέτωπο της πόλης του Ηρακλείου και την παλιά πόλη στην περιοχή εφαρμογής της ΒΑΑ.
- η ενίσχυση της λειτουργικής σύνδεσης του παράκτιου μετώπου και της παλιάς πόλης με την περιοχή της Κνωσού στην περιοχή του ΣΟΑΠ

Από το ΠΠΧΣΑΑ, επισημαίνεται η προτεραιότητα για **λειτουργική και μορφολογική αναβάθμιση του παράκτιου μετώπου** και βελτίωση της σύνδεσής του με την πόλη και ειδικότερα με την Παλιά Πόλη και την Κνωσό, έτσι ώστε να αναδειχθεί η κεντρική περιοχή ως ένα ισχυρό κέντρο της μητροπολιτικής περιοχής - εμπορικό, διοικητικό, μεταφορικό κέντρο, κέντρο υπηρεσιών και ποιοτικό κέντρο αστικού και πολιτιστικού τουρισμού.

Σε αυτή την κατεύθυνση ενίσχυσης του μητροπολιτικού ρόλου της περιοχής ΣΟΑΠ/ΒΑΑ, συνηγορεί και το γεγονός της άμεσης γειτνίασης του παράκτιου μετώπου και της παλιάς πόλης με το λιμάνι, το οποίο αναδεικνύεται σε ισχυρό κέντρο κρουαζιέρας στην περιοχή της Μεσογείου. Ειδικότερα δίνεται ως κατεύθυνση ο εκσυγχρονισμός και βελτίωση των υποδομών των λιμανιών με έλεγχο των τάσεων εντατικοποίησης της χρήσης και με μέριμνα για να μην υποθηκεύονται οι στόχοι για τις περιβάλλουσες αστικές περιοχές.

Στη λογική αυτή εντάσσεται και η κατεύθυνση του ΠΠΧΣΑΑ για την εκπόνηση ΣΟΑΠ στην αστική περιοχή του Ηρακλείου, ως ενός ολοκληρωμένου πολυτομεακού προγράμματος για την επίτευξη μιας ισόρροπης, κοινωνικά δίκαιης και περιβαλλοντικά βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης και σε συνθήκες κλιματικής αλλαγής με σημαντικές επιπτώσεις.

Επισημαίνεται επίσης και η ανάγκη στοχευμένων παρεμβάσεων τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα, στο πλαίσιο των έργων ανάπλασης. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά που υπάρχει στο εγκεκριμένο ΠΠΧΣΑΑ (ΦΕΚ 1486 Β/10.10.2003): «...Όσον αφορά στον αστικό χώρο των μεγάλων κέντρων, παρ' όλες τις ενέργειες που έχουν αναληφθεί τα τελευταία χρόνια, ειδικά στους πυρήνες των ιστορικών κέντρων τους, εξακολουθεί στο σύνολό του να παραμένει άμορφος και άξενος... οι πόροι που κατευθύνονται σήμερα δεν είναι επαρκείς, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζονται από μεγάλη διασπορά, με αποτέλεσμα να μην είναι συνεκτικά ορατές οι όποιες ευεργετικές παρεμβάσεις. Και επειδή οι δημόσιοι πόροι δεν επαρκούν για τόσο μεγάλες παρεμβάσεις απαιτείται η κινητοποίηση ιδιωτικών πόρων μέσα από κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο».

Παράλληλα, για την περιοχή του δικτύου φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, που απεικονίζεται στον ακόλουθο χάρτη και εμπίπτει εντός της περιοχής ΣΟΑΠ/ΒΑΑ, υπάρχει ειδική πρόβλεψη από το αναθεωρούμενο ΠΠΧΣΑΑ, ως ζώνης Τοπίου Ιδιαίτερης Σημασίας Ηράκλειο, Δίας, Κνωσός, Γιούχτας.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου (Ν. 3827/2010), αναγνωρίζεται και εισάγεται θεσμικά στην Ελλάδα για πρώτη φορά η ταυτόχρονη προσέγγιση των φυσικών διεργασιών με τις ανθρώπινες διαδικασίες και δραστηριότητες, μέσα στο χώρο και τον χρόνο, η οποία στοχεύει στην ανάδειξη και συντονισμένη διαχείριση ευρύτερων χωρικών συνόλων, η συνολική κατάσταση των οποίων έχει και αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Σε αυτά τα χωρικά σύνολα κατά κανόνα περιλαμβάνονται μία ή περισσότερες περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, η ταυτόχρονη προσέγγιση όμως εστιάζει στη σύνδεση των περιοχών ενδιαφέροντος τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον συνολικό χώρο που τις περιβάλλει

Όπως προαναφέρθηκε ο ειδικός μητροπολιτικός ρόλος του Ηρακλείου, συναρτάται άμεσα με την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού. Με δεδομένη αυτή την κατεύθυνση αντιστοιχίζονται οι εξειδικευμένες κατευθύνσεις του ΠΠΧΣΑΑ με τις κωδικοποιημένες κατευθύνσεις του Τομεακού Χωροταξικού για τον Τουρισμό σε ότι αφορά ειδικές μορφές τουρισμού που είναι:

- **αστικός** (το Ηράκλειο αναφέρεται στις περιοχές προτεραιότητας για την ανάπτυξη αστικού τουρισμού).
- **συνεδριακός** (στο Ηράκλειο προβλέπεται η ανάπτυξη συνεδριακού – εκθεσιακού τουρισμού γιατί εντάσσεται στις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές με επαρκή συγκοινωνιακή σύνδεση και ευκαιρίες για απόλαυση εκδηλώσεων σύγχρονου πολιτισμού όπως μουσεία, φεστιβάλ, εκθέσεις, γαστρονομία).

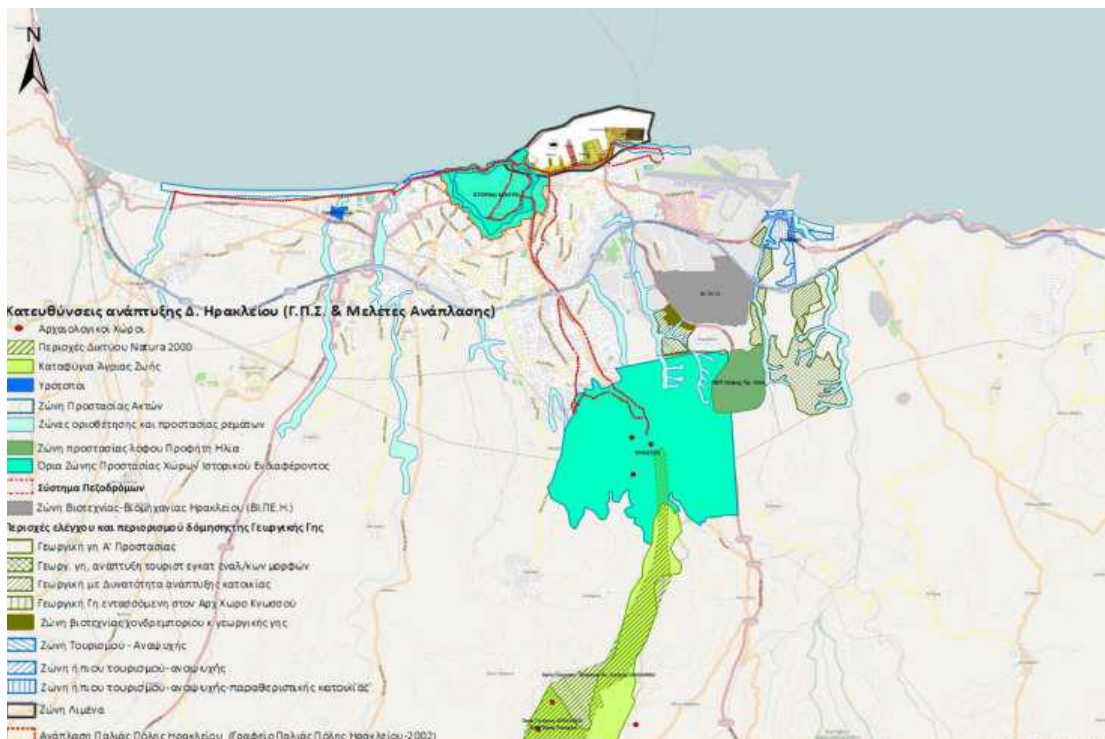
Κατευθύνσεις για το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

Το 1988 δημοσιεύτηκε με το ΦΕΚ 458 Δ/1988 το πρώτο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ.) της πόλης του Ηρακλείου σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου 1337/1983 (ΦΕΚ 458 Δ/1988: «Έγκριση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου του οικισμού Ηρακλείου του Δήμου Ηρακλείου του οικισμού Νέας Αλικαρνασσού κοινότητας Νέας Αλικαρνασσού και των οικισμών Γαζίου και Αγίας Μαρίνας της κοινότητας Γαζίου (Ν. Ηρακλείου)», που επαναδημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 818 Δ/1992. Το Γ.Π.Σ. τροποποιήθηκε το 2003 (ΦΕΚ 696Δ/08.07.2003) και το 2005 επαναδημοσιεύεται με το ΦΕΚ 118 Δ/02.02 2005. Τροποποίηση χρήσεων γης του εγκεκριμένου Γ.Π.Σ. έγινε και το 2007 (ΦΕΚ 444 Δ/14.09.2007). Η τελευταία τροποποίηση του Γ.Π.Σ. γίνεται το 2014 (ΦΕΚ 276 ΑΑΠ/28/08/2014) με διόρθωση το 2015 (ΦΕΚ 46 ΑΑΠ/13.03.2015)

Οι κατευθύνσεις και οι προτάσεις αστικής ανάπτυξης του εγκεκριμένου Γ.Π.Σ. αφορούν συγκεκριμένα :

- ζώνες προστασίας και ανάδειξης παράκτιων χώρων με :
 - ✓ καθορισμό ζώνης στην παραλιακή ζώνη δυτικά του χειμάρρου Γιόφυρου μέχρι τον Αλμυρό ποταμό.
 - ✓ καθορισμό ζώνης στην παραλιακή ζώνη της Νέας Αλικαρνασσού από τα όρια του Λιμένα μέχρι τα όρια του Αεροδρομίου.
 - ✓ ζώνη προστασίας παραλίας Καρτερού (Ν. Αλικαρνασσός) (καθορίζεται ζώνη για την προστασία της παράκτιας περιοχής και την απόλυτη προστασία των αμμοθινών).
- καθορισμός συστήματος πεζοδρόμων με βασικούς άξονες :
 - ✓ τον προβλεπόμενο παραλιακό πεζόδρομο κατά μήκος της δυτικής παραθαλάσσιας ζώνης από τις εκβολές του Αλμυρού μέχρι τις εκβολές του Γιόφυρου που συνεχίζεται προς ανατολάς μέχρι το παλιό λιμάνι.
 - ✓ τον κάθετο σε αυτόν άξονα, σε όλο το μήκος του οδικού άξονα Δημοκρατίας – Κνωσού, που συνδέει το ιστορικό κέντρο με την Κνωσό.
- διαδρομές κίνησης πεζών, κατά μήκος και εκατέρωθεν των ρεμάτων
- περιοχές ανάπτυξης τουρισμού με :
 - ✓ ζώνη ανάπτυξης τουρισμού – αναψυχής, στην βόρεια παράκτια ζώνη, στην περιοχή Καμίνια από το Γιόφυρο έως τα Ενετικά Τείχη.

- ✓ ζώνη ανάπτυξης ήπιου τουρισμού-αναψυχής, στο παραλιακό μέτωπο Νέας Αλικαρνασσού.
- ✓ ζώνη ανάπτυξης ήπιου τουρισμού-αναψυχής και παραθεριστικής κατοικίας, στο παραλιακό μέτωπο Νέας Αλικαρνασσού.
- καθορισμός ζωνών ανάπλασης
 - ✓ Παλιάς Πόλης Ηρακλείου με :
 - ο δίκτυο πεζοδρόμων σε όλη την παλιά πόλη.
 - ο καθορισμό κεντρικών λειτουργιών πόλης.
 - ο καθορισμό χρήσης ελεύθερων χώρων - αστικού πρασίνου στην περιοχή του συγκροτήματος των ενετικών τειχών.
 - ✓ ζώνη βιοτεχνίας, χονδρεμπορίου και γεωργικής γης δυτικά της ΒΙ.ΠΕ.Η.



Εικ.62. Κατευθύνσεις για το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

Ανάπλαση της παλιάς πόλης

Στα πλαίσια της έγκρισης της προκαταρκτικής μελέτης ανάπλασης εντός της παλιάς πόλης, σύμφωνα με το ΦΕΚ 89/Δ/2002, η προκαταρκτική πρόταση ανάπλασης της παλιάς πόλης Ηρακλείου περιλαμβάνει:

1. Ανάδειξη της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου σε εστία καλλιέργειας γραμμάτων, πολιτισμού ελεύθερης σκέψης και διεθνούς συνεργασίας με:

- α. Συμμετοχή των φορέων της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου στη σύγχρονη πολιτισμική δράση.
- β. Ένταξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων διεθνούς εμβέλειας σε συγκεκριμένους ιστορικούς χώρους και αξιόλογα κτίρια της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου (π.χ. ίδρυση κέντρου σχετικού με την εξέλιξη των θαλάσσιων μεταφορών, Ναυτικού Μουσείου που θα στεγαστεί στον "Κούλε" κ.ά.).
- γ. Αναβίωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων (το θέατρο, η μουσική, η ζωγραφική).
- δ. Δημιουργία πολιτιστικών δραστηριοτήτων, οι οποίες θα συνδέσουν τους πόλους πολιτιστικού και ιστορικού ενδιαφέροντος της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου.
- ε. Αποκάλυψη αρχαιολογικών χώρων, εκκλησιών, δεξαμενών, κρηνών κλπ που βρίσκονται "θαμμένοι" ή "κρυμμένοι" από νεότερες κατασκευές.

2. Προστασία και ανάδειξη των κύριων ιστορικών, λειτουργικών, κοινωνικών, πολεοδομικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου με λήψη μέτρων:

- α. Για την προστασία και ανάδειξη των Ενετικών Τειχών.
- β. Για την προστασία και ανάδειξη του ιστορικού και ταυτόχρονα κοινωνικού - πολιτιστικού - επιχειρηματικού κέντρου που έχει ως πυρήνα την πλατεία των Λιονταριών, την Λότζια, τον Αγ. Μάρκο και τον Αγ. Τίτο και ραχοκοκαλιά τον πιο ιστορικό και παλιότερο δρόμο, την οδό Μαρτύρων 25ης Αυγούστου.
- γ. Για την ανάδειξη του ιστορικού ιστού.
- δ. Για την ανάδειξη των ιστορικών "ενοριών" - γειτονιών της παλιάς πόλης.
- ε. Για την ανάδειξη και προστασία των σημαντικότερων μνημείων.
- στ. Για το "Άνοιγμα" της Παλιάς Πόλης προς την παραλία και την θάλασσα.
- ζ. Για την ανάδειξη και προστασία του ανθρώπινου δυναμικού.

Στο πλαίσιο της ανάδειξης του Ιστορικού Κέντρου, προτείνεται ενδεικτικό δίκτυο πολιτιστικών διαδρομών (χάρτης Α.5.1.4.2). Το δίκτυο αυτό θα εξειδικευθεί, θα επεκταθεί προς άλλες ζώνες και θα διασυνδεθεί με άλλα δίκτυα ειδικών διαδρομών, στο πλαίσιο

ειδικής μελέτης για «Δημιουργία υποδομών για χάραξη διαδρομών ενδιαφέροντος στην παλιά πόλη», με σκοπό την :

- ανάδειξη της ταυτότητας της περιοχής της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου.
- προβολή των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της.
- αναγνωρισιμότητά της παλιάς πόλης σαν τουριστικός προορισμός.
- προβολή του ενιαίου χαρακτήρα της παλιάς πόλης, μέσω της δημιουργίας ενός ενιαίου συστήματος σήμανσης και πληροφόρησης το οποίο θα διαρθρώνεται σε θεματικά επίπεδα, θα περιέχει τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε να είναι αποτελεσματικό στη χρήση του από τον επισκέπτη της πόλης, θα έχει τα τεχνικά στοιχεία που θα συνάδουν με τον χαρακτήρα της πόλης και θα συμβάλουν στην ανάδειξη της ταυτότητας του χώρου.

3. Διατήρηση της χρήσης της κατοικίας, της "γειτονιάς" και ποιοτική αναβάθμιση των εξυπηρετήσεων της με:

- α. Καθιέρωση της χρήσης "γενικής κατοικίας" με συγκεκριμένους περιορισμούς ανεπιθύμητων χρήσεων στην περιοχή της Αγίας Τριάδας και σε συγκεκριμένους θύλακες στην υπόλοιπη έκταση της παλιάς πόλης.
- β. Αναβάθμιση του δημόσιου χώρου.
- γ. Αναβάθμιση και εμπλουτισμός του κοινωνικού και τεχνικού εξοπλισμού των περιοχών κατοικίας με την δημιουργία των απαραίτητων σχολείων, παιδικών σταθμών, χώρων αθλητισμού και παιχνιδιού, "κοινωνικών στεκιών", "στεκιών γειτονιάς".

4. Απόδοση της Παλιάς Πόλης στον πεζό, στον κάτοικο στον χρήστη, στον επισκέπτη, με την δραστική μείωση της όχλησης από το Ι.Χ. με:

- α. Δημιουργία δικτύου κίνησης οχημάτων Ι .Χ. με τον αποκλεισμό της διαμπερούς διέλευσης και την δημιουργία βρόγχων προσπέλασης στον οικιστικό ιστό.
- β. Δημιουργία δικτύου κίνησης μίνι λεωφορείων.
- γ. Διερεύνηση της δημιουργίας τραμ.
- δ. Δραστική μείωση της κίνησης Ι.Χ. στο τμήμα της παραλιακής λεωφόρου στο μέτωπο της Παλιάς Πόλης στη θάλασσα και "άνοιγμα" της λειτουργίας της παλιάς Πόλης προς την παραλία για κίνηση κατοίκων τουριστών, επισκεπτών.

ε. Δραστική μείωση της κίνησης Ι.Χ. στην εσωτερική περιμετρική των τειχών και σε άλλους δρόμους της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου που χαρακτηρίζονται από την συγκέντρωση μνημείων και διατηρητέων κτιρίων.

στ. Δημιουργία οργανωμένων χώρων στάθμευσης εντός των τειχών και εκτός των τειχών, πλησίον των πυλών εισόδου στην Παλιά Πόλη, με βάση τα νέα πολεοδομικά και κυκλοφοριακά δεδομένα όπως αυτά διαμορφώνονται με την παρούσα μελέτη. Τυχόν ειδικές προτάσεις άλλων προγενεστερών μελετών, τροποποιούνται και χωροθετούνται εκ νέου, τόσο σε ότι αφορά δημόσιους χώρους στάθμευσης, όσο και ιδιωτικούς χώρους στάθμευσης και προδιαγράφονται οι σχετικοί όροι ίδρυσης και λειτουργίας τους.

5. Περιβαλλοντική Ανασυγκρότηση της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου και ειδικότερα:

α. Δραστικός εμπλουτισμός της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου με χώρους πρασίνου (και κυρίως με ανάλογη αξιοποίηση της τάφρου και των τειχών).

β. Διαμόρφωση ειδικού προγράμματος και καμπάνιας από τον Δήμο για μείωση και καλύτερη διαχείριση των στερεών αποβλήτων και ειδικό πρόγραμμα ανακύκλωσης τους (χαρτιών, γυαλιού, αλουμινίου και άλλων οργανικών αποβλήτων).

γ. Εξοικονόμηση ενέργειας στα κτίρια στις τουριστικές, βιοτεχνικές και εμπορικές εγκαταστάσεις με τη χρήση ειδικού χαμηλού φωτισμού, συστήματος αυτόματης διακοπής ρεύματος, ειδικές μονώσεις, υιοθέτηση ήπιων μορφών ενέργειας.

δ. Εξοικονόμηση νερού στα κτίρια και αύξηση των διαθέσιμων αποθεμάτων με την υιοθέτηση μέτρων όπως: η αξιοποίηση παλαιών δεξαμενών, η χρήση εξαρτημάτων μείωσης της κατανάλωσης σε βρύσες, ντους, η ανακύκλωση του νερού με την ένταξη του σε δευτερεύοντα δίκτυα ύδρευσης κ.ά.

ε. Ειδικές δράσεις για την αγωγή, συνειδητοποίηση, εξειδίκευση και εκπαίδευση των κατοίκων.

στ. Δραστική μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και του θορύβου με την μείωση της κίνησης και χρήσης του Ι.Χ., λειτουργία δικτύου γραμμών τραμ και συστηματικού ελέγχου καυστήρων κεντρικής θέρμανσης.

6. Απομάκρυνση από την εντός των τειχών περιοχή των οχλουσών και ανεπιθύμητων χρήσεων και αποσυμφόρηση της από ασφυκτιούσες δραστηριότητες που την υποβαθμίζουν και συμβάλλουν στον υδροκεφαλισμό της και ειδικότερα:

- α. Λειτουργική οργάνωση των χρήσεων.
- β. Απαγόρευση ορισμένων χρήσεων εργαστηρίων από την παλιά πόλη που δεν είναι συμβατές με την κατοικία και με τον εν γένει χαρακτήρα της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου που θα προκύψει από την ανάπλαση.
- γ. Αποκέντρωση διοικητικών λειτουργιών επιπέδου περιφέρειας σε περιοχές του Ηρακλείου εκτός των Τειχών.

7. Ποιοτική αναβάθμιση του ιστορικού, εμπορικού, επιχειρησιακού και κοινωνικού ρόλου της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου με:

- α. Την ανάπτυξη πολιτιστικών ιδρυμάτων υπερτοπικού χαρακτήρα (όπως π.χ. Διεθνές κέντρο Αγιογραφίας, Ακαδημία Θεάτρου, Μουσικής κ.ά.) που θα τονίσουν το αναπτυξιακό προφίλ της περιοχής.
- β. Την προώθηση δημιουργίας εργαστηρίων χαμηλής όχλησης κυρίως στους τομείς παραγωγής παραδοσιακών βιοτεχνικών προϊόντων, χειροτεχνημάτων, προϊόντων "εικαστικής βιοτεχνίας".
- γ. Την προσέλκυση εξειδικευμένων επιχειρήσεων σε το-μείς νέων τεχνολογιών (έχει παρατηρηθεί διεθνώς ότι οι επιχειρήσεις αυτές προσελκύονται από την υψηλή ποιότητα του ιστορικού περιβάλλοντος μετά την ανάπλαση).
- δ. Τη δημιουργία σχετικών υποδομών για την ενίσχυση του τουρισμού (π.χ. ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, πολιτιστικού, συνεδριακού, πόλεως κ.ά.).
- ε. Τη λήψη μέτρων που αφορούν την κυκλοφοριακή, πολεοδομική και αισθητική αναβάθμιση του περιβάλλοντος που θα συμβάλλουν στην ποιότητα αναβάθμισης του αναπτυξιακού ρόλου της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου.
- στ. Την εξεύρεση πόρων και ενίσχυση παραγωγικών τομέων της Παλαιάς Πόλης του δήμου Ηρακλείου και κυρίως αυτών που συμβάλλουν άμεσα στην ανάδειξη του ιστορικού και πολιτισμικού της ρόλου.

Προτεινόμενες Παρεμβάσεις ανα Χωρική Ενότητα της περιοχής ανάπλασης, οι οποίες θα εξειδικευτούν κατά το στάδιο της πολεοδομικής μελέτης

1. Περιοχή των Τειχών. Προτείνονται παρεμβάσεις στα παρακάτω σημεία: Προμαχώνας Αγ. Ανδρέα, Παραλία Καράβολα, Χανιόπορτα, Χαμηλές πλατείες, Πύλη Παντοκράτορα, οδός

Πεδιάδος, Τάφρος, Προμαχώνας Martinego, Βίγλα, Πύλης Siabonera και στις συνδέσεις των Τειχών με την πόλη.

2. Παραλιακό Μέτωπο. Προτείνονται παρεμβάσεις στα παρακάτω σημεία: Ενετικό λιμάνι, κτίριο Τελωνείου, Δυτικό και Ανατολικό Νεώριο, περιοχή Αγ. Πέτρος, περιοχή Λαχαναγοράς, Πύλη Δέρματα, παραλιακό μέτωπο της Αγ. Τριάδας.

3. Κεντρική περιοχή της Παλιάς Πόλης. Προτείνονται παρεμβάσεις στις περιοχές Α και Β βαθμού προστασίας.

4. Γειτονιές - οικιστικές ενότητες. Προτείνονται παρεμβάσεις στις περιοχές: Βαλιδέ Τζαμί, Ανάληψη, Εφόδου, Αγ. Τριάδα, Αγ. Μηνάς, Λαβύρινθος.

Ήδη σε εφαρμογή των κατευθύνσεων της μελέτης ανάπλασης της παλιάς πόλης, προχώρησε η «Έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης αναθεώρησης του Ρυμοτομικού Σχεδίου της περιοχής της Αγίας Τριάδας» στο πλαίσιο της οποίας αναθεωρούνται και εξειδικεύονται το Ρυμοτομικό Σχέδιο, οι χρήσεις γης και η οργάνωση των Πολεοδομικών Κέντρων καθώς και οι γενικές διατάξεις, για την παραγωγή του δομημένου περιβάλλοντος.

Σε εφαρμογή των προβλέψεων της «Μελέτης Ανάπλασης της Παλιάς Πόλης», έχει ολοκληρωθεί μελέτη ορισμού χρήσεων στη ζώνη των Ενετικών Τειχών Ηρακλείου, που εγκρίθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της στις 29/07/2016 με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού μετά την θετική εισήγηση του ΚΑΣ (ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΒΜΑ/ΤΒΜΑΧΜΑΕ /253933/152119/5560/1840).

Επισημαίνεται ότι μέρος των Ενετικών Τειχών, εμπίπτει εντός της Χερσαίας Ζώνης Λιμένα Ηρακλείου, η οποία έχει καθοριστεί με την με αρ. 3413/17-1-2001 απόφαση του Υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας, στα όρια που είχε καθοριστεί και το έτος 1948, εσφαλμένα κατά την άποψη του Δήμου καθώς επεκτείνεται:

1. Σε οικοδομικά τετράγωνα **ιδιοκτησίας πολιτών** και **σε κοινόχρηστους χώρους** ιδιοκτησίας Δήμου Ηρακλείου, με βάση το εγκεκριμένο από το 1936 Σχέδιο Πόλης.
2. Σε περιοχές οι οποίες **ανήκουν στο Δήμο Ηρακλείου** (χωρίς προηγουμένως να έχει προηγηθεί απαλλοτρίωση τους).
3. Σε **μνημεία της Πόλης του Ηρακλείου** (Νεώρια, Λαβύρινθος), τα οποία προστατεύονται από τον Αρχαιολογικό Νόμο και το ΥΠΠΟ διαφωνεί κάθετα με την ένταξη τους στη Χερσαία Ζώνη.

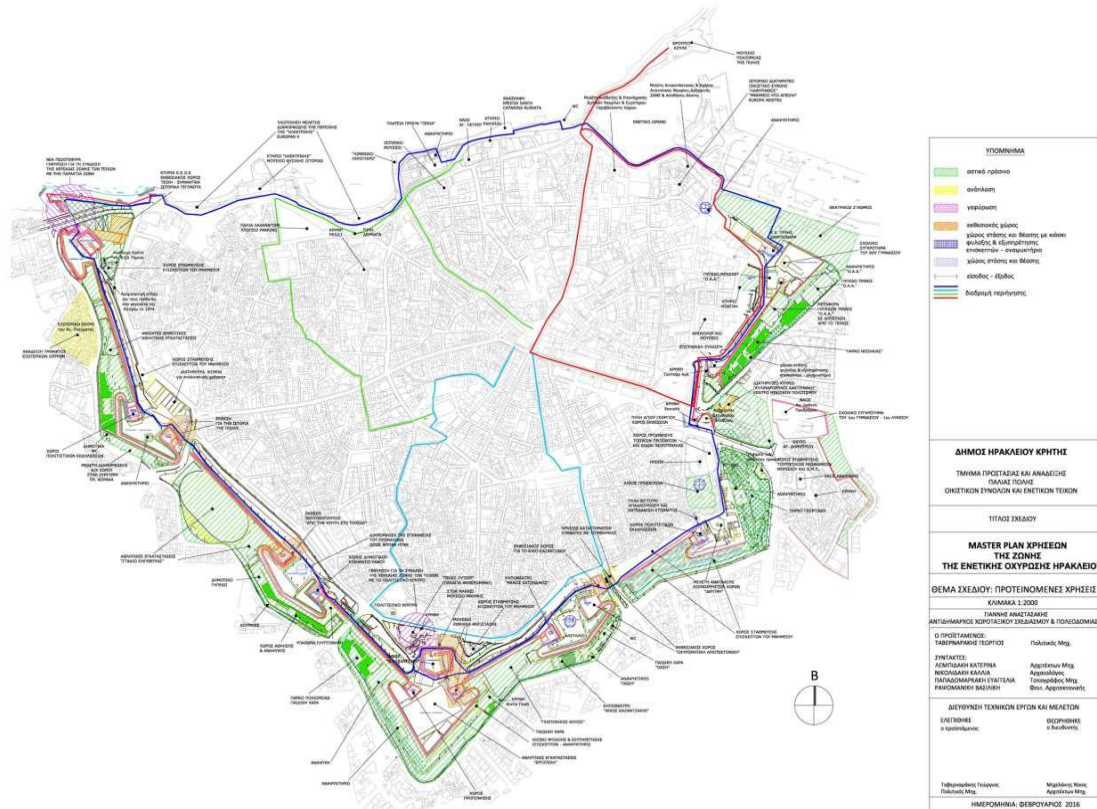
4. Σε περιοχές που **δεν έχουν σχέση με λιμενικές δραστηριότητες**, όπως οι δραστηριότητες αυτές ορίζονται στο σχετικό άρθρο 18 του ν. 2971/2001, ενώ αντίθετα συνδέονται άμεσα με τη λειτουργία και την εικόνα της πόλης.

Οι περιοχές αυτές αποτελούν σημαντικά λειτουργικά τμήματα του Ηρακλείου όπως π.χ. ο παραλιακός δρόμος της πόλης, το θαλάσσιο εκτός περιφραξης λιμένα μέτωπο, ένα τμήμα της Παλιάς Πόλης στο Μπεντενάκι, η πλατεία 18 Άγγλων, η συνοικία Λαβύρινθος καθώς και χώροι με σημαντικά Ενετικά Μνημεία για τα οποία ο Δήμος Ηρακλείου έχει αναλάβει από το ΥΠΠΟ, την αρμοδιότητα ανάπλασης και διαχείρισης. Εξάλλου, στην παρ. 1 του άρθρου 19 του Ν. 2971/2001 αναφέρεται σαφώς ότι: *«Όπου υπάρχει εγκεκριμένο σχέδιο πόλεως το όριο της χερσαίας ζώνης δε μπορεί να επεκταθεί πέρα από την πλησιέστερη ρυμοτομική γραμμή του εγκεκριμένου σχεδίου πόλεως.»*

Επομένως, η Χερσαία Ζώνη επεκτείνεται σε χώρους που δεν θα έπρεπε και κατά συνέπεια, σε περίπτωση ιδιωτικοποίησης της Χερσαίας Ζώνης, με τη μορφή που έχει σήμερα, μεγάλα τμήματα της Ζώνης τα οποία ανήκουν Δήμο Ηρακλείου, θα περιέλθουν σε τρίτους. Στην λογική αυτή απαιτείται η τροποποίηση της Χερσαίας Ζώνης, ώστε η παραλιακή οδός να αποτελεί το όριο μεταξύ του Λιμένα και της πόλης του Ηρακλείου.

Σκοπός της μελέτης, για το σύνολο της ζώνης των Ενετικών Τειχών είναι η :

- ανάδειξη - αξιοποίηση αυτής με την διαμόρφωση ενός ιστορικού αρχαιολογικού περιπάτου γνωριμίας με το μνημείο.
- εξασφάλιση της καλής κατάστασης διατήρησης του μνημείου με την συμβολή των πόρων που θα προέρχονται από χρήσεις που εντάσσονται σ' αυτή.
- ανάδειξη των επιμέρους στοιχείων (ιστορικών, κατασκευαστικών, αρχιτεκτονικών, μορφολογικών).
- δημιουργία ενός περιηγητικού - φυσιολατρικού περιπάτου γνωριμίας με την παλαιά πόλη, την οικιστική της ανάπτυξη, με τις θέες προς την θάλασσα και την ενδοχώρα σε διάφορες χρονικές περιόδους της.
- κάλυψη απλής φυσιολατρικής ανάγκης (περίπατο, τρέξιμο, φυσική άσκηση).



Εικ.63. Προτεινόμενες χρήσεις για τη ζώνη της ενετικής οχύρωσης και πολιτιστικές διαδρομές

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διαπιστώνεται ότι η αρχή της δεκαετίας του 80, μιας σημαντικής δεκαετίας για την ανάπτυξη και τον καθορισμό του ρόλου της πόλης του Ηρακλείου, βρίσκει το Ηράκλειο να ρυθμίζει την οικοδόμησή του με το Ρυμοτομικό Σχέδιο του 1958, το οποίο, όπως είναι αναμενόμενο, έχει από καιρό κορεστεί και το οικιστικό πρόβλημα είναι έντονο βρίσκοντας διέξοδο και λύση στην αυθαίρετη δόμηση. Στο διάστημα που μεσολάβησε συντάχθηκαν τα δύο πολύ σημαντικά Ρυθμιστικά Σχέδια (του Α. Προβελέγγιου το 1968, και του Π. Λουκάκη το 1979), αλλά πολιτικές συγκυρίες δεν επέτρεψαν την εφαρμογή τους. Με το νόμο 1337/83 αλλάζουν σημαντικές ρυθμίσεις σχετικές με τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Συγκεκριμένα για μεγάλες πόλεις, όπως το Ηράκλειο μεταβιβάζουν την ευθύνη και τον έλεγχο του πολεοδομικού σχεδιασμού από το Δήμο στο Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε, γεγονός που συνοδεύτηκε με διόγκωση της γραφειοκρατίας και μεγάλες χρονικές καθυστερήσεις. Ειδικότερα, οι διαδικασίες για το νέο Γ.Π.Σ. ξεκίνησαν αμέσως το 1983 και η πρώτη Πράξη Εφαρμογής κυρώθηκε το 1996, δίνοντας ουσιαστικά την πρώτη επέκταση μετά από 40 χρόνια.

Η πόλη του Ηρακλείου, μια πόλη με απροσδιόριστη ταυτότητα της οποίας η εξέλιξη είναι συμπτωματική σήμερα και αβέβαιη στο μέλλον, αποτελεί έναν οργανισμό που προσπαθεί να επιβιώσει σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, όπου οι «τυφλές» δυνάμεις της οικονομίας και της πολιτικής δρουν ανεξέλεγκτα επιδιδόμενες σε αποσπασματικούς σχεδιασμούς. Η σύγκρουση με την ιστορία διαφαίνεται από τις σύγχρονες αναθεωρήσεις του ενός ρυμοτομικού μετά του άλλου και με τις τροποποιήσεις πάνω σε μελέτες οι οποίες αναφέρονται επιλεκτικά σε κάποιες περιοχές. Κάθε φορά το νέο παλιώνει και η πόλη φτάνει να αναζητά συνεχώς το νεότερο.

Αυτήν την πορεία ακολούθησε τις τελευταίες δεκαετίες το Ηράκλειο με αποτέλεσμα οι όποιες αξίες που είχε κληρονομήσει από την απαρχή της ύπαρξής του να νοθευτούν, ή να χαθούν αμετάκλητα. Το παρελθόν όμως του Ηρακλείου επιβιώνει μέσα στη σύγχρονη πόλη σε συγκεκριμένα σημεία που σε ταξιδεύουν πίσω στο χρόνο, στο λιμάνι των Μινωιτών της Κνωσού, στο Ηράκλειο των ρωμαϊκών και ελληνιστικών χρόνων, στο Κάστρο των Βυζαντινών, στο Χάνδακα των Αράβων, στην Candia των Ενετών, στην Kandiye των Τούρκων... και ξανά στο σύγχρονο Ηράκλειο.

Επιτακτική ανάγκη της πόλης είναι η παράδοση του παρελθόντος ακέραιου στο μέλλον, όπως αναφέρει ο Αντρέ Μαλρώ. Έτσι, εξασφαλίζεται η ιστορική συνέχεια, διασώζοντας τις χωρικές δομές και τα στοιχεία εκείνα του κτισμένου περιβάλλοντος που

μπορούν να την τεκμηριώσουν. Γιατί ακριβώς αυτά τα στοιχεία, με τον πιο άμεσο και πιο απτό τρόπο εικονογραφούν αυτήν την ιστορική συνέχεια, ενώ συνάμα διδάσκουν και εξηγούν. Τα απομεινάρια του παρελθόντος μπορούν και πρέπει να αναγνωριστούν, να επανερμηνευτούν και να υιοθετηθούν ως πολύτιμα στοιχεία του παρόντος αλλά και του μέλλοντος.

Η πόλη του Ηρακλείου αποτελεί μια συνολική σύνθεση, όπου αποσπάσματα διαφόρων προελεύσεων εμφανίζονται ως «μνήμες» που συναρθρώνονται σαν ψηφίδες ενός πολυπολιτισμικού μωσαϊκού. Η πολλαπλότητα και η πολυπλοκότητα της ανάμιξης των διαφορετικών εποχών που έχουν αφήσει τα ίχνη τους, κάνουν την πόλη ένα θαυμαστό ζωντανό «μουσείο» της ιστορίας και του πολιτισμού. Η μακραίωνη αυτή πόλη θα έπρεπε να παραδίδει πρότυπα οργάνωσης του χώρου – πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού – και φυσικά, πρότυπα οργάνωσης ζωής. Οι χώροι αυτοί στο κέντρο της πόλης προσφέρονται έτοιμοι για μάθηση, παραδειγματισμό και βίωση, φορτισμένοι με τη ζωντανή ιστορικότητά τους,⁷⁴ ενώ στις εκτός των τειχών επεκτάσεις παρουσιάζονται αδιάφοροι.

Ο άστοχος πολεοδομικός σχεδιασμός και η αδιαφορία των κατοίκων για αναζήτηση ποιότητας, επιφέρουν όχι μόνο τη ρήξη με το φυσικό περιβάλλον αλλά και με το ιστορικό. Ζητούμενο είναι να ανακτήσει ο τόπος την αρχέγονη ιδιότητά του, να αναδύεται δηλαδή ως μια «μορφή» πάνω σε ένα συνεχές φυσικό «φόντο», χωρίς να επιδίδεται σε αλόγιστες επεμβάσεις οι οποίες αλλοιώνουν και αφαιρούν στοιχεία της ίδιας της ιστορίας της.

Η διευρυμένη πόλη χρήζει άμεσης ανάγκης ελεύθερων χώρων και αξιοποίησης του συνόλου των χώρων πολιτισμού και ιστορίας της. Οι ενδοαστικοί και εξωαστικοί αυτοί χώροι πρέπει να οργανωθούν σε ένα ευρύτερο δίκτυο που θα περιλαμβάνει εκτός της περιοχής της Κνωσού και της κοιλάδας του Καίρατου, και τους υπόλοιπους γειτνιάζοντες χώρους πολιτισμικού ενδιαφέροντος.

Μια ολοκληρωμένη διαχείριση, λοιπόν, του πολιτιστικού αυτού τοπίου θα μπορούσε να προωθήσει, τόσο τον ιστορικό χαρακτήρα της πόλης, όσο και το σύγχρονο, ενισχύοντας την αντίληψη και κατανόηση της ιστορίας και των αξιών της. Έτσι, οι πρωταρχικές ιδιότητες του τόπου αυτού θα γίνονται σεβαστές και η ιστορία του θα νοείται ως σύνολο πολιτισμικών βιωμάτων που δεν πρέπει να χαθούν, αλλά να παραμείνουν παρόντα ως βάσεις εξέλιξης του σημερινού Ηρακλείου.

⁷⁴ Ζήβας Α. Διονύσης, Τα μνημεία και η πόλη, Libro, Αθήνα [1997]

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σπουδαίο γεγονός στην αναζήτηση ενός πολεοδομικού οράματος για το Ηράκλειο αποτέλεσε η συνάντηση των κορυφαίων Ελλήνων Πολεοδόμων,⁷⁵ σε ένα διήμερο συμπόσιο που οργάνωσε στην πόλη το Τεχνικό Επιμελητήριο το 1980. Ο Προβελέγγιος, ο Κανδύλης, ο Ψωμόπουλος, ο Αραβαντινός, ο Τρίτσος, ο Λουκάκης και πολλοί άλλοι, αφού αντελήφθησαν «ιδίους όμμασι» το πρόβλημα μέσω μιας «αντιξενάγησης» στις νέες, ασχεδιάστες γειτονιές, κατέθεσαν τις σκέψεις και τις προτάσεις τους. Κοινή υπήρξε η διαπίστωση τότε, πως **ό,τι γίνεται για το παρόν θα πρέπει να γίνεται πολύ πιο γρήγορα και ό,τι σχεδιάζεται για το μέλλον να περιέχει όραμα και προοπτική**. Αξίζει να αναφερθεί η ευχή του Κανδύλη, κατά την αναχώρησή του: «ο Θεός μαζί σας», είπε, αντιληφθείς το ανεξέλεγκτο των πραγμάτων.



Εικ.64. Στη συμβολή της παραλιακής οδού με την 25ης Αυγούστου

⁷⁵ Πρακτικά Ημερίδας για το Ρυθμιστικό Ηρακλείου, Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Ηρακλείου, Ηράκλειο 1980 (1ος και 2ος τόμος)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία:

1. Αλεξίου Στυλιανός, Μινωικός Πολιτισμός, Εκδόσεις Υιοί Σπ. Αλεξίου, Ηράκλειο 1964
2. Ανδριανάκης Μιχάλης-Τζαχίλη Ίρις, Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 1, Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 2010
3. Δουλγεράκης Μανώλης, Επιστροφή στο Μεγάλο Κάστρο, εκδόσεις Γ.Δετοράκης Α.Ε.Β.Ε.Ε., Ιούνιος 1998
4. Εγκυκλοπαίδεια Ήλιος, Αθήνα 1977
5. Ζήβας Α. Διονύσης, Τα μνημεία και η πόλη, Libro, Αθήνα [1997]
6. Ηράκλεια Πρωτοβουλία, Ο Μίτος της Αριάδνης: Ξετυλίγοντας την ιστορία της πόλης του Ηρακλείου, – Ανεξάρτητη Δημοτική Παράταξη, Ηράκλειο 2000
7. Ηράκλειο – Μία πόλη, μία ιστορία, Δήμος Ηρακλείου, Διεύθυνση Προγραμματισμού και Οργάνωσης, Ηράκλειο 2004
8. Θεοδωρίδης Πάνος, Στράβων Γεωγραφικά, Βιβλίο Δέκατο, Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1994
9. Κορομηλά Μαριάννα, Η Μαρία των Μογγόλων, σειρά: Η κουζίνα του Ιστορικού, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Φεβρουάριος 2006
10. Λιοντάκης Χριστόφορος, Μία πόλη στη λογοτεχνία Ηράκλειο, εκδόσεις Μεταίχμιο 2001
11. Παναγιωτάκης Γιώργος, Το Ηράκλειο και η Νομαρχία του, έκδοση Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηρακλείου, Ηράκλειο 2005
12. Πολεοδομική Μελέτη Ανάπλασης της Παλιάς Πόλης Ηρακλείου, Σεπτέμβριος 1999
13. Σαββάκης Γιάννης, Το άγνωστο Ηράκλειο, το Κάστρο και ο Χάνδακας, Ηράκλειο 2001
14. Σακελλαράκης Γιάννης, Γεύση μιας προϊστορικής ελιάς, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 2005
15. Σακελλαράκης Γιάννης, Έφη Σαπουνά-Σακελλαράκη: Κρήτη, Αρχάνες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994
16. Σταρίδα Λιάνα, Η λέσχη των Ευγενών του Χάνδακα, Εκδοσεις Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2008
17. Στεργ. Γ.Σπανάκης, Το Ηράκλειο στο πέρασμα των αιώνων, Δήμος Ηρακλείου, Ηράκλειο 1990
18. Στεργ. Γ.Σπανάκης, Το Ηράκλειο και ο Νομός του, εκδόσεις Νομαρχίας Ηρακλείου 1971
19. Στεριώτου Ιωάννα, Τα Βενετικά Τείχη του Χάνδακα (τον 16ο και 17ο αι.), Βικελαία Βιβλιοθήκη δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1998
20. Ταχατάκη Ειρήνη, Πουλιέται ο παράδεισος, Αρχάνες 2006

21. Τζομπανάκη Χρυσούλα, Θαλασσινή Τριλογία του Χάνδακα, έκδοση Χρυσούλα Τζομπανάκη, Ηράκλειο 2000
22. Τζομπανάκη Χρυσούλα, Χάνδακας, η Πόλη και τα Τείχη, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, εκδοτική φροντίδα Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1996
23. Τζομπανάκη Χρυσούλα, Το Ηράκλειο εντός των Τειχών, εκδόσεις «Τυποκρέτα», Μάιος 2000, Ηράκλειο Κρήτης
24. ΥΠΕΧΩΔΕ: Μελέτη τροποποίησης εγκεκριμένου Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου, Ανάδοχοι: Μελετητές, Σιόλα Μποτουροπούλου Αρχιτ. Πολεοδόμος, Χ. Σακελλαρόπουλος, Δρ. Αρχιτ. Πολεοδόμος, Αθήνα 1998
25. A. Evans, The palace of Minos at Knossos, 3 Volumes, Biblo and Tannen, New York 1964
26. Aldo Rossi, Η Αρχιτεκτονική της Πόλης, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991
27. Christian Norberg-Schulz, Genius Loci, Το πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009
28. Gerola G, Βενετικά Μνημεία της Κρήτης (Εκκλησίες), μετάφραση Στεργ. Γ.Σπανάκης, Σύνδεσμος Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης, Εκδόσεις Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Κρήτη 1993
29. James Walter Graham, The palaces of Crete, Princeton University Press, 1962
30. Leonard R. Palmer, A new guide to the Palace of Knossos, Faber and Faber, London 1969
31. Matton Raymond, La Crete Antique, Athenes 1955
32. Rodney Castleden, The Knossos Labyrinth, London and New York 1990
33. Sinclair Hood – William Taylor, The Bronze Age Palace at Knossos, The British school at Athens 1981
34. Sinclair Hood – David Smyth, Archaeological Survey of the Knossos area, The British school at Athens 1981

Άρθρα:

1. Βασιλάκης Αντώνης, “Υστερομινωικοί νεώσοικοι Κατσαμπά Ηρακλείου”, [2005-2007]
2. Βιδάκης Αθανάσιος, “Το κρητικό τοπίο στα όρια της αντοχής του”, Εφημερίδα του 4ου Εσπερινού Επαγγελματικού Λυκείου Ηρακλείου
3. Μπρεδάκη Μ., Βασιλάκης Α. Whitelaw T, [2005-2007], “Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας περιοχής Κνωσού”
4. Παλυβού Κλαίρη, “Η ποιητική δύναμη του τοπίου, μορφολογικές παρατηρήσεις πάνω στην Μινωική και Φαραωνική αρχιτεκτονική”, Αρχαιολογία και τέχνες, Τευχ. 55

5. Τζομπανάκη Χρυσούλα [1992], “Τα τείχη του Χάνδακα”, άρθρο στο περιοδικό Ταυ, μηνιαία έκδοση του ΤΕΕ τμήματος Ανατολικής Κρήτης, τεύχος 10
6. “Το μινωικό θαύμα”, αφιέρωμα στην εφημερίδα «Η Καθημερινή, επτά ημέρες», Απρίλιος [1997]
7. Galanidou N. και K. Mandeli, [2008], “Neolithic Katsambas re-visited: the evidence from the House”, Escaping the Labyrinth: the Cretan Neolithic in Context, V. Isaakidou και P. Tomkins (επιμ.), Sheffield Studies in Aegean Archaeology: Oxbow Books, σ. 172-183
8. Maria Emmanuel Koziraki, “6. Exploring the topiography of Knossos area in Crete: A Mediterranean Landscape”, European landscapes and lifestyles: the Mediterranean and beyond, [2007]
9. Nota Dimoroulou-Rethemniotaki [2004], “Το επίνειο της Κνωσού στον Πόρο Κατσαμπά”, σημ. 31, στο Gerald Cadogan, Eleni Hatzaki, Adonis Vasilakis, Knossos: Palace, City, State, British School At Athens, Studies 12
10. Warren Peter (1994), μετάφραση Τσιμποπούλου Μεταξία, “Κνωσός και Αρχάνες, ευρύτερη περιοχή και κράτος στη Μινωϊκή Κρήτη”, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 53 σελ.57-67

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ:

1. Βασιλάκης Αντώνης, Αρχαιολόγος, Διδάκτορας Προϊστορικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης
2. Γαλανίδου Νένα, Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ρεθύμνου
3. Λιόκαλος Γεώργιος, Πολιτικός Μηχανικός, Προϊστάμενος Τεχνικής Υπηρεσίας Ο.Λ.Η.
4. Περτσελάκης Ιωάννης, Αρχιτέκτονας Πολεοδόμος
5. Παροχή πληροφοριών από την Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Αρχανών
6. Παροχή πληροφοριών από το Δήμο Ηρακλείου Γραφείο Παλιάς Πόλης
7. Παροχή πληροφοριών από την Πολεοδομία Δήμου Ηρακλείου
8. Σταρίδα Λιάνα, Αρχαιολόγος 13ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις:

1. <http://www.tee.gr>
2. <http://www.heraklion.gr>
3. http://el.wikipedia.org/wiki/Ηράκλειο_Κρήτης

4. <http://www.scribd.com>
5. <http://www.crete.tournet.gr>
6. <http://www.culture.gr>
7. <http://www.itia.ntua.gr>
8. <http://samos.ypai.gr/atlas>
9. <http://digitalcrete.ims.forth.gr>
10. <http://listedmonuments.culture.gr>
11. <http://www.mpe.gr>
12. <http://www.kairatos.com.gr>
13. users.sch.gr/avakalou/maps.htm

Πηγές φωτογραφικού υλικού:

1. Εικ. 3, 4, 5, 7, 8, 27 - A. Evans, The palace of Minos at Knossos, 3 Volumes, Biblio and Tannen, New York 1964
2. Εικ. 13, 16, 26 - Τζομπανάκη Χρυσούλα, Χάνδακας, η Πόλη και τα Τείχη, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, εκδοτική φροντίδα Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1996
3. Εικ. 25 - Τζομπανάκη Χρυσούλα, Το Ηράκλειο εντός των Τειχών, εκδόσεις «Τυποκρέτα», Μάιος 2000, Ηράκλειο Κρήτης
4. Εικ. 43 - Στεργ. Γ.Σπανάκης, Το Ηράκλειο και ο Νομός του, εκδόσεις Νομαρχίας Ηρακλείου 1971
5. Εικ. 29, 30, 33, 42 - Παναγιωτάκης Γιώργος, Το Ηράκλειο και η Νομαρχία του, έκδοση Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηρακλείου, Ηράκλειο 2005
6. Εικ. 18, 19, 21, 22, 24, 34, 36, 37 - Σταρίδα Λιάνα, Η λέσχη των Ευγενών του Χάνδακα, Εκδόσεις Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2008
7. Εικ. 23 - Gerola G, Βενετικά Μνημεία της Κρήτης (Εκκλησίες), μετάφραση Στεργ. Γ.Σπανάκης, Σύνδεσμος Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης, Εκδόσεις Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Κρήτη 1993
8. Εικ. 47, 61, 62, 63 - Διεύθυνση πολεοδομίας Ηρακλείου
9. Εικ. 52 - Γραφείο Παλαιάς Πόλης Ηρακλείου
10. Εικ. 53 - www.bingmaps.com
11. Εικ. 1,2, 6, 9, 10, 11,12, 14, 15, 17, 20, 28, 31, 32, 35, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64 - Προσωπικό αρχείο



ΑΘΗΝΑ 2017